

**АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

**Науково-методичні та організаційні засади створення системи
інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України**

Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару

(м. Львів, 18–19 трав. 2006 р.)

Київ 2006

Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України:
Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Львів, 18–19 трав. 2006 р.)
/ Редкол: В. І. Лутовинова (голова), П. І. Рогова (заст. голови), Т. Ф. Букшина, Л. І. Бейліс, В. П. Здановська, І. І. Хемчян. – К., 2006. – 201с.

З метою втілення теоретико-методичних та організаційних засад створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було проведено всеукраїнський науково-практичний семінар, метою якого є визначення реальних можливостей освітянських бібліотек держави щодо забезпечення фахівців галузі бібліографічною, реферативною та оглядово-аналітичною інформацією. У збірник включено статті виголошені на семінарі, які були присвячені науково-дослідній та науково-методичній діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, стану, проблемам, перспективі системи науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України, створенню інформаційного ресурсу освітянських бібліотек; формуванню галузевої системи бібліографічних реферативних та оглядово-аналітичних документів психолого-педагогічної тематики; сучасним інформаційно-пошуковим системам у бібліотеках освітянської галузі держави; бібліотечно-інформаційному обслуговуванню як засобу задоволення фахових інформаційних потреб користувачів освітянських бібліотек; просвітницькій місії освітянських бібліотек в Україні в умовах становлення інформаційного суспільства; удосконаленню системи підвищення кваліфікації працівників освітянських бібліотек України.

Редакційна колегія:

Лутовинова В.І., канд іст. наук, професор ДАКККиМ (голова);
Рогова П.І., канд. іст. наук, директор ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського (заст. голови);
Букшина Т.Ф., Бейліс Л.І., Здановська В.П., Хемчян І.І.

Рецензенти

Добко Т.В., канд. іст. наук
Чепуренко Я.О., канд. іст. наук

Рекомендовано до друку Радою при директорів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
(Протокол № 9 від 09.10.2006 р.)

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ І. Система інформаційного забезпечення освітянської галузі України: стан, перспективи розвитку	
РОГОВА П. І. Науково-дослідна та науково-методична діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в контексті модернізації освіти в Україні	10
ЛУТОВИНОВА В. І. Формування системи науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі України: стан, проблеми, перспективи	28
ПОНОМАРЕНКО Л. А. Науково-організаційні засади системи бібліографічних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського для інформаційного забезпечення розвитку освітянської галузі України	40
СОКОЛЬСЬКА Я. Б. Діяльність Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки в інформаційно-бібліографічному забезпеченні освітян регіону. До 80-річчя з дня заснування	51
ЗАЙЧЕНКО Н. Я. Науково-організаційні засади кооперативної співпраці бібліотек України з формування Національних реферативних ресурсів	58
ПАЛАЩИНА Н. А., УГЛОВА О. В. Науково-організаційні засади системи бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського у забезпеченні педагогічної науки і практики	64
ТАРАСОВА Н. І. До 15-річчя видання щорічника „Українська педагогічна бібліографія”: досвід, проблеми, перспективи	75
МАЦІБОРА Н. Г. Фонд підручників ХІХ – початку ХХ ст. Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського – вагомий внесок у національний бібліографічний репертуар	77
КЛИМЕНКО О. З. Вітчизняна книжока для початкового навчання ХVІІІ–ХХ ст. у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: книжкознавчий аспект	87
ДОРКЕНУ А. М. Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на допомогу громадянському вихованню освітян та молоді, що	

навчається	95
Розділ II. Інформаційний ресурс бібліотек освітянської галузі – фундамент їхньої інформаційної діяльності	
ГОРБЕНКО Н. А. Документний потік із педагогіки в Україні: до постановки проблеми дослідження	106
ПЛУЖНІКОВА Н. С., БОНДАР Л. М., ШАПОШНИК Л. Л. Науково-практичні підходи до формування документного фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського	113
ШКИРА О. І. Забезпечення фахових інформаційних потреб професорсько-викладацького складу бібліотекою Переяслав- Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди	121
Розділ III. Електронні ресурси мережі освітянських бібліотек України	
АРТЕМОВ Ю. І., ЛЕВЧЕНКО Ж. А., НЕПЛЯХА О. С. Роль і місце web-порталу Державної науково-педагогічної бібліотеки україни імені В.О. Сухомлинського в інформаційному просторі України	129
КОВАЛЕНКО С. Г. Науково-методичне забезпечення створення електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського	133
САВЕНКОВА Л. В. Етапи створення електронного інформаційного галузевого ресурсу в НБ НПУ імені М.П. Драгоманова	142
РЯБЧУК Т. А. Пілотний проект регіональної системи інформаційної підтримки бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів з Інтернет.....	145
Розділ IV. Науково-методичне забезпечення реформування і модернізації бібліотек освітянської галузі України	
ХЕМЧЯН І. І. Роль системи науково-методичних документів у забезпеченні підвищення кваліфікації працівників бібліотек освітянської галузі України	153
ЗДАНОВСЬКА В. П. Аналіз діяльності бібліотек обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти – важливий фактор удосконалення їх роботи	169

ДЯЧЕНКО Н. І. Удосконалення системи підвищення кваліфікації працівників освітянських бібліотек Кіровоградської області	180
РУБАН А. І. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів	187
МАТВІЙЧУК О. Є. Післядипломна освіта шкільних бібліотекарів: з досвіду роботи	193
Перелік скорочень	200

Передмова

18–19 травня 2006 р. у м. Львові відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар **„Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових інформаційних потреб освітян України”**, організований і проведений Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) спільно з Львівською обласною науково-педагогічною бібліотекою (ЛОНПБ). Науково-практичний семінар проходив відповідно до річного плану роботи Академії педагогічних наук України (АПН України) на 2006 р., за сприяння Міністерства освіти і науки України (МОН України) та у контексті науково-дослідної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського „Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України” (наук. керівник – Лутовинова В. І., канд. іст. наук, професор ДАКККиМ).

Місце проведення науково-практичного семінару було обрано не випадково, адже одній з провідних бібліотек нашої держави – ЛОНПБ – у 2006 році виповнилось 80 років з часу заснування.

Головною метою науково-практичного семінару було виявлення реальних можливостей освітянських бібліотек у цілеспрямованому забезпеченні інформаційних потреб науковців і практиків освітянської галузі України бібліографічною, реферативною та оглядово-аналітичною інформацією. На обговорення винесено такі питання:

- науково-дослідна та науково-методична діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у контексті реформування освіти в Україні та розвитку загальнодержавної системи бібліотек;
- система науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі: стан, проблеми, перспективи;
- інноваційні підходи до створення інформаційного ресурсу освітянських бібліотек України;
- формування галузевої системи бібліографічних документів психолого-педагогічної тематики;

- науково-організаційні та технологічні засади інформаційної діяльності бібліотек освітянської галузі України;
- сучасні інформаційно-пошукові системи у бібліотеках освітянської галузі держави;
- бібліотечно-інформаційне обслуговування як засіб задоволення фахових інформаційних потреб користувачів освітянських бібліотек;
- просвітницька місія освітянських бібліотек в Україні в умовах становлення інформаційного суспільства.
- удосконалення системи підвищення кваліфікації працівників освітянських бібліотек України;

У роботі науково-практичного семінару взяли участь 60 осіб, серед яких: представники Головного управління освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, ЛОНПБ, Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки, Львівської обласної бібліотеки для дітей, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка, Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (ІППО), завідувачки бібліотек чотирнадцяти ІППО, бібліотек Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, директори бібліотек восьми педагогічних університетів, методисти з бібліотечних фондів шкільних книгокозбірень м. Києва та обласних управлінь освіти і науки нашої держави.

У вступному слові, яке виголосила Рогова П. І, канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, було окреслено якісні зміни в діяльності і принципах функціонування освітянських бібліотек у контексті реформування освіти в Україні та реальні здобутки бібліотечної справи держави за останні 15 років. Доповідач зазначила, що незважаючи на певні об'єктивні і суб'єктивні труднощі, які є у бібліотек освітянської галузі, у роботі провідних освітянських бібліотек держави за 15 років існування незалежної України є позитивні зрушення.

Бібліотеки різних типів і видів освітянської галузі стали активніше працювати з користувачами, в їхню діяльність увійшли нові інформаційні технології, які покращують якість обслуговування. Книгокозбірні стають рівноправними партнерами з іншими суспільними інституціями. Розвивається галузеве

бібліотекознавство. Вперше в Україні захищено дисертації як з історії педагогічних бібліотек України, так і з питань розвитку бібліотек освітянської мережі.

Доповідач наголосила, що одним із вагомих здобутків у бібліотечній справі нашої держави на сучасному етапі є створення мережі освітянських бібліотек АПН і МОН України на чолі з її головним координаційним, науково-дослідним і методичним центром – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, яка є головною освітянською бібліотекою, структурною складовою АПН України. Науково-дослідна діяльність із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства та книжкознавства – є одним із головних напрямів її роботи. Незважаючи на певні труднощі, які є у досить молодій бібліотеці, колектив у своїх наукових проектах розробляє питання розвитку книжкозбірень освітянської галузі України на сучасному етапі. Ця цілеспрямована робота здійснюється науково-обґрунтовано в Україні вперше.

На семінарі було виголошено 24 доповіді. За підсумками науково-практичного семінару прийнято наступні рекомендації:

- розпочати процес формування галузевого сегменту фактографічної інформації спільними зусиллями провідних наукових бібліотек освітянської галузі (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, ЛОНПБ, МНПБ) шляхом розподіленого опрацювання основних галузевих фахових часописів та підготовки рефератів для подальшого їх відображення в загально-реферативній базі даних „Україніка наукова” та її паперовому варіанті УРЖ „Джерело”. Організацію цієї роботи має забезпечити ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського:
- започаткувати у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовку бібліографічних та фактографічних оглядових документів;
- спільними зусиллями бібліотек галузі цілеспрямовано розширювати систему науково-допоміжних, професійно-виробничих і рекомендаційних бібліографічних посібників, адресованих користувачам і працівникам освітянських бібліотек;
- забезпечити систематичне надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлених освітянськими бібліотеками вторинних документів для формування повноцінного галузевого ресурсу;

- започаткувати укладання перспективного зведеного координаційного плану науково-бібліографічного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України;
- підготувати збірник наукових статей за матеріалами семінару;
- ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вирішити організаційні питання щодо проведення на її базі семінарів-практикумів з підготовки реферативних та оглядово-аналітичних документів для працівників освітянських бібліотек із залученням фахівців навчальних закладів та провідних бібліотек м. Києва;
- проводити стажування працівників освітянських бібліотек на базі головних інформаційних установ України;
- ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського звернутись до МОН України з пропозицією про доцільність введення бібліотеки ЦППО та бібліотек 26 обласних (міських) ППО у перелік обов'язкового розсилання книжок, які МОН України надсилає бібліотекам вищих навчальних закладів; про необхідність узгодження у проведенні конкурсів, оглядів, пілотних проектів для шкільних бібліотек;
- з метою удосконалення діяльності шкільних бібліотек України ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського провести паспортизацію даних бібліотек;
- ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського звернутись до ректорів обласних (міських) ППО про сприяння покращенню матеріально-технічної бази бібліотек (комп'ютеризація, підключення до Інтернет) тощо;
- організувати на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського триденне стажування працівників освітянських бібліотек із залученням наукових співробітників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Рогова П. І., канд. іст. наук, директор
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Хемчян І. І., зав. відділу ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського
Здановська В. П., наук. співроб. ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

Розділ І. Система інформаційного забезпечення освітянської галузі України: стан, перспективи розвитку

Рогова П. І. ,
канд. іст. наук,
директор ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Трансформаційні процеси, що відбуваються нині в системі освіти України, вплинули на характер діяльності, завдання і принципи функціонування бібліотек різних типів і видів, зокрема, освітянських.

Як зазначив президент АПН України В. Кремень, у сучасній Україні постало завдання розвивати наукові дослідження, які визначають сьогодні пріоритети реформування української школи, окреслені її інтеграцією в світовий освітній простір, модернізацію змісту освіти та розвиток духовного потенціалу особистості в умовах поступу українського суспільства до демократії, підготовку фахівців з вищою освітою у контексті приєднання до Болонського процесу тощо [1].

З огляду на вищезазначене, перед новоствореною Державною науково-педагогічною бібліотекою України (ДНПБ України), яка була заснована у кінці 1999 р. з метою інформаційного забезпечення окреслених вище процесів, постало завдання розробити такі напрями діяльності, які б сприяли реформуванню та інноваційному розвитку педагогічної науки, освіти і практики України та її систематичному інформаційному забезпеченню. У зв'язку з відсутністю в державі мережі бібліотек освітянської галузі, перед ДНПБ України як головною бібліотекою галузі згідно Закону України „Про бібліотеки і бібліотечну справу” й Постанові Кабінету Міністрів України „Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки України”, постало питання розробити теоретико-методичні засади об'єднання

спеціальних бібліотек різних типів і видів освітянської галузі в єдину мережу.

Науково-дослідна діяльність (НДР) ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є **однією з головних її функцій**, тому розробка фундаментальних і прикладних наукових проєктів, що розвивають вітчизняне галузеве бібліотекознавство, бібліографознавство, книжкознавство та інформатику, сприяючи інноваційному поступу книжкозбірень освітянської галузі України стало предметом серйозної уваги і об'єктом значних зусиль керівництва та колективу бібліотеки. Цей напрям максимально підтримує АПН України, у структурі якої знаходиться ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Адже головною метою Академії є теоретичне, методологічне і методичне забезпечення розвитку системи національної освіти шляхом визначення основних напрямів досліджень науково-дослідних установ, що входять до її складу, та проведенням колективами цих наукових установ фундаментальних і прикладних досліджень, розробки програм, проєктів, прогнозів щодо інноваційних перетворень у закладах науково-методичного забезпечення системи національної освіти [3; с. 3]. Таким чином, у своїй діяльності ДНПБ України об'єднала напрями академічної й державної бібліотеки освітянської галузі України.

Необхідно відзначити, що в Україні НДР здійснюють усі національні, державні й обласні бібліотеки різних систем і відомств, але статус науково-дослідних установ де-юре мають лише 3 бібліотеки: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського і Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Академії аграрних наук України. Отже, діяльність цих установ має свою специфіку. Адже „науково-дослідна робота – це чітко організований комплекс дій, спрямованих на отримання нових знань, що розкривають суть процесу і явищ в природі, і в суспільстві з метою використання їх у практичній діяльності” [4, с. 95].

Відомо, що наукове дослідження проводиться за певними послідовними принципами та у відповідності:

- чітко визначається актуальність, новизна і значення для народного господарства даної проблеми;
- дотримується відповідність наукової проблеми профілю наукових організацій, які будуть проводити дане дослідження;
- порядок планування, здійснення джерел фінансування наукових досліджень та впровадження їхніх результатів у виробництво будь-якого класу, виду відбуваються й організовуються за наступною схемою, яку можна представити у такому вигляді:
- вивчення стану об'єкта дослідження, обґрунтування актуальності теми;
- вивчення цілей і конкретних завдань дослідження;
- вибір методики проведення дослідження;
- опис процесу дослідження;
- обговорення результатів;
- формування висновків про результати досліджень, їх оцінка і впровадження у виробництво” [4, с. 95–96].

Науковий керівник (доктор або кандидат наук) із відповідного питання розробляє технічне завдання та робочу програму дослідження, визначає етапи дослідження та результати на кожному з них, практичне втілення у діяльність бібліотек.

Упродовж перших семи років діяльності колектив ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, незважаючи на труднощі зростання, які були і є у досить молодій науково-дослідній установі, у своїх наукових проектах підняв вагомі питання теоретичного і практичного характеру. Зокрема, у комплексі наукових проблем, що першочергово потребували свого вивчення, було наступне: розробка теоретико-методичних засад діяльності спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних бібліотек, що забезпечують інформаційні потреби освітянської галузі держави на сучасному етапі, визначення їх соціальної ролі в оновленому суспільстві, типо-видових ознак, уточнення термінологічних понять щодо даних бібліотек, а також розробка

системи їх реформування та актуалізації діяльності. Перед колективом бібліотеки постало вагоме завдання, застосовуючи системний підхід, створити в державі галузеву бібліотечну мережу, яка б являла собою ієрархічну макросистему з характерними для неї підсистемами і елементами, головною метою якої було: повноцінне інформаційне забезпечення фахових потреб освітян держави як первинними, так і вторинними документами (у традиційній та електронній формі), надання доступу до всеукраїнського галузевого ресурсу, сприяння підвищенню ефективності наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, методик викладання окремих навчальних предметів; упровадження досягнень науки, техніки, передового досвіду в практику роботи навчальних закладів, а також підвищення професійного, духовного і культурного рівня педагогічних та науково-педагогічних кадрів, студентів та інших категорій користувачів [2]. Напрями науково-дослідних робіт ДНПБ України були такі:

- формування ДНПБ України як сучасного галузевого науково-дослідного, науково-інформаційного, науково-методичного і координаційного центру бібліотек освітянської галузі України;
- створення інтегрованого всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу в традиційній і електронній формі шляхом об'єднання бібліотек освітянської галузі України в мережу освітянських бібліотек МОН та АПН України;
- розробка системи науково-інформаційного забезпечення фахових інформаційних потреб науковців і практиків освітянської галузі України та її практичне втілення;
- формування корпоративної мережі електронних бібліотек освітянської галузі України;
- підвищення кваліфікації фахівців бібліотек освітянської галузі України.

Впродовж першого семиріччя діяльності бібліотеки все зазначене вище послідовно втілювалося колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у трьох комплексних наукових проектах:

1. „Становлення, створення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X – XX ст.)” (наук. керівник – канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Рогова П. І.) [2001–2005 рр.];

2. „Інформаційне забезпечення освітянської галузі України (наук. керівник – канд. іст. наук Лутовинова В. І.) [2003–2007 рр.];

3. Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (наук. керівник – канд. іст. наук Рогова П. І.) [2006–2010 рр.].

Для вирішення завдань першої НДР „Становлення, створення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X – XX ст.)” (наук. керівник – канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського Рогова П. І.) необхідно було поглиблено вивчити історію розвитку бібліотек галузі різних типів, зокрема, педагогічних і навчально-педагогічних у відповідний хронологічний період, визначити та обґрунтувати основні етапи їхнього становлення та динаміки, виявити фактори впливу, що зумовлювали формування різних видів цих бібліотек у зазначений період, проаналізувати їхнє соціальне призначення на кожному етапі розвитку, еволюцію формування соціальних функцій та типологічних ознак, виокремлення даних книжкозбірень як виду спеціальних.

Проект здійснювався впродовж п'ятиріччя. Найважливіші його результати:

– досліджено історію становлення та розвитку різних видів спеціальних педагогічних і навчально-педагогічних бібліотек України, що під час НДР оприлюднювалися як на сторінках фахових видань, так і у науковому збірнику „Історія освітянських бібліотек України” [5], виданому бібліотекою як кінцевий результат даного проекту (25 друк. арк., тираж 300 прим.);

– підготовлено науково-допоміжний покажчик „Історія освітянських бібліотек II пол. XIX – 10 рр. XX ст.” (обсяг 7 друк. арк., тираж 300 прим.);

- розроблено теоретико-методичні та організаційні засади діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек, які належать до єдиного освітньо-педагогічного відомства – Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук України;
- актуалізовано соціальну мету і завдання освітянських бібліотек України, визначено їхню роль у розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, основні напрями діяльності та стратегію розвитку даних бібліотек щодо інформаційного забезпечення фахових потреб наукових і практичних працівників галузі;
- створена і реалізована у практиці наукова модель об'єднання різних видів спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних бібліотек, що забезпечують інформаційні потреби галузі, у мережу освітянських бібліотек АПН та МОН України, яку очолив науково-дослідний, науково-методичний і координаційний центр освітянських бібліотек України – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- у рамках проекту було розроблено „Положення про мережу освітянських бібліотек АПН України та МОН України” (2003 р.) [6] та комплекс важливих організаційно-управлінських, методичних документів для діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, бібліотек різних видів мережі (всього понад 100 документів) [19];
- уперше розроблено й затверджено: “Концепцію інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України” (2006 р.) [7], яка визначала їх стратегію діяльності й „Зведений план інформаційно-видавничої діяльності освітянських бібліотек та основних заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянської галузі України”, що сприятиме координації інформаційної діяльності бібліотек галузі для їх цілеспрямованого забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі держави;
- сформовано систему заходів для удосконалення діяльності бібліотек мережі та перспектив її розвитку, розпочато втілення їх у практику;

- серед бібліотек освітянської галузі розпочато збір та аналіз матеріалів про їх діяльність, що знайшло своє віддзеркалення в інформаційно-аналітичних оглядах [8, 9], які надалі надсилаються до МОН України, керівників установ АПН України, ректорів ВНЗ, начальників управлінь освіти міст і областей, де діють спеціальні бібліотеки галузі;
- започатковано систему підготовки методичних та інформаційних посібників для удосконалення діяльності бібліотек різних типів і видів освітянської мережі в серії „На допомогу професійній освіті працівників освітянських бібліотек України”. Впродовж п’ятиріччя підготовлено, видано і надіслано до бібліотек галузі вісім видань, а саме: „Організаційно-управлінські документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України (2000 – 2005 рр.)”, „Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу України”, „Планування та звітність бібліотеки Інституту післядипломної педагогічної освіти”, „Традиційні каталоги наукових бібліотек: Організація, ведення і редагування”; „Укладання друкованих каталогів із фондів бібліотек України, надрукованих гражданським шрифтом (XVIII – поч. XX ст.)”, „Формування інформаційної культури учнів у загальноосвітніх навчальних закладів” та ін. (Загальний обсяг видань – близько 80 друк. арк., тираж понад 2000 прим.);
- спільно з МОН України, АПН України, Інститутом психології ім. П. Костюка для підвищення фахового рівня бібліотекарів України започатковано видання щомісячника „Шкільна бібліотека плюс”;
- у межах даної НДР захищено одне дисертаційне дослідження, а саме: П. І. Рогова „Педагогічні бібліотеки України. (II пол. XIX ст. – 20 р. XX ст.)”, в якому вперше в Україні досліджено історію розвитку педагогічних бібліотек держави як спеціальних в означений хронологічний період [10].

Цей науковий проект ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського став початком системного інформаційного забезпечення фахових потреб науковців АПН України та практиків освітянської галузі держави шляхом індивідуального, масового та групового інформування, зокрема, через

видання та розповсюдження інформаційного бюлетеня „Нові надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського” (подається на Web-сайті бібліотеки, на сторінках всеукраїнських фахових видань тощо). Започатковано цілеспрямовану підготовку бібліографічної продукції різних видів з актуальних педагогіко-психологічних питань під науковим керівництвом академіків АПН України: О. В. Сухомлинської, О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, Н. Г. Ничкало та ін. Це: „Загальноосвітня школа за роки незалежності”, „Профтехосвіта за роки незалежності” „Гід з громадянської освіти в Україні”, каталог „Підручники і навчальні посібники (1748 – 1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського”, „Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського – 5 років діяльності” та ін. (Загальний обсяг усіх видань 57 друк. арк., тираж 8 тис. прим.).

Новий етап розвитку вітчизняної педагогічної науки і освіти дав підстави щодо необхідності започаткування й підготовки фахівцями бібліотеки „Календаря знаменних і пам’ятних дат у галузі освіти та педагогічної науки”, який щорічно надходить до установ АПН, МОН, бібліотек освітянської галузі України.

Невід’ємною складовою НДР ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є науково-методична робота, якій у наукових проектах приділяється особлива увага. Про означене докладніше буде йти мова нижче. Розроблення теоретико-методичних засад комп’ютеризації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек держави, їхнього стратегічного розвитку, експериментальна робота з цього питання, втілення у практику здійснених наукових розробок – це також стало одним із вагомих напрямів даної НДР. У зв’язку з вищезазначеним бібліотекою було розроблено три етапи інформатизації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек мережі [5, с. 124]. Практичним результатом даного проекту є створення локальної комп’ютерної мережі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Web-сайту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського України, організація доступу користувачам через

Інтернет до всеукраїнського та світового інформаційних ресурсів тощо. Розпочато системну роботу щодо комп'ютеризації бібліотек мережі різних типів і видів.

Результати даної НДР впродовж п'ятиріччя оприлюднювалися на одній Всеукраїнській науково-практичній конференції „Освітнянські бібліотеки України. Історичні тенденції, сучасний стан та перспективи розвитку” (2005 р.), двох всеукраїнських науково-практичних семінарах, на тридцяти двох локальних (обласних, міських) семінарах, організованих ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також на міжнародних і всеукраїнських конференціях інших бібліотек держави та зарубіжжя. Цей комплексний науковий проект, який здійснювався не тільки колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а й за участю бібліотек освітянської галузі України, ствердив, що ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського сформувалась у науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний і координаційний центр бібліотек освітянської галузі України. Висновки й узагальнення дослідження розширили уявлення про педагогічні, навчально-педагогічні бібліотеки як спеціальні, які вперше за історію їх розвитку були об'єднані в мережу освітянських бібліотек МОН та АПН України. Ця мережа є важливою складовою загальнодержавної системи бібліотек. Результати НДР доповнили основні положення вітчизняного бібліотекознавства. Наукові здобутки дослідження було використано для розроблення напрямів діяльності та перспективного розвитку ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського й мережі освітянських бібліотек АПН України та МОН України [11].

Згідно з головною метою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2003 р. колективом розпочато новий фундаментальний проект **„Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України (2003 – 2007)”** (наук. керівник – В. І. Лутовинова, канд. іст. наук, професор), який концептуально пов'язаний з першою НДР, але має іншу мету і завдання. У цьому дослідженні вперше в Україні розпочато розроблення теоретико-методичних та організаційних засад системи науково-інформаційного

забезпечення фахових потреб спеціалістів галузі та працівників освітянських бібліотек відповідно до основних положень „Національної програми інформатизації України”, яка складається з бібліографічного, реферативного й оглядово-аналітичного напрямів. Відомо, що в бібліотеках як освітянської галузі, так і інших, є більш поширеними бібліографічні продукти та послуги, якість яких постійно удосконалюється. Разом з тим сучасні користувачі і, перш за все, науковці і практики мають нагальну потребу в фактографічних та концептографічних продуктах і послугах, що сьогодні освітянські бібліотеки задовольнити повною мірою не можуть.

Потребують також розробки, удосконалення та поширення такі складові системи науково-інформаційного забезпечення потреб фахівців освітянської галузі України як реферативна та оглядово-аналітична діяльність, а бібліографічна продукція – поглиблення і розширення тем і жанрів. У перші роки здійснення даної НДР колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було приділено велику увагу втіленню системних засад у розробку бібліографічної інформації, в результаті чого було вперше започатковано відповідні цикли посібників із психолого-педагогічних питань, видання біобібліографії педагогів світу й України, розпочато цілеспрямоване масове, групове та індивідуальне інформування фахівців галузі. Усе здійснене стало ґрунтовним внеском у розвиток вітчизняної галузевої бібліографії та біобібліографії [12, 13]. Значним досягненням колективу в рамках цієї НДР є започаткування у 2006 р. роботи відділу наукової реферативно-аналітичної інформації ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Проведено навчання фахівців, проаналізовано джерельну базу щодо створення реферативної та оглядово-аналітичної інформації, визначено коло періодичних та продовжуваних видань педагогічної тематики, з яких має створюватися реферативна інформація для її відображення в загально-реферативній базі даних „Україніка наукова” та її паперовому варіанті – українському реферативному журналі (УРЖ) „Джерело”.

Процес реферування матеріалів розпочався. У 2007 році в УРЖ „Джерело” № 2 розпочнеться друк перших рефератів, підготованих фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Розроблення методичних та організаційних засад підготовки й видання експрес-інформації з актуальних педагогіко-психологічних питань, проведення моніторингу актуальних проблем галузі, які будуть відображатися у планах роботи, також є перспективними в діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та мережі освітянських бібліотек нашої держави.

Згідно з Технічним завданням (ТЗ) даної НДР у травні 2006 року у структурі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено відділ оглядово-аналітичної роботи та поширення інформації у сфері освіти, який розпочинає роботу над підготовкою оглядово-аналітичних документів.

Як бачимо, формування повноцінної системи вторинних документів для фахівців освітянської галузі держави є проблемою багатоаспектною. Передумовами її вирішення є наступні фактори: належне фінансування діяльності наукових освітянських бібліотек, впровадження сучасних інформаційних технологій у їхню роботу, наявність кадрів з відповідною фаховою підготовкою, що є на сьогодні проблемним. Вищезазначене спонукало нас до наступного: запланувати стажування фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського; організувати на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відповідні семінари-практикуми для працівників освітянських бібліотек з регіонів, які будуть залучені до зазначених вище видів роботи тощо. Крім того, не менш важливим є забезпечення фахівців бібліотек, які ведуть цю роботу, відповідними науково-практичними посібниками. З цією метою науковим керівником даного проекту, професором В. І. Лутовиною, у рамках зазначеної НДР вперше в галузі підготовлено три методичні посібники: „Анотування як процес аналітико-синтетичної переробки інформації”, „Методика бібліографування”, „Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації”, в яких висвітлено теоретико-методичні засади створення вторинних документів

різних видів. Структура документів відповідає логіці науково-практичного пізнання процесу бібліографування та реферування: від характеристик означеного процесу та класифікації бібліографічної та реферативної продукції до висвітлення загальної методики роботи над вищезначеними документами. Результати даної НДР постійно втілюються у практику діяльності установ, закладів, бібліотек освітянської галузі України. Кінцеві результати НДР буде підведено у 2007 р. на всеукраїнській науково-практичній конференції, яку проведе ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Фундаментом створення первинної та вторинної інформації, повноцінного забезпечення фахових інформаційних потреб науковців і практиків є фонди. Вагомість створення повноцінного інформаційного ресурсу з педагогіко-психологічних питань на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для здійснення поставлених завдань спонукала колектив бібліотеки у 2006 р. розпочати науковий проект **„Теоретичні засади формування всеукраїнського єдиного інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського”** (науковий керівник – Рогова П. І., канд. іст. наук., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), головною метою якого є розробка теоретико-методологічних, організаційних та технологічних засад формування всеукраїнського єдиного інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти (ВЄГІР) відповідно до змінюваних інформаційних потреб суспільства. Поставлена мета обумовила такі завдання НДР:

- розроблення теоретико-методологічних засад формування ВЄГІР у вищезазначеній бібліотеці та бібліотеках освітянської галузі України;
- моніторинг інформаційних потреб суспільства у ВЄГІР;
- створення ВЄГІР, визначення учасників координації для забезпечення повноти комплектування;
- визначення напрямів і методів формування ВЄГІР в традиційній і електронній формах;

– розкриття змісту ВЄГР в традиційній та електронній формі на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Практичним результатом цієї роботи стануть сформульовані теоретичні, методичні та організаційні засади створення ВЄГР на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема, буде розроблено модель всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу, низку інструктивно-технологічних документів, науково-методичних рекомендацій для бібліотек різних типів і видів освітянської мережі. Буде визначено шляхи й методи формування повноцінного всеукраїнського інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з питань психолого-педагогічної науки і освіти як в традиційній, так і в електронній формі відповідно до змінюваних інформаційних потреб суспільства, надано доступ користувачам до бібліографічних і повнотекстових баз як електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, так і бібліотек галузі.

Актуальність НДР, які розробляє ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підтверджується й тим, що в їх рамках науковцями бібліотеки здійснюються відповідні дисертаційні дослідження, які зорієнтовані на глибоку розробку досліджуваних тем, що також сприяє розвитку галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства й книжкознавства та виконанню головної мети освітянських бібліотек – створенню повноцінної системи інформаційного забезпечення вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики.

Згідно з Законом України „Про бібліотеки і бібліотечну справу”, однією з головних функцій державних бібліотек є науково-методична діяльність (НМД), спрямована на очолювані мережі, їх організація, удосконалення діяльності шляхом впровадження інновацій і підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців тощо. Цю роботу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського здійснює з перших років свого існування, що передбачено її статусом як всеукраїнського науково-методичного й координаційного центру бібліотек галузі. Мета НМД – методичне забезпечення всіх напрямів розвитку бібліотек, технологічних процесів їх

бібліотечної роботи відповідними рішеннями, рекомендаціями на основі здійснення таких основних функцій, як науково-дослідна, аналітико-синтетична, експериментальна, інноваційна, технологічна, управлінська, впроваджувальна, інформаційна, педагогічна [14].

НМД у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського є складовою її наукових проектів, адже науково-дослідна й науково-методична робота обумовлена спільністю їх завдань [14]. Аналіз наукового доробку відомих бібліотекознавців як України, так і зарубіжних країн [15, с. 300], практичний досвід діяльності національних та державних бібліотек дав можливість колективу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розробити систему та визначити основні напрями своєї НМД, які є наступними:

- науково-дослідна діяльність з питань галузевого бібліографознавства, бібліотекознавства, книжкознавства;
- аналіз діяльності бібліотек освітянської мережі України;
- сприяння інноваційній діяльності в бібліотеках мережі;
- удосконалення роботи бібліотек галузі для виконання своєї головної мети шляхом сформованої системи науково-методичного та науково-інформаційного забезпечення бібліотек галузі;
- розробка стратегії розвитку бібліотек галузі;
- координація діяльності мережі освітянських бібліотек із бібліотеками інших систем і відомств;
- підвищення фахового рівня бібліотекарів освітянських бібліотек МОН та АПН України;
- створення на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського інформаційного ресурсного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства і книжкознавства в традиційній і електронній формі та надання доступу до нього бібліотекарям освітянських бібліотек України.

Варто відзначити, що використовуючи у своїй роботі науковий і практичний досвід зарубіжних і вітчизняних бібліотек із вищезазначених питань, у НМД ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського закладено ті позиції й аспекти, які характерні для розвитку спеціальних бібліотек, зокрема,

освітянської галузі України, що вперше об'єднані в мережу, яка нараховує близько 23 тис. бібліотек різних видів і типів, і потребує постійної чималої науково-методичної уваги до свого розвитку. З цією метою, створений у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відділ наукового і прикладного бібліотекознавства, аналізує, координує та здійснює широкий спектр методичної роботи, пов'язаної з розробкою та впровадженням оптимальних бібліотечних технологій, спрямуванням здобутків світового й вітчизняного бібліотекознавства на удосконалення діяльності різних видів бібліотек галузі тощо. Важливим напрямом відділу є також втілення наукових проектів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у практику діяльності бібліотек галузі, що сприяє удосконаленню їх роботи. Велика увага приділяється підвищенню фахового рівня бібліотекарів освітянських бібліотек, у зв'язку з чим була розроблена система відповідних заходів, форм і методів роботи з урахуванням наукових і практичних досягнень [16]. У 2003 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з Міністерством освіти та науки України, Інститутом психології ім. Г. С. Костюка засноване практичне фахове видання „Шкільна бібліотека плюс”, що виходить двічі на місяць, і яке сьогодні передплачують понад 1 500 бібліотек галузі. На шпальтах цього видання науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надають методичну та інформаційну допомогу шкільним бібліотекарям держави. Науковці бібліотеки систематично беруть участь у читанні лекцій для підвищення фахового рівня бібліотекарів освітянської галузі на базі ЦППО АПН України. У рамках першого наукового проекту Роговою П. І. було ініційовано відкриття в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова інтегрованої спеціальності „вчитель української мови і літератури – бібліотекар”, де провідні фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і, зокрема, автор цієї статті, викладають фахові дисципліни [17].

Невід'ємною складовою відділу наукового і прикладного бібліотекознавства є Кабінет бібліотекознавства (КБ), метою якого є формування повноцінного інформаційного ресурсу з питань

бібліотекознавства, бібліографознавства, книжкознавства у традиційній та електронній формі для здійснення науково-дослідної діяльності у книжкозбірнях галузі та підвищення кваліфікації бібліотечних працівників [18]. Інформаційний ресурс КБ становить 5658 прим. документів, які є в традиційному каталозі і вводяться в електронний каталог бібліотеки. Нові надходження КБ оприлюднюються на Web-сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Аналіз результатів науково-дослідної та науково-методичної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за шість років її роботи дає підстави зробити такий висновок: головна освітянська книжкозбірна держави своєю науково-дослідною та науково-методичною діяльністю впливає на розвиток і реформаційні процеси у бібліотеках освітянської галузі держави, фаховий рівень бібліотечних працівників, динаміку вітчизняного галузевого бібліотекознавства, що у свою чергу дає позитивний результат у головному – повноцінному інформаційному забезпеченні фахових інформаційних потреб науковців і практиків держави, які втілюють модернізацію освіти України та входження нашої держави у світовий інформаційний простір.

Література

1. В. Г. Кремень. Освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування в людей інноваційного типу культури // Освіта України. – 2006. – 4 квіт. (№ 5). – С 2.
2. Статут Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: Наук.-дослід. установа: Затверджено Постановою Президії АПН України від 19.02.2004 р. № 1–7/2–26. – К., 2004. – 9 с. – Комп'ют. друк.
3. Статут Академії педагогічних наук України. – К., 2004. – 15 с.
4. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2003. – 190 с.

5. Історія освітянських бібліотек України: Науковий збірник / АПН України; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Редкол.: П. І. Рогова (голова), К. Т. Селіверстова (заст. голови) та ін. – К.: Вирий, 2006. – 404 с.
6. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та АПН України: Затв. спіл. наказом М-ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 21. – 43 с.
7. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України / АПН України; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Авт. кол.: О. В. Сухомлинська, В. Ю. Биков, П. І. Рогова, Ю. І. Артемов та ін. // Освіта України. – 2006. – 17 берез. (№ 21). – С. 6; Шкіл. б-ка плюс. – 2006. – Берез. (№ 5). – С. 2–6.
8. Діяльність бібліотек обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти у 2000 – 2004 рр.: Інформ.-аналіт. огляд / Уклад. В. П. Здановська. Наук. ред. П. І. Рогова. – К.: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – 2005. – 25 с.
9. Діяльність бібліотек установ Академії педагогічних наук України у 2000 – 2005 рр.: Інформ.-аналіт. огляд / Уклад. В. П. Здановська. Наук. ред. П. І. Рогова. – К.: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – 2005. – 20 с.
10. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті роки XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / Рогова Павла Іванівна. – К., 2004. – 20 с.
11. Рогова П. Стратегія розвитку освітянської бібліотечної мережі України / П. Рогова // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 14–19.
12. Пономаренко Л. О. Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 137–145.
13. Пономаренко Л. О. Науково-організаційні засади системи бібліографічних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського для освітянської галузі // Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України:

- Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Львів, 18–19 трав. 2006 р.) / Редкол: В. І. Лутовина (голова), П. І. Рогова (заст. голови), Т. Ф. Букшина, Л. І. Бейліс, В. П. Здановська, І. І. Хемчян. – К., 2006. – 198 с.
14. Кулаковська Т. Науково-методична діяльність // Бібл. вісн. – 2004. – С. 2–11.
15. Ванеев А. Н. Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика. – СПб.: Профессия, 2004. – 307 с.
16. Хемчян І. І. Роль системи науково-методичних документів у забезпеченні підвищення кваліфікації працівників бібліотек освітньої галузі України // Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України: Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару, м. Львів, 18–19 травня 2006 р. // На сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського <http://www.library.edu-ua.net>.
17. Рогова П. Освітнянські бібліотеки поповняються кваліфікованими кадрами / П. Рогова // Освіта України. – 2006. – 22 серп. (№ 62/63). – С. 4.
18. Рубан А. І. Кабінет бібліотекознавства Державної науково-педагогічної бібліотеки України та його фонд видань кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. / А. І. Рубан // Бібл. планета. – 2002. – № 1. – С. 21–23.
19. Організаційно-управлінські документи для освітнянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України (2000 – 2005 рр.): Збірник / АПН України. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського; Уклад.: Здановська В. П., Хемчян І. І.; Наук. ред.: Рогова П. І., Букшина Т. Ф.; Відп. за вип. Букшина Т. Ф.; Літ. ред. Клименко О. З. – К.: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2006. – 252 с.

Лутовинова В.І.,
канд. іст наук,
професор ДАКККіМ,
наук керівник НДР

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Інформація в сучасному суспільстві є важливим продуктом соціальної діяльності, а ефективність використання інформаційних ресурсів – однією з головних передумов подальшого розвитку вітчизняної освіти, яка розвивається в контексті європейського освітнянського простору.

В сучасних ринкових умовах освітнянські бібліотеки мають виробляти специфічну, інтелектуальну продукцію, спрямованої на задоволення наукових, освітніх, науково-пізнавальних, естетичних, соціальних та інших інформаційних потреб користувачів [6].

Одним із завдань, що постали перед створеною в бібліотечній системі нашої держави мережею освітнянських бібліотек на чолі з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В.О. Сухомлинського (ДНПБ України імені В.О.Сухомлинського), стало формування системи вторинних документів для забезпечення інформаційних потреб, вчених і спеціалістів галузі та усіх категорій користувачів, що навчаються і займаються загальною та спеціальною самоосвітньою діяльністю.

З цією метою у 2003 р. в ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розпочато фундаментальний науковий проект: “Науково-інформаційне забезпечення освітнянської галузі України”, який розрахований на п’ять років.

Завданнями проекту є:

- розроблення науково-методичних та організаційних засад створення системи бібліографічного забезпечення інформаційних потреб педагогічних та науково-педагогічних кадрів мережі освітнянських бібліотек;
- формування системи бібліографічної продукції освітнянської галузі в паперовому та електронному варіантах на базі бібліотеки та регіональних освітнянських бібліотек;

- експериментальне дослідження ступеня задоволення фахових інформаційних потреб педагогічних і науково-педагогічних кадрів наявною реферативною інформацією;
- створення за результатами експериментального дослідження галузевого сегменту реферативного представлення наукової літератури з педагогіко-психологічних питань у загальнореферативній базі даних “Україніка наукова” та її паперовому варіанті УРЖ “Джерело”;
- відокремлення в структурі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського відділу інформаційно-аналітичної діяльності, укомплектування його відповідними спеціалістами для забезпечення управлінських кадрів освітянської галузі, науковців і практиків оглядово-аналітичною продукцією.

Враховуючи стрімке зростання машиночитаних первинних і вторинних джерел, означені документи мають створюватися паралельно як у паперовому, так і в електронному вигляді, тим самим реалізуючи право користувача на одержання оперативної та повної інформації, а також забезпечувати йому доступ до ресурсів не тільки в конкретній бібліотеці, а й за її межами.

У рамках даного проекту було проведено дослідження фахових інформаційних потреб управлінських кадрів, галузі науковців і практиків, що працюють в навчальних закладах різного рівня, а також працівників освітянських бібліотек щодо наявності в бібліотеках цих закладів необхідних користувачам бібліографічних, реферативних та оглядово-аналітичних документів. Результати були оприлюднені на науковій конференції в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та у фахових часописах [14].

Що найбільше вразило особисто мене – це той факт, що деякі науковці галузі лише з анкети дізналися про існування загальнореферативної бази даних “Україніка наукова” та УРЖ “Джерело”. Цей факт засвідчує, по-перше, що ми недостатньо інформуємо спеціалістів про наявність реферативних та оглядово-аналітичних документів, по-друге, що в освітянській галузі України

надзвичайно мало таких документів, і це є проблемою, яка потребує вирішення. Поки що перевага у бібліотечно-інформаційній діяльності нашої галузі надається бібліографічним посібникам, які є історично першими, віками апробованими, вторинними документами. Їх важливість безперечна. ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського також може пишатися тією бібліографічною продукцією, яка була створена колективом бібліотеки за шість років її існування.

Цілісна характеристика процесу формування системи галузевих бібліографічних видань буде подана в доповіді завідувача відділом наукової бібліографії ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського Л.О. Пономаренко [10]. Її публікацію та інших науковців відображено у збірнику «Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України» [8, 10, 14].

Разом з тим, як зазначають науковці і практики, бібліографічна інформація, вимогам комфортності пошуку потрібного знання на сучасному етапі розвитку суспільства вже не відповідає. Пошук необхідного користувачеві знання в даному випадку є дворівневим – через пошуковий образ документа (бібліографічну інформацію), до тексту з потрібним, користувачеві знанням. Саме тому, користувачі віддають перевагу дайджестам, фактографічним та оглядово-аналітичним документам [8].

Проблема формування в освітянській галузі України повноцінної системи вторинних документів є багатоаспектною. Найбільш значущим для її вирішення є: належне фінансування, подальше розширення процесу, впровадження сучасних інформаційних технологій, наявність кадрів з відповідною професійною підготовкою. На останньому зупинимось детальніше. Перша вимога до потрібного нам фахівця – це спеціальна професійна підготовка, причому не лише інформаційна, а й у тій галузі, до якої відноситься інформаційна установа. Саме це забезпечує якість всіх операцій при створенні будь-якого інформаційного продукту.

Чесť і хвала директору ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського Павли Іванівні Роговій за те, що вона ініціювала підготовку педагогів-бібліотекарів

у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. Вже третій рік навчаються на стаціонарному та заочному відділеннях близько 30 студентів, які проходять виробничу практику у педагогічних бібліотеках столиці і у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського зокрема. Але, як показує досвід, цього замало. Бажано було б, щоб підготовкою таких кадрів займалися усі педвузи нашої держави, поповнюючи мережу освітянських бібліотек спеціалістами, добре обізнаними з теорією і практикою макроаналітичного і мікроаналітичного згортання й розгортання фахової інформації та з розвитком педагогічної науки і практики.

Доцільно було б розробити єдині навчальні плани для даної спеціальності та винести їх на обговорення науковців і практиків. У межах бібліотечно-інформаційної спеціальності, також необхідно цілеспрямовано готувати референтів, інформаційних аналітиків, та менеджерів інформаційних ресурсів, технологій.

На жаль доводиться констатувати, що 27 обласних і міських інститутів післядипломної педагогічної освіти нашої держави, які займаються підвищенням кваліфікації працівників освітянських бібліотек, не забезпечують сучасний рівень перепідготовки останніх, зокрема щодо створення реферативних та оглядово-аналітичних документів, які є для освітян потребою сьогодення. У зв'язку з цим, виношу на обговорення пропозицію, про організацію на базі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського короткострокових курсів для працівників бібліотек освітянської мережі, присвячених теоретико-методичним дослідженням реферативної та оглядово-аналітичної діяльності. Для читання лекцій і проведення практичних занять на цих курсах, потрібно запрошувати провідних спеціалістів вищих навчальних закладів та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Процеси створення інформаційних продуктів та доведення їх до користувачів взаємопов'язані, вони обидва базуються на знанні інформаційних потреб «своїх» користувачів та на якісних показниках інформаційних продуктів і послуг. На жаль, у переважній більшості бібліотек

освітянської мережі домінують бібліографічні продукти та документальні послуги. Доречно зазначити, що розпочате цілеспрямоване формування системи галузевих бібліографічних посібників сьогодні спрямоване на збільшення таких її видів як тематичні, проблемно-орієнтовані, реферативні та оглядові бібліографічні документи, адресовані різним категоріям користувачів.

Працівники бібліотек помітили збільшення запитів фактографічного характеру, що потребує від них чіткої орієнтації в потоці довідкових видань, вміння використовувати фактографічні бази даних (за наявності останніх) та інші електронні ресурси. На часі освоєння і впровадження в практику ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського та інших наукових бібліотек галузі фактографічного обслуговування, яке передбачає безпосереднє надання користувачеві фактів і концепцій, тобто реферативної інформації. Основна функція реферативних (фактографічних) документів – орієнтація у певній сукупності фактів і концепцій поза зв'язком з конкретними первинними документами. Їх мета: максимально точно відобразити факто-концептографічний зміст першоджерел.

Формування повноцінної системи реферативних документів – завдання сьогодення для ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. Ця система є сукупністю галузевих реферативних матеріалів, що об'єднана єдиною метою, завданнями, об'єктами аналітико-синтетичної переробки, єдиними теоретико-методичними підходами щодо створення реферативної інформації, кожна складова якої (окремий вид реферативного документа) має певне призначення. Основними видами реферативних видань є: реферативний журнал, реферативний збірник, експрес-інформація, інформаційний листок та реферативний огляд. Важливо також мати фактографічні бази даних, які вміщують довідки, факти, дані, явища, події, предмети тощо та реферативні бази даних, в яких окрім бібліографічного опису подано реферати на документи. Традиційні та електронні реферативні матеріали, широко використовуються при фактографічному обслуговуванні. Важливим для нас завданням є: визначення участі ДНПБ України імені В.О.Сухомлинського у

Національній системі реферування української наукової літератури. У цьому контексті прикладом для нас може слугувати Національна медична бібліотека України, яка бере участь у створенні серії «Медицина. Медичні науки» в УРЖ «Джерело» та її електронній версії – базі даних «Україніка наукова» [12], яка проводить реферування 14 наукових медичних журналів. Але ця бібліотека заснована у 1930 р., тобто на 69 років раніше ніж ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського, і цей фактор часу не можна не враховувати, особливо, щодо традицій формування творчого потенціалу працівників. На сьогодні в ДНПБ України, як наймолодшій галузевій бібліотеці нашої держави, є відділ реферування, співробітники якого вже займаються визначенням наукових, періодичних і продовжувальних видань педагогічної тематики для реферативного опрацювання, і розпочали роботу над підготовкою рефератів для подальшої їх передачі в УРЖ «Джерело».

Найгострішою проблемою при цьому є відсутність готових спеціалістів, які б включились в цей процес.

Третім завданням даного наукового проекту є підготовка ДНПБ України з 2007р. оглядово-аналітичних документів. Цей напрям діяльності потребує від бібліотечних працівників вміння аналізувати та інтерпретувати складні ситуації при розробці управлінських рішень. Аналітичний напрям – це подальша інтелектуалізація бібліотечної роботи. Сучасні користувачі потребують нові для бібліотечної діяльності продукти – аналітику, прогнози розвитку певних напрямів (подій) в галузі, тобто забезпечення процесу прийняття управлінського рішення щодо подолання проблем (больових точок) в галузі. Інформаційно-аналітична діяльність спрямована на здійснення упереджуючого виявлення самої проблемної ситуації та розробку прогнозів і тенденцій розвитку подій (у нашому випадку) в освітянській галузі держави.

Замовники оглядово-аналітичних матеріалів потребують не посилань на існуючі документи з потрібною їм інформацією, а представлення самої фактографічної інформації, перетвореної, тобто вибраної, згорнутої, узагальненої (розгорнутою щодо реальної проблеми в галузі) і, одночасно

достатньої для замовника без обов'язкового звернення до первинних документів.

Інформаційно-аналітична діяльність – це виробництво нового знання на основі переробки інформації, що існує для забезпечення процесу прийняття управлінського рішення. Ця діяльність спрямована на систематичне визначення кола питань, які виникають в базовій діяльності користувачів (моніторинг преси), їх аналіз та прогнозування тенденцій розвитку проблеми. Вона взаємодіє з науковою та управлінською діяльністю. З наукою інформаційно-аналітичну діяльність об'єднує інформаційний спосіб пізнання та наукового аналізу реальності. Створюючи оглядово-аналітичні документи, інформаційна аналітика застосовує герменевтичні методи, тобто інтерпретацію текстів, коли вивідне знання одержують не дослідно-експериментальним шляхом, а на основі аналізу та інтерпретації існуючих теорій, описаних фактів, засобами інформаційного моделювання. Інформаційний аналітик створює нове знання про той фрагмент реальності, який знаходиться в полі його професійних інтересів, виступаючи де-факто дослідником своєї галузі.

Поширеними є такі аналітичні огляди: огляди-обґрунтування, які подають оцінку стану проблеми, показують необхідність її вирішення, надають набір і оцінку шляхів і методів подолання проблеми; підсумкові огляди, які характеризують стан питання (проблеми), оцінюють досягнутий рівень, перераховують невирішені проблеми; прогнозні огляди визначають перспективи розвитку певного напрямку, аргументовано оцінюють ситуацію, показують тенденції і темпи розвитку.

Інновацією в нашій роботі все ще можна вважати методику формалізованої підготовки інформаційних продуктів, розробленої науковцями Кемеровської академії культури і мистецтв Росії [9]. Її сутність полягає в алгоритмізації дій людини при виявленні потрібних аспектів змісту в тексті первинних документів та перенесенні їх до тексту вторинних документів за означеною послідовністю з використанням маркерів. Використання формалізованої методики знижує суб'єктивність дій людини,

часових та інтелектуальних витрат, сприяє запобіганню пропусків сутнісно-значущих елементів змісту первинних документів.

Насамкінець хочу підкреслити, що надзвичайно важливим є формування системи науково-методичного забезпечення з вищезазначених питань. З цією метою ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського започатковано серію “На допомогу працівникам освітянських бібліотек”, в якій видано і надіслано до бібліотек галузі:

1. Лутовинова В.І. Анотування, як процес аналітико-синтетичної переробки інформації: Метод. посібник / Авт.-укл. В.І. Лутовинова. – Х.: Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – 2003. – 44 с.

2. Лутовинова В.І. Методика бібліографування: Наук. – практ. посіб / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Авт. – уклад. В.І. Лутовинова; Наук. ред. П.І. Рогова; Літ. ред.: Г.М. Лисиця; Рец. Т.В. Добко. – К., 2005. – 132 с.

3. Лутовинова В.І. Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Авт. – уклад. В.І. Лутовинова; Наук., ред. Г.М. Швецова-Водка; Літ. ред. Н.Г. Несин; Рец. Г.В. Власова. – К., 2006. – 120 с.

4. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів: Наук.-метод. рек. / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Упоряд. А.І. Рубан; Наук. консультант Я.О. Чепуренко; Наук. ред.: П.І. Рогова, В.І. Лутовинова; Літ. ред. Л.І. Стельмах; Відп. за вип. І.І. Хемчян; Рецензент Є.А. Медведєва. // Шкіл. б-ка плюс. – 2006. – черв. (№ 11/12). – С.1-62.

5. Планування та звітність бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти: Метод. рек. / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, ЦППО АПН України; Уклад. В.П. Здановська; Наук., ред. П.І. Рогова. – К., 2004. – 75 с.

6. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: Організація, ведення й редагування: Метод. рек. / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Уклад.: Лобановська І.Г., Гаврилук Р.П.,

Помчалова О.Г., Дубова Л.Г., Іванова Н.С., Гузняєва І.А., Коваленко С.Г.; За заг. ред. Лобановської І.Г.; Наук. ред.: П.І. Рогова, Букшина Т.Ф., Зотова В.А. – К., 2006. – 166 с.

7. Укладання друкованих каталогів книжок громадянського друку (XVIII – початок XIX ст.) із фондів бібліотек України: (Метод. посіб.) / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; МКіТ України. НПБ України; Авт.-уклад. Р.С. Жданова; Наук. ред. П.І. Рогова; Рецензенти: Г.І. Ковальчук, Є.В. Рукавіцина-Гордзієвська; Літ. ред. Г.М. Лисиця; Відп. ред. В.О. Кононенко, С.О. Басенко. – К., 2005. – 124 с.

Оглядово-аналітичні документи широко використовуються у третьому різновиді інформаційного обслуговування, яке називається концептографічним. Як уже зазначалось основна функція концептографічних документів полягає в інтерпретованій орієнтації користувача у документальному та інформаційному потоках. Інтерпретація передбачає не лише висловлення певних суджень щодо змісту документів, які аналізуються, але й їх розширення (розгортання) або внесення у текст необхідних деталей, уточнень, коментарів, що забезпечують краще його розуміння і сприйняття.

Працівник інформаційної служби при цьому проводить не лише документальний та фактографічний аналіз документів, але й аналіз концептографічний, який передбачає дослідження фактів і концепцій, представлених у первинних документах з точки зору їх достовірності, ефективності, перспективи. Він аналізує існуюче системне знання (сукупність суджень певної науки, що фіксують стійкі, необхідні зв'язки та ознаки предметів і явищ об'єктивного світу, це результат наукової діяльності) та створює ситуативне знання – це пропозиції науки і практики, що відображають не стійкі і необхідні, а тимчасові, кон'юнктурні, співставленні з певною ситуацією зв'язки і відношення. Такі пропозиції не є елементами науки як системи, а слугують “середовищем”, в якому розвивається і формується системне знання, на основі якого здебільшого і приймаються управлінські рішення. Ситуативним це знання називається тому, що в ньому вміщується опис та оцінка фактів і концепцій, виходячи із

особливостей конкретної ситуації. Ситуативна інформація при концептографічному обслуговуванні потрібна перш за все, для прийняття управлінських рішень, які впливають на діяльність установ чи організацій.

Концептографічне обслуговування є формою інтерпретованого документального (користувач через бібліографічну інформацію виходить на первинний документ і самостійно виявляє і опрацьовує потрібне йому знання) та фактографічного обслуговування, але базується не на згортанні (ущільненні) інформації, а на її розгортанні.

Якщо в документальному та фактографічному обслуговуваннях більшість операцій можуть бути формалізованими і підлягають автоматизації, то важливіші операції концептографічного обслуговування не піддаються формалізації, це робота творча.

Проблема щодо впровадження в роботу ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського інформаційно-аналітичної діяльності та ж сама, – відсутність спеціалістів, готових до вирішення таких завдань. Адже потрібні такі фахівці, які могли б інтегрувати знання з питань сучасної освіти та бібліографічно-інформаційної діяльності, приєднавши до цього високу ефективність творчої праці. Отже, бібліотечна діяльність на сучасному етапі трансформується і суттєво наближається до науково-дослідної роботи.

З позицій системно-діяльнісного підходу, мета інформаційної діяльності – максимально повне задоволення інформаційних потреб науковців і практиків освітянської галузі, для досягнення якої необхідно забезпечити комплектування бібліотек науковими документами, організувати швидкий пошук, відтворення, розмноження та поширення інформації про ці документи, аналітико-синтетичну переробку інформації та формування повноцінної системи вторинних документів у традиційному та електронному вигляді для своєчасного представлення потрібного знання (даних) читачам відповідно до вимог актуальності повноти, достовірності, точності тощо.

Як бачимо, завдання серйозні і є впевненість, що все задумане буде виконано. Визначимо основні чинники, які цьому мають сприяти:

- 1) належне фінансування процесів створення інформаційних продуктів та їх доведення до користувачів;
- 2) реальне функціонування системи підвищення кваліфікації працівників освітянських бібліотек із залученням до цієї роботи провідних спеціалістів вузів та науково-інформаційних установ, зокрема з НБУВ;
- 3) створення видавничої бази в системі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, що доречно наголосити, вже вирішується Академією педагогічних наук України;
- 4) визначення конкретних завдань для кожної складової мережі освітянських бібліотек щодо цілеспрямованого формування повноцінної системи вторинних документів.

Література

1. Блюменау Д. И. Информационный анализ / синтез для формирования вторичного потока документов: Учеб.-практ. пособ. / Блюменау Д. И. – СПб.: Профессия, 2002. – 235 с. (Серия “Специалист”) – Библиогр.: с.204-206.
2. Блюменау Д. И. Проблема свёртывания научной информации / Д. И. Блюменау. – Л.: Наука, 1982. – 1982. – 116 с.
3. Власова Г.В. Аналітико-синтетична переробка інформації: Навчальний посібник / Власова Г.В., В.І. Лутовинова, Л.І. Тітова. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 291 с.
4. Кушнарченко Н.М. Наукова обробка документів: Підручник / Н.М. Кушнарченко В.К. Удолова. – К.:Вікар, 2003. - 328 с. - (Вища освіта ХХІ століття).
5. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Авт. кол.: О. В. Сухомлинська (кер.), В. Ю. Биков, П. І. Рогова, Ю. І. Артемов // Освіта України. – 2006. – 17 березня. (№ 21). – С. 6.
6. Міщенко Г. Бізнес і соціально-культурна сфера / Г. Міщенко // Вісн. кн. палати – 2002. – № 1. – С. 19–21.

7. Науково-методичні та організаційні засади створення системи інформаційного забезпечення фахових потреб освітян України: Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Львів, 18–19 трав. 2006 р.) / Редкол: В. І. Лутовинова (голова), П. І. Рогова (заст. голови), Т. Ф. Букшина, Л. І. Бейліс, В. П. Здановська, І. І. Хемчян. – К., 2006. – 199 с.
8. Палащина Н. А. Бібліографічна діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Н. А. Палащина, О. В. Углова. // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 6. – С. 18–20.
9. Пілко Н. С. Библиотечная технология: общий курс: Учеб. пособие / И. С. Пилко / М-во культуры РФ; Кемеров. гос. акад. культуры и искусств. – Кемерово, 2000. – 178 С.
10. Пономаренко Л. О. Формування системи бібліографічних посібників у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Л. О. Пономаренко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 137–145.
11. Силкова Г. В. Основи інформаційно-аналітичних досліджень: Навч. посібник / Г. В. Силкова. – Рівне: РІС Ксу. – 1998. – 49 с.
12. Сорока М. Б. Загальнореферативна база даних “Україніка наукова” як ядро Національної системи реферування / М. Б. Сорока // Науково-технічні бібліотеки – 2000. – № 3. – С. 58–62.
13. Социально-экономическая природа информационного продукта и информационного ресурса / под ред. Д. Г. Плахотной. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 96 С.
14. Углова О. Вивчення та аналіз інформаційних потреб педагогічних та науково-педагогічних кадрів у контексті діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / О. Углова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 502 – 511.

Пономаренко Л. О.,
зав. відділу ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ БІБЛІОГРАФІЧНИХ
ВИДАНЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Бібліотечно-бібліографічне та науково-інформаційне забезпечення національної педагогічної науки, освіти і практики є головною метою діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як науково-дослідної установи з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства і книжкознавства. Проблема формування системи галузевих бібліографічних посібників різних типів і видів у паперовому та електронному вигляді була предметом дослідження уже у першому науковому проекті ДНПБ України ім. В.Сухомлинського „Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X–XX ст.)” (наук. керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук). У 2003 р. цей важливий напрям роботи було виокремлено в наступному науковому проекті „Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України” (наук. керівник – В. І. Лутовинова, канд. іст. наук), де передбачено розробку теоретико-методичних та організаційних засад інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі, цілеспрямоване формування системи бібліографічних видань. На сьогодні галузева система бібліографічної продукції представлена науково-допоміжними, виробничо-допоміжними і рекомендаційними, поточними та ретроспективними, тематичними і персональними посібниками.

Визначення поняття „система бібліографічних посібників” зафіксовано у Міждержавному стандарті 7.0 – 99 „Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения” як „цілісна сукупність бібліографічних посібників, об’єднаних якою-небудь суттєвою ознакою (змістом, цільовим і читацьким призначенням, територією, видом видань, що бібліографуються, тощо)” [1, с. 315]. Зміст, цільове і читацьке призначення є

основними системоутворювальними ознаками сукупності бібліографічних посібників із питань педагогічної науки та освіти.

Серед бібліографічних посібників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за ознакою цільового призначення можна виокремити науково-допоміжні, професійно-допоміжні і рекомендаційні бібліографічні посібники, які класифікуються, в свою чергу, як ретроспективні та поточні (за хронологічною ознакою). Жанрово система посібників представлена покажчиками, бюлетенями, календарями, списками. За особливостями об'єкта, тобто первинних документів, що відображаються, можна виділити такі: бібліографічні покажчики проблемно-тематичні і персональні. За суспільним призначенням ця система складається з науково-допоміжних, професійно-допоміжних та рекомендаційних посібників.

Важлива складова системи бібліографічних видань для освітянської галузі – *науково-допоміжні посібники* для забезпечення наукових досліджень установ АПН України.

Ретроспективні науково-допоміжні посібники ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, представлені насамперед такими тематичними покажчиками: “Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України” (2002), “Гід з громадянської освіти в Україні” (2003), “Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)” (2004), “Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку” (2004, вип. 1). У їх підготовці активну участь беруть учені АПН України, які є науковими консультантами зазначених видань. Це, зокрема, Н. Г. Ничкало, академік, д-р пед. наук, В.І. Кизенко, канд. пед. наук та ін.

Актуальність створення *біобібліографічних покажчиків* зумовлена, насамперед, пошуком форм і методів зберігання наукової спадщини, підвищеним інтересом до літератури про вчених та їхньої творчої діяльності, зростаючими інформаційними потребами користувачів галузі.

Зародження української біобібліографії у середині XIX ст. пов'язано з іменами Г. М. Геннаді, О. М. Лазаревського, Г. О. Милорадовича. Подальшому розвитку галузі сприяли праці Д. І. Багалія, В. С. Іконнікова,

М. Ф. Комарова, О. М. Огоновського, С. І. Павловського. У радянський період створювалися окремі тематичні та галузеві біобібліографії, персональні покажчики, біобібліографічні серії. Найвідомішими були біобібліографічні покажчики у галузевих серіях „Матеріали до біобібліографії вчених СРСР”, які готувалися починаючи з 1938 р. Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського за весь час існування серій було упорядковано понад 100 біобібліографічних видань, розроблено методичні рекомендації щодо підготовки видань серії „Біобібліографія учених Української РСР”. Інститутом біографічних досліджень, який створено на базі НБУВ ім. В.І. Вернадського у 1993 р., розробляються сьогодні теоретичні питання та науково-практичні засади загального Українського біографічного словника як джерела біографічної та бібліографічної інформації про окремі персоналії.

У сучасній педагогічній науці спостерігається зростаючий інтерес до вивчення творчої спадщини педагогів як минулого, так і сучасності, що виявляється в захисті відповідних дисертацій, проведенні наукових конференцій, підготовці історико-педагогічних статей. У зв'язку з цим вперше в Україні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було започатковано три серії біобібліографічних покажчиків “Видатні педагоги світу”, „Академіки АПН України” та „Ювіляри АПН України”, які розкривають життя і діяльність видатних педагогів світу, відомих учених педагогічної науки України.

Мета підготовки біобібліографічних покажчиків ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського:

- 1) задоволення фахових інформаційних потреб науковців, управлінців, практиків та бібліотекарів освітянської сфери;
- 2) поширення досягнень педагогічної науки, освіти і практики;
- 3) створення інформаційної бази для вивчення історії окремих напрямів педагогіки;
- 4) просування теоретичних досліджень до їх практичного втілення;
- 5) підвищення авторитету вчених у науковому співтоваристві.

Серія біобібліографічних покажчиків „Видатні педагоги світу” представлена двома випусками: “В. О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр.” (2001) та “Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942): (До 125-річчя з дня народження)” (2003). Видання покажчика “В. О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр.” було зініційовано Українською асоціацією Василя Сухомлинського (голова – віце-президент АПН України О. Я. Савченко). Його розгалужена структура дала можливість згрупувати матеріал за видовими, типовими, змістовими ознаками, а допоміжний апарат забезпечив можливість багатоцільового пошуку, а саме: окремих педагогічних праць видатного педагога, його художніх творів, прізвищ авторів праць про нього, назв міських, районних та багатотиражних газет, що містять відповідну інформацію. Загальна кількість документів у покажчику – 1090 назв.

До 10-річчя створення АПН України в 2002 р. засновано серію біобібліографічних покажчиків “Академіки АПН України”, в якій побачили світ уже сім випусків: “М. Д. Ярмаченко – учений-педагог, академік АПН України, перший президент АПН України” (2002, вип. 1), “Іван Андрійович Зязюн: Педагог, вчений, філософ” (2003, вип. 2), “Микола Борисович Євтух: вчений-педагог, академік” (2003, вип. 3), “Алла Михайлівна Богуш” (2005, вип. 4), “Неля Григорівна Ничкало” (2004, вип. 5), „Василь Григорович Кремень – філософ, учений, освітянин, державний діяч” (2006, вип. 6), „Іван Дмитрович Бех ” (2005, вип. 7). Традиційно біобібліографічний покажчик, підготовлений науковими співробітниками ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, складається з наступних розділів: передмови, біографічного нариса, основних дат життя і діяльності, списку праць вченого, літератури про нього та допоміжних покажчиків.

Повнота біобібліографічного покажчика досягається шляхом вивчення та залучення такого кола джерел:

- особової справи;
- біографічних та біобібліографічних словників;
- галузевих та спеціальних енциклопедій;

- галузевих бібліографічних показників;
- державних бібліографічних показників, реферативних видань;
- відомчих видань;
- традиційних та електронних каталогів і картотек;
- прикнижкової, внутрішньокнижкової та пристатейної бібліографії;
- ювілейних видань;
- персональних сайтів та сайтів організацій, де працював або працює вчений тощо.

Труднощі при підготовці даного типу бібліографічного видання виникають під час розшуку перших наукових публікацій, а саме за відсутності певних бібліографічних відомостей та неможливості перевірки документів *de visu*.

Аналіз вищезазначених біобібліографічних видань серії свідчить, що творчість учених-педагогів проявляється в різноманітних формах, а їхній творчий доробок активно вивчається та пропагується, що відображено у структурі показників. Наприклад, у розділі “Праці...” відображається сукупність систематизованих відомостей про публікації вчених: монографії, збірники, статті в продовжуваних та періодичних виданнях тощо. Хронологічне групування бібліографічних записів, яке фіксує процес творчості по роках, а в межах року – за жанровою належністю та алфавітом назв, дозволяє повно та послідовно, у динаміці висвітлити науково-творчий розвиток персоналії. У біобібліографічному показнику, присвяченому В. О. Сухомлинському, виділено розділ “Увічнення пам’яті...”, де зібрано матеріали про присвоєння імені визначного українського вченого-педагога навчальним закладам, педагогічним лабораторіям; про відкриття експозицій музеїв та виставок, випуск поштових конвертів, ювілейних медалей тощо. В окремі розділи згруповано переклади творів В. О. Сухомлинського іноземними мовами та публікації про його творчість за рубежом. У показнику „Василь Григорович Кремень – філософ, учений, освітянин, громадський діяч” висвітлено діяльність вченого як міністра освіти і науки у розділі „Реформування освіти і науки в Україні: нормативно-правові документи

МОН України”. До розділу увійшли накази й рішення МОН України (всього – 169), які запустили механізм втілення інноваційних процесів у галузі освіти й науки, ініціатором яких є науковець і державний діяч В. Г. Кремень.

Для аналізу життя і діяльності вченого, крім його праць і матеріалів про наукову роботу включаться документи, які висвітлюють стан науки та історичні події, на тлі яких розгортається персональна наукова діяльність. В окремий розділ в біобібліографічних показниках групуються дисертації, виконані під керівництвом учених, що дозволяє охарактеризувати роль особи у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів, формуванні власної наукової школи.

Кількість допоміжних показників та їх види у кожному випадку визначаються загальною структурою бібліографічного показника, спеціалізацією вченого, особливостями його наукового доробку, характером наявної біографічної літератури. Повертаючись до вже згаданого показника, присвяченого В. Г. Кременю, варто відзначити, що участь вченого у роботі міжнародних, всеукраїнських з’їздів, конференцій, семінарів, круглих столів було відображено у відповідному алфавітному показнику назв заходів.

Отже, незважаючи на дотримання загальних вимог у створенні біобібліографічних показників, кожен із них має свої особливості. Евристичний бібліографічний пошук, підготовка і видання біобібліографічних показників завжди здійснюються у тісному контакті з самими вченими, як суб’єктами наукової діяльності, що підвищує якість підготовки та наукову цінність цих видань.

У 2001 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського започаткувала видання каталогів книжкових виставок у серії “Ювіляри АПН України”, де опубліковано 24 випуски, присвячені відомим українським ученим-педагогам: В. Ю. Бикову, Н. М. Бібік, В. І. Бондарю, В. М. Мадзігону та ін. Матеріали групуються за розділами виставки, а в їх межах – за абеткою назв праць. Серія персональних каталогів є початковою ланкою у створенні в майбутньому монументальних біобібліографічних видань, довідників.

Отже, науково-допоміжна бібліографія не обмежується лише забезпеченням науково-дослідної діяльності. Вона орієнтована на відображення наукової діяльності у широкому розумінні, включаючи науково-дослідну, науково-педагогічну, науково-організаційну, науково-інформаційну тощо.

У системі бібліографічних видань слід виділити також тематичні *професійно-допоміжні посібники*, які ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського готує на виконання національних програм “Діти України”, “Освіта України XXI століття”, “Патріотичне виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства”, Державної програми “Вчитель”, комплексних програм “Профілактика злочинності”, „Здоров’я нації” та ін. у вигляді інформаційних та рекомендаційних списків. Їх основне призначення – інформаційно-бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу у закладах освіти України. Зокрема, на виконання „Програми розвитку системи дистанційного навчання в системі вищої та післядипломної освіти” було підготовлено цикл тематичних бібліографічних списків: „Розвиток і використання дистанційної форми навчання в системі вищої та післядипломної освіти”, „Організація дистанційного навчання в системі загальної, середньої та професійно-технічної освіти”, „Забезпечення дистанційної професійної підготовки з психологічною підтримкою окремих груп населення”.

Щодо *рекомендаційної бібліографії*, то в ній змінено концептуальні засади, вилучено жорсткі методи “рекомендації”. Тепер її функції – “просвітницькі, інформаційні, пов’язані з фіксацією всього найбільш важливого” [7]. Рекомендаційний бібліографічний посібник сприяє загальній і професійній освіті, самоосвіті, вихованню та поширенню знань. Рекомендаційні бібліографічні посібники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлені, насамперед, трьома випусками покажчика “Сучасні освітні технології”. Перший випуск покажчика було ініційовано Центральною освітянською бібліотекою МОН України, яка

працювала в 1993–2000 р. під керівництвом теперішнього директора ДНПБ України, к.і.н. П. І. Рогової. Випуск 2 „Сучасні освітні технології” (2001) та випуск 3 (2003), підготовлені науковими співробітниками ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, зберігають уніфіковану структуру.

Логічним продовженням перших трьох випусків є показник „Сучасні технології в освіті”, який складається з двох частин: Ч. 1. „Сучасні технології навчання” (2005) та Ч. 2. „Сучасні технології виховання” (2006). Друк показників буде здійснено за сприянням Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України та видавництва „Педагогічна преса” як серія видань у вигляді додатку до газети „Освіта України”. Першим у цьому проекті був науково-допоміжний показник „Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку”.

До низки ретроспективних рекомендаційних бібліографічних показників ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ввійшов посібник “Загальноосвітня школа України за роки незалежності (1991–2001 рр.)”. Показник висвітлює широкий спектр питань: правові та концептуальні засади розвитку національної школи; розбудова мережі закладів освіти нового типу; роль шкільної бібліотеки в навчально-виховному процесі та її діяльність як інформаційного центру; розвідки з історії національного шкільництва; дослідження соціальних цінностей виховання. Кожний розділ містить короткий вступ, де розкривається зміст теми. Цей бібліографічний показник надрукував видавничий центр „Шкільний світ” як спеціальний випуск однойменної газети. Його отримали 5000 передплатників газети (це не тільки фізичні особи, але й педагогічні колективи – школи, ліцеї, гімназії, шкільні бібліотеки, інститути підвищення кваліфікації працівників освіти, районні відділи освіти тощо).

Окреме місце серед рекомендаційних посібників займає щорічник “Календар знаменних і пам’ятних дат в галузі освіти і педагогічної науки”, започаткований Бібліотекою ще у 2002 р. „Календар...” дає хронологічний перелік визначних дат світової і вітчизняної педагогіки, психології, філософії та освіти з їх коротким коментарем. До нього включено також ювілейні дати

сучасних учених-педагогів АПН України (це окремий підрозділ) та вчителів-новаторів. Укладачі врахували нові навчальні програми з різних предметів, за якими навчається підростаюче покоління у навчальних закладах України. “Календар...” популяризує нові імена педагогів, доводить до відома користувачів освітянської галузі велику кількість подій з історії української та світової педагогіки. Перспективним напрямом у роботі над таким виданням є супровід дат рекомендаційними списками літератури й детальними довідками, до створення яких можна залучити структурні підрозділи АПН України. Комп’ютеризація ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського дасть можливість створити електронну базу даних визначних дат, своєрідну електронну хронологію педагогічного життя України.

Поточна бібліографічна продукція представлена в інформаційному бюлетені „Нові надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського”, який науковці Бібліотеки готують щомісячно. Протягом шести років підготовлено понад 66 випусків. Бюлетень надходить до читальних залів Бібліотеки, Президії АПН України, її структурних підрозділів та друкується на сторінках фахових періодичних видань: “Освіта”, “Освіта України”, Педагогічна газета”, “Шкільна бібліотека плюс”, щомісячно оновлюється на веб-сайті ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (<http://www.library.edu-ua.net>). Таке видання підвищує фаховий рівень як учених, так і спеціалістів-практиків.

Отже, на сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського найповніше реалізує свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних посібників – науково-допоміжних, професійно-допоміжних та рекомендаційних із досить значною ретроспекцією. Здійснений аналіз бібліографічної продукції свідчить, що система бібліографічних посібників із питань педагогіки та освіти уже сформувалася і значною мірою задовольняє потреби фахівців усіх ланок освітянської мережі. Високий науковий рівень цих видань досягається завдяки авторським колективам, до яких залучаються відомі вчені структурних підрозділів АПН України в ролі консультантів чи

наукових керівників. Водночас викликає занепокоєння недостатня кількість тиражів, що пов'язано з обмеженими фінансовими можливостями. Потрібно долати хронологічні і тематичні прогалини у доборі джерел, прагнути до більшої оперативності в підготовці поточної педагогічної бібліографії.

Крім того, у Концепції ДНПБ України (2001) було передбачено участь бібліотеки у створенні національного репертуару друкованої продукції дожовтневої доби „Україніка”. Тобто бібліотека має долучитися до створення національної бібліографії, яка зорієнтована на задоволення потреб суспільства в цілому на документи, що є національним інтелектуальним надбанням. Перші кроки у створенні національної бібліографії уже здійснено шляхом упорядкування каталогу „Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917рр.)”. У перспективу було закладено також підготовку серій науково-допоміжних покажчиків „На допомогу вчителю-предметнику”. Ці завдання мають бути найближчим часом актуалізовані у діяльності ДНПБ України ім. Сухомлинського із залученням книжкокозбірень освітянської мережі [3, с. 9].

Перспективним напрямом для мережі освітянських бібліотек є залучення сучасних інформаційних технологій (СІТ), що надасть можливість оптимізувати трудомісткі процеси збору, аналізу, обробки, систематизації та формування масивів інформації у фактографічних та бібліографічних базах даних. Науково-бібліографічну діяльність потрібно здійснювати поки що як в традиційній, так і електронній формах. Застосування СІТ дозволить повноцінно використовувати інформаційний потенціал, створити умови для забезпечення участі в міжнародному обміні бібліографічною інформацією.

Підготовка бібліографічної продукції вимагає від укладачів творчого підходу до розкриття теми, знань та вміння використовувати аналітичні методи дослідження документального потоку, тісних контактів із ученими, вирішення питань раціонального використання бібліографічних ресурсів шляхом усунення паралелізму і дублювання; координації, чіткого розподілу обов'язків з книжкокозбірнями освітянської мережі на основі спеціалізації та кооперування за усіма напрямками роботи.

Література

1. ГОСТ 7.0–99. Информационно-библиографическая деятельность, библиография. Термины и определения // Библиотека и закон: [Справочник] / Отв. ред.-сост. О. Р. Бородин. – М., 2001. – Вып. 10. – С. 307–329.
2. Букшина Т. Ф. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського із задоволення інформаційних потреб освітян / Т. Букшина // Бібл. планета. – 2004. – № 4. – С. 33–35.
3. Концепція Державної науково-педагогічної бібліотеки України: Затв. 1.03.2001. – К., 2001. – 22 с. – Комп'ют. друк.
4. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики / Г. М. Швецова-Водка (кер.), Г. В. Сілкова, Л. О. Черепуха та ін.; Кн. палата України. – К.: Кн. палата України, 1998. – 115 с.
5. Левин Г. Л. [Основные виды библиографической продукции – пособие, указатель, список]: [Определения терминов] / Г. Л. Левин // Библиография. – 2001. – № 3. – С. 128–132. – (Как мы говорим).
6. Левин Г. Л. [Текущая библиография, ретроспективная библиография, перспективная библиография, общая библиография, специальная библиография]: [Определения терминов] / Г. Л. Левин // Библиография. – 2002. – № 1. – С. 134–141. – (Как мы говорим).
7. Лукомская А. М. Содержание и структура биобиблиографических указателей / А. М. Лукомская // Сов. библиография: Сб. ст. и материалов / Всесоюз. Кн. палата. – М., 1953. – Вып. 1 (34). – С. 62–71.
8. Патока В. Система посібників рекомендаційної бібліографії: сучасні проблеми та їх вирішення // Бібліотека. Інформація. Суспільство / УБА, Нац. парламент. б-ка України. – К., 1998. – С. 191–195.
9. Пономаренко Л. Інформаційне забезпечення галузі / Л. Пономаренко // Пед. газ. – 2005. – Берез. (№ 3). – С. 8.
10. Пономаренко Л. Новий бібліографічний покажчик з питань професійної освіти України / Л. Пономаренко // Бібл. вісн. – 2005. – № 1. – С. 46–48.

11. Рогова П. Стратегія розвитку освітянської бібліотечної мережі України / Павла Рогова // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 14–20.
12. Справочник библиографа / Науч. ред: А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Профессия, 2003. – 559 с. – (Сер. „Библиотека”).
13. Статут Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: Наук.-дослід. установа: Затверджено Постановою Президії АПН України від 19. 02. 2004 р. № 1–7/2–26. – К., 2004. – 9 с. – Комп’ют. друк.

Сокольська Я.Б.,
директор Львівської обласної
науково-педагогічної
бібліотеки

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ У ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ОСВІТЯН РЕГІОНУ.**

ДО 80-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ

У сьогоденних умовах інформаційне забезпечення фахових потреб освітян України розглядається в рамках узагальненого теоретичного осмислення інформатизації освітянської галузі в цілому, а відтак має конструктивний, практичний вплив на прийняття управлінських рішень для розв’язання завдань освітньої галузі.

Насамперед потребує уваги і максимальної мобілізації ресурсів основна проблема освітянської галузі – забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Успішне розв’язання цієї проблеми зводиться до вирішення двох найважливіших завдань:

- 1) створення можливостей для отримання освіти вихідцям усіх верств населення;
- 2) забезпечення умов здійснення освіти впродовж всього життя як можливість підвищення кваліфікації, перекваліфікації, конкурентоспроможності фахівця.

Необхідність безперервного фахового вдосконалення міцно закріпилася у менталітеті працівників освіти України. Ця ідея реалізується на практиці насамперед завдяки розвинутій мережі бібліотечних закладів, які функціонують в системі освіти і забезпечують доступ до джерел інформації.

Метою мого виступу є ознайомлення з інформаційними, технологічними та методичними ресурсами Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки та їх використанням в системі освіти регіону.

Основна місія Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки (ЛОНПБ) – повноцінно забезпечувати інформаційні потреби освітян регіону та підтримувати педагогічні ініціативи на місцевому рівні. Ця місія реалізується через розв’язання трьох найважливіших завдань :

- формування інформаційного ресурсу
- інформаційне обслуговування
- впровадження новітніх інформаційних технологій

Розглянемо як у бібліотеці виконується кожне із зазначених завдань.

Формування інформаційного ресурсу – це накопичення джерел інформації на різних носіях, насамперед традиційних; іншими словами – формування фонду документів.

ЛОНПБ була створена з метою задоволення інформаційних потреб педагогічних кадрів 1 лютого 1926 року, 80 років тому вона була відкрита для користування учителями всіх категорій шкіл. На час відкриття бібліотечний фонд літератури складав 1800 документів. Одразу було окреслено тематику формування фонду – психолого-педагогічна література. Закладений при створенні фонд визначив сьогоdnішній статус бібліотеки – спеціальна, галузева (освітнянська) бібліотека. Зосередження великої кількості літератури педагогічної тематики зумовило унікальність бібліотеки. Станом на 01 січня 2006 року, фонд літератури налічує 418 692 документи. Книжки становлять 349007 бібліотечних одиниць. Профільна частина фонду – це більше 49 відсотків від загального фонду документів.

Особливу цінність має фонд раритетних педагогічних видань XVIII – XX століття (до 1039 року). У фонді ЛОНПБ є праці видатних зарубіжних і вітчизняних педагогів: Я.А.Коменського, І.Б. Песталоцці, В.О. Сухомлинського, А.С. Макаренка, К.Д. Ушинського, праці творця системи національного виховання Григорія Ващенко та багатьох інших. Достатньо широко представлена наукова, науково-популярна, суспільно-політична, навчальна, методична, художня література.

До послуг користувачів сукупність систематично організованих бібліотечних каталогів і картотек, які розкривають склад і зміст бібліотечних документів у різних аспектах:

- генеральний абетковий каталог (ГАК)
- читацький абетковий каталог (ЧАК)
- систематичний каталог (СК)
- систематична педагогічна картотека (СПК)
- абетковий каталог видань до 1945 року
- систематична картотека стародрукованих видань
- абетковий каталог художньої літератури
- абетковий каталог видань іноземними мовами
- картотека періодичних видань
- тематичні картотеки

Особливе місце в забезпеченні інформаційних запитів користувачів займає Систематична педагогічна картотека (СПК). Вона існує з 1950 року, і не має аналогів в Україні, містить інформацію педагогічної тематики не тільки з книжок, але і з періодичних видань. Зібрану інформацію систематизовано так, що нею скористається як педагог-науковець, так і студент, чи вчитель-початківець. У складі картотеки багато карток з анотованою інформацією про окремі статті психолого-педагогічного спрямування.

Організація інформаційного обслуговування – друге із трьох найважливіших завдань, які здійснює ЛОНПБ в інформаційному

освітнянському просторі регіону. Для його реалізації проводиться низка заходів, зокрема, готуються різні документи вторинної інформації, що є результатом відповідного науково-бібліографічного та методичного опрацювання літератури, передусім психолого-педагогічної тематики.

Інформаційне обслуговування ЛОНПБ зорієнтовано на індивідуальне, групове інформування освітян регіону та інформаційне забезпечення освітніх державних, регіональних програм і зводиться до інформаційної та довідково-бібліографічної, науково-консультативної та методичної роботи.

Складовими інформаційного обслуговування є:

- інформаційно-бібліографічне забезпечення;
- індивідуальне та групове методичне інформування;
- інформаційне забезпечення загальнодержавних та регіональних освітніх програм;
- інформаційне забезпечення післядипломної підготовки бібліотечних кадрів.

Інформаційно-бібліографічне забезпечення передбачає:

- публікацію щомісячних планів роботи ЛОНПБ у виданні Головного управління освіти і науки Львівської облдержадміністрації „Інформаційний вісник”;
- публікацію щомісячних рекомендаційних списків літератури для керівників навчальних закладів „Рекомендуємо прочитати” у „Інформаційному віснику”;
- оформлення Інформаційного стенду в приміщенні бібліотеки;
- публікацію матеріалів до визначних дат в газеті „Основа”;
- укладання анотованих списків публікацій з питань освіти за матеріалами обласних газет;
- укладання рекомендаційних тематичних списків;
- укладання рекомендаційних бібліографічних покажчиків;
- укладання інформаційних списків;

- підготовку письмових інформаційних оглядів літератури для вчителів-предметників (за базовими дисциплінами загальноосвітніх навчальних закладів);
- проведення бібліографічних оглядів літератури;
- індивідуальне інформування науковців-користувачів (картотека індивідуального інформування у відділі науково-бібліографічної та інформаційної роботи).

Індивідуальне та групове методичне інформування – це:

- підготовка методичних матеріалів серій „Видатні педагоги” та „Педагоги України”;
- консультування з питань популяризації книжки, проведення культурно-просвітницьких заходів;
- підготовка календаря знаменних та пам’ятних дат з тематикою книжково-журнальних виставок і конференцій до їх відзначення;
- укладання сценаріїв до відзначення визначних дат;
- укладання методичних матеріалів з питань бібліотечної роботи;

Інформаційне забезпечення освітніх програм передбачає:

- ведення додаткових картотек: „Профільне навчання”, „Сільська школа: проблеми і перспективи”, „Інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітні навчальні заклади”, „Обдарована дитина”;
- підготовка рекомендаційних списків;
- оформлення книжково-журнальних виставок.

Інформаційне забезпечення післядипломної підготовки бібліотечних кадрів передбачає:

- лекції бібліотечно-бібліографічної тематики шкільним бібліотекарям (слухачам курсів підвищення кваліфікації ЛОППО);
- семінари для районних методистів з бібліотечної роботи

Із 2001 року ЛОНПБ має у своєму розпорядженні фонд навчально-методичних матеріалів з вивчення німецької мови, який локалізовано в окремому структурному підрозділі відділу зберігання літератури та

обслуговування користувачів – Центрі навчально-методичної літератури Гете-Інституту. Цей центр – результат співпраці ЛОНПБ і Гете-Інституту. У ньому зосереджені ретельно підібрані джерела інформації на різних носіях, які користуються попитом як у тих, хто викладає німецьку мову, так і у тих, хто її вивчає. На базі Центру працівників бібліотеки та мовного відділу Гете-Інституту щоквартально проводять семінари для молодих учителів німецької мови, тож задоволення інформаційних запитів цієї категорії користувачів ЛОНПБ очевидне.

На початку нового тисячоліття досягнення якісно нового бібліотечного обслуговування тісно пов'язано із запровадженням сучасних інформаційних технологій. З огляду на те, що локальні електронні бази документів з часом стануть невід'ємною складовою освітянського інформаційного ресурсу, було окреслено третє із найважливіших завдань ЛОНПБ – створення електронного каталогу документів.

Впровадження новітніх інформаційних технологій є для бібліотеки більш проблемним напрямом. Причини тут в основному об'єктивні. Незважаючи на те, що більшість бібліотечних працівників ЛОНПБ пройшла відповідну курсову підготовку і здобула навички роботи з комп'ютерною технікою, все-таки відсутність фахівців із знанням сучасних інформаційних технологій особливо відчутна. На вирішення цих питань потрібні кошти, а ті, що передбачені бюджетом, не відповідають потребам практики. Зусилля Міністерства освіти і науки України нашоуюються на протистояння чиновництва – розподільника державних коштів. Очевидно, що ця проблема потребує окремого урядового рішення.

Впровадження новітніх інформаційних технологій у ЛОНПБ на сучасному етапі реалізується за рахунок: створення локальної комп'ютерної мережі із шести місць; підключення до мережі Інтернет; електронного каталогу нових надходжень (програма „Бібліотека”, 5473 записи); доставки інформаційних матеріалів засобами електронного зв'язку; діючої сторінки ЛОНПБ в мережі Інтернет.

У ЛОНПБ власними силами розроблено автоматизовану інформаційно-бібліотечну систему „Бібліотека”, в якій з 2003 року розпочалося створення електронної бази даних нових надходжень книжок. Станом на 1 травня 2006 р. введено 5473 записи.

Новою формою інформаційного забезпечення освітян регіону стало розповсюдження рекомендаційних списків, методичних матеріалів, сценаріїв засобами електронного зв'язку.

Пріоритетними напрямками інформатизації ЛОНПБ визначено систематичне наповнення інформаційними матеріалами Інтернет-сторінки та створення індивідуального автоматизованого місця користувача для роботи в мережі Інтернет.

Підсумовуючи та узагальнюючи характеристику діяльності ЛОНПБ в системі інформаційного забезпечення освітянських потреб регіону, варто підкреслити, що всю цю роботу виконує невеликий штат бібліотекарів – на майже півмільйонний фонд літератури і обсяг роботи: всього 22 бібліотекарі. Проте, ось уже 80 років Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека успішно працює на розвиток освіти регіону, видозмінюючи та розширюючи різні види своєї роботи відповідно до вимог сьогодення.

Враховуючи практичний характер нашого семінару, можливо є потреба визначити найважливіші умови функціонування освітянських бібліотек та ініціювати їх втілення в практику роботи на державному рівні, централізовано, а не розрізнено, як це робить кожна окрема бібліотека. Бо від цього залежить успішне розв'язання проблем інформатизації галузі. На мою думку, це насамперед:

- забезпечення повноцінного надходження джерел інформації до освітянських бібліотек;
- розробка єдиних методичних підходів у формуванні інформаційного галузевого ресурсу;
- уніфікація комунікативних форматів та лінгвістичного забезпечення комп'ютерних мереж.

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ КООПЕРАТИВНОЇ СПІВПРАЦІ
БІБЛОТЕК УКРАЇНИ З ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
РЕФЕРАТИВНИХ РЕСУРСІВ**

Доцільність організації мережевої взаємодії в інформаційній галузі розглядалася ще на початку розвитку комп'ютерних технологій та мереж. У публікаціях наголошувалось на корисності організації колективного створення електронних інформаційних ресурсів. Підкреслювалась очевидність організації мережевої інфраструктури для одноразового створення та багаторазового використання електронних інформаційних масивів великого обсягу. Прикладом успішної реалізації кооперативної взаємодії з формування електронних бібліографічних ресурсів та надання онлайнових послуг є відомі сервіси OCLC (Online Computer Library Centre: www.oclc.org/) та CORC (Cooperative Online Resource Catalogue: www.corc.asn.au/).

Основними аспектами актуальності інформаційної взаємодії суб'єктів інфосфери є:

- зростання обсягів інформації, яка створюється, зберігається і може використовуватися в електронних форматах;
- застосування комп'ютерних технологій у видавничій справі;
- переміщення діяльності бібліотек в електронний простір;
- зміщення пріоритетів у розробці інформаційних технологій у напрямку технологій створення, збирання, обробки та використання електронної інформації;
- розробка ресурсощадних технологій створення електронних інформаційних ресурсів.

Основними мотиваціями учасників інформаційної взаємодії є:

- зацікавленість авторів та наукових видань в популяризації публікацій;
- зацікавленість організацій в обміні інформаційними ресурсами;
- розміщення електронних ресурсів у науковій електронній бібліотеці;

- пільгове одержання інформаційних послуг;
- фінансова зацікавленість.

Умовами ефективності інформаційної взаємодії є:

- використання типових технологічних рішень та інструментальних засобів;
- єдине форматне забезпечення;
- уніфіковані процедури прийому / передачі інформації та обміну ресурсами.

До електронних ресурсів наукової бібліотеки відносяться:

- *Бібліографічні* (електронні каталоги та картотеки, бібліографічні бази даних)
- *Реферативні* (бази реферативної інформації про наукові видання та публікації)
- *Повнотекстові* (електронні колекції та бібліотеки)

Основними організаційно-технологічними аспектами у ході створення електронних ресурсів наукової бібліотеки є:

Методи створення: клавіатурний ввід (використання АБІС); оцифровка друкованих видань; використання інформації, створеної в електронному форматі.

Технологічний принцип: інтеграція видавничих, бібліотечних і мережових технологій. *Організаційний принцип:* організація інформаційної взаємодії суб'єктів інформаційної інфраструктури (авторів наукових робіт, видавництв, видавничих організацій, бібліотек).

У ході розробки організаційно-технологічних засад кооперативної співпраці з метою формування інформаційних ресурсів Наукової електронної бібліотеки НБУВ були враховані основні структурні моделі інформаційних мереж (*децентралізована, централізована, складова та ієрархічна*) та два основних шляхи інтеграції інформаційних систем. Перший — створення мережі для обміну інформацією, другий — мобілізація наявних ресурсів і створення координованих інформаційних структур національного рівня. Саме ці два підходи стали основою організації мережевої взаємодії у процесі формування загальнодержавної реферативної БД “Україніка наукова”, яка є

складовою частиною Наукової електронної бібліотеки НБУВ (www.nbuv.gov.ua).

Технологія формування інформаційних ресурсів наукової електронної бібліотеки НБУВ об'єднує автоматизовану бібліотечну інформаційну технологію, мережеву конвейєрну технологію формування електронних ресурсів; реалізується за дворівневою технологічною схемою.

I-й рівень - внутрішньобібліотечний, який базується на автоматизованій бібліотечній технології опрацювання документного потоку. У цьому процесі різними технологічними підрозділами НБУВ послідовно створюються бібліографічні, реферативні ресурси та формується фонд електронних документів. Бібліографічні записи електронного каталогу (www.nbuv.gov.ua/db/opac.html), який відбиває обов'язковий примірник творів друку України, що надходять до НБУВ, використовуються для формування Загальнодержавної реферативної бази даних (www.nbuv.gov.ua/db/ref.html), яка є основою пошукового апарату Електронного фонду (www.nbuv.gov.ua/eb/ep.html).

II рівень – зовнішній, який передбачає організацію кооперативної інформаційної співпраці з провідними бібліотеками України, науковими установами та закладами, інформаційними центрами, видавництвами, редакціями періодичних та продовжуваних видань, авторами. Уже на початку розгортання робіт зі створення Наукової електронної бібліотеки НБУВ виникла необхідність активізації формування реферативних та повнотекстових електронних ресурсів, що потребувало розробки нових мережевих інформаційних технологій для використання електронних ресурсів інших інформаційних установ. Інформаційна технологія формування ресурсів заздалегідь була орієнтована на використання інформації, що створюється в електронному вигляді. Тому, для інтеграції наукових електронних інформаційних ресурсів та реалізації інформаційного обміну потрібно було організувати систематичну колективну інформаційну співпрацю. Почалось налагодження кооперативної взаємодії та координації

робіт з такими суб'єктами інформаційної галузі, як наукові установи, видавництва, освітні заклади, бібліотеки тощо.

Принцип кооперативності був закладений ще у 1998 р., коли було започатковано проект створення Національної системи реферування наукової літератури.

Проект реалізується Службою реферування НБУВ та Службою реферування Інституту проблем реєстрації інформації – двох провідних інформаційних установ НАН України із залученням Державної медичної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.Сухомлинського, редакцій наукових періодичних та продовжуваних видань, вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації. В основі проекту лежить ресурсоощадна мережева технологія кооперативного наповнення реферативної бази, яка забезпечує формування єдиного загальнодержавного інформаційного ресурсу шляхом включення в процес централізованого технологічного опрацювання інформаційних масивів, створених у результаті децентралізованої аналітико-синтетичної переробки документного потоку. Ця технологія забезпечує автоматизоване уведення інформації, яка надходить в електронному вигляді, в технологічні бази даних, дозволяє налагодити кооперативну співпрацю з інформаційного наповнення загальнодержавної реферативної БД “Україніка наукова”, скоротити трудові та часові затрати в процесі її формування.

Створення реферативних ресурсів для наукових бібліотек є новим, сучасним напрямом інформаційної діяльності, який в умовах розвитку інтеграційних процесів потребує нових форм і методів роботи. На сьогоднішній день інформаційні ресурси Наукової електронної бібліотеки НБУВ формуються в межах кооперативної співпраці. На основі семирічного досвіду роботи визначено форми, види та моделі кооперативної взаємодії, які охоплюють державні інформаційні установи різної галузевої і відомчої належності та забезпечують гнучкий механізм інформаційної співпраці.

Основними застосованими формами кооперації є: *інтеграція ресурсів, спільне формування ресурсів, інформаційний (ресурсний) обмін.*

Реалізованими видами кооперації є: *внутрішньовідомча, міжвідомча, міжгалузева кооперація*. Перспективною – *міжнародна кооперація* зі службами реферування органів інформації та світовими виробниками інформаційних продуктів. Розглянемо детальніше реалізовані види кооперації.

Внутрішньовідомча кооперація (НАН України):

- Корпоративний проект "Національна система реферування української наукової літератури" за участю Національної бібліотеки України ім.В.І. Вернадського та Інституту проблем реєстрації інформації НАН України;
- співробітництво з редакціями академічних наукових видань;
- співпраця з інформаційними підрозділами НДІ НАН України.

Міжвідомча кооперація:

- співпраця з вищими навчальними закладами як видавничими установами;
- співробітництво з Вищою атестаційною комісією (ВАК) України;
- співпраця з окремими видавництвами.

Міжгалузева кооперація:

- співпраця з галузовими бібліотеками (НМБУ, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського)
- співробітництво з галузовими реферативними службами

Міжнародна кооперація:

- співпраця зі службами реферування органів НТІ, зокрема, ВІНТІ, ІНІСН та ін.;
- співробітництво з виробниками інформаційних продуктів і послуг.

Частина із названих форм і видів кооперації уже апробована на практиці у ході формування загальнодержавної реферативної бази даних "Україніка наукова". Це можна проілюструвати такими статистичними даними: За період 1998 – 2005 рр. *Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України* опрацьовано і внесено до БД близько 70 тис. записів, що складає 41,5 % від загальної кількості записів у БД; *Вища атестаційна комісія (ВАК)* надала інформацію про майже 30 тис.

авторефератів дисертацій (близько 27 тис. з них – з повними текстами, які поповнили Електронний фонд у Науковій електронній бібліотеці НБУВ); за період 2004 р. – I кв. 2006 р. спеціалістами *Національної медичної бібліотеки України* було опрацьовано та передано до Служби реферування НБУВ близько 700 записів для введення в технологічні БД (в НМБУ реферується 14 назв медичних часописів). За даний період часу НБУВ співпрацювала з 55 *редакціями наукових періодичних та продовжуваних видань*, які надсилають інформацію в електронному вигляді, і поповнила загальнодержавну реферативну базу даних майже на 13 000 записів, що складає 7,3 % від загальної кількості.

Кооперативна співпраця базується на взаємній зацікавленості сторін, оскільки постачальники інформації, вчасно надсилаючи інформацію, можуть бути впевнені, що вона після додаткового опрацювання буде внесена до загальнодержавної БД “Україніка наукова” та виставлена на Web-сайті НБУВ, а також надрукована в найближчих номерах УРЖ “Джерело”. Органи НТІ, бібліотеки мають змогу одержати реферативні бази даних з певної тематики або ж галузі знань як фрагмент загальнодержавної бази даних. Цей фрагмент за їх бажанням може бути доповнений бібліографічними записами з електронного каталогу та спеціалізованих картотек НБУВ, а також повними текстами публікацій, що зберігаються в Науковій електронній бібліотеці. Натомість, Служби реферування НБУВ та ІПРІ, уникаючи додаткових трудових і часових затрат на реферування та клавіатурне уведення, збільшують спектр періодичних та продовжуваних видань для аналітичного опрацювання.

Технологічні моделі мережевої інформаційної взаємодії — послідовна, централізована, розподілена та складова або об’єднана — розроблені, апробовані та частково реалізовані на практиці. Ці моделі відповідають класичним структурам інформаційних мереж, що дозволяє створити систему колективного формування та використання наукових електронних інформаційних ресурсів національного рівня.

Семирічний досвід роботи доводить ефективність поєднання різних

форм і методів кооперації, яка надає широкі можливості для формування національних реферативних ресурсів та їх спільного використання, а також дозволяє запобігти дублюванню робіт з опрацювання документного потоку, розширити спектр реферованих наукових джерел (перш за все, періодичних і продовжуваних видань для аналітичного, тобто, постатейного опрацювання), заощадити всі види виробничих ресурсів і досягти високої оперативності надання інформації та повноти охоплення інформаційних джерел.

Наразі стоїть завдання поглиблення та вдосконалення методів і форм кооперативної співпраці суб'єктів інформаційної взаємодії як передумови ефективного використання інформаційних ресурсів України та залучення нових партнерів з наданням організаційної, технологічної та методичної допомоги.

У цьому напрямі Служба реферування НБУВ розпочала активну співпрацю з Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В.О. Сухомлинського, яка працює над визначенням кола періодичних і продовжуваних видань України з педагогіки та психології, які друкуються науковими та освітніми закладами, і які не знаходять відображення на сьогодні в Загальнодержавній БД “Україніка наукова” та, відповідно, в УРЖ “Джерело”. Відпрацьовуються також питання програмно-технологічного забезпечення аналітичного опрацювання визначених видань та їх входження як складової частини, як сегменту до Національної системи реферування наукової літератури з освітньої тематики.

Палащина Н. А.,
зав. відділу ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського
Углова О. В., н.с. ДНПБ
України
ім. В.О. Сухомлинського

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ**

Вітчизняні і зарубіжні бібліографознавці пропонують різні теоретичні обґрунтування у визначенні поняття „бібліографічна діяльність”, але традиційно вона практично складається з двох основних напрямів: створення бібліографічних посібників та бібліографічного обслуговування, у якому основне місце належить використанню створеної бібліографічної продукції різних видів і типів у вигляді картотек, друкованих видань, електронних бібліографічних ресурсів тощо.

У XVIII – на початку XX ст. кінцевим результатом бібліографічної діяльності вважали створення бібліографічних посібників. Тільки після Жовтневої революції, на початку XX ст., з виникненням у бібліотеках спеціалізованих структурних підрозділів з функціями бібліографічного обслуговування, процеси бібліографування і бібліографічного обслуговування стали розглядати як дві основні складові бібліографічної діяльності [1].

У 50 – 60-ті рр. радянські фахівці Б.Я. Бухштаб, І.Г. Моргенштерн та інші вважали, що бібліографічна діяльність – це сукупність процесів для створення бібліографічних посібників і доведення їх до користувача шляхом бібліографічного обслуговування. На той час у бібліографознавстві не було єдності у поглядах на основні бібліографічні процеси. Варто зазначити, що у сучасному бібліографознавстві процеси і методи у бібліографічній діяльності розмежовуються.

З кінця 1980 рр. бібліографічні процеси розглядаються як сукупність послідовних прийомів і дій, спрямованих на досягнення загальної мети – задоволення суспільних потреб у бібліографічній інформації про документи та формування інформаційної культури особистості і суспільства. Таким чином, загальній меті відповідає бібліографічна діяльність, розглянута як єдиний процес, який передбачає і виробництво бібліографічної інформації – це процес бібліографування, і споживання бібліографічної інформації – це процес бібліографічного обслуговування та використання бібліографічної інформації.

Процес бібліографування, на думку дослідників, забезпечує

створення нової інформації і перетворення наявної, і його основним результатом є бібліографічна продукція.

Сутністю процесу бібліографічного обслуговування фахівці вважають доведення бібліографічної інформації до споживача. Його основним результатом є бібліографічні довідки, консультації, повідомлення про документи, усні огляди, бесіди. Бібліографічне обслуговування розглядається як процес, пов'язаний, головним чином, з діяльністю бібліографа, у той час як використання бібліографічної інформації характеризує читацьку діяльність. Деякі бібліографознавці процес використання бібліографічної інформації включають у бібліографічну діяльність, інші виводять за її межі. У тих випадках, коли мається на увазі використання бібліографічної продукції з метою пошуку і відбору потрібних документів, бібліографічна сутність процесу не викликає сумнівів. Однак під використанням бібліографічної інформації розуміється і застосування інформації із первинних документів, за допомогою бібліографічних джерел, у різних сферах суспільної діяльності. Тому, на погляд сучасних бібліографознавців О. П. Коршунова, М. Г. Вохришевої, В. О. Фокєєва та інших, розглядаючи процес використання бібліографічної інформації, доцільно включати в нього обидва відзначених моменти, вважаючи їх однаково важливими, оскільки саме тут виявляється ефективність функціонування бібліографічної системи. Дослідники вважають також неправомірним виводити за межі бібліографічної діяльності і процес бібліографічного навчання – формування інформаційної культури особистості, стверджуючи, що ефективність споживання бібліографічної інформації залежить як від активної діяльності бібліографа, так і від поінформованості в ній користувачів.

Важливо зазначити, що вагомий внесок у розробку і теоретичне обґрунтування структури бібліографічної діяльності, визначення її різновидів, заснованих на бібліографічних методах, зробила М. Г. Вохришева, яка, проаналізувавши фундаментальні дослідження із загальної

бібліографії О. П. Коршунова, визначила наступні бібліографічні методи: метод ідентифікації бібліографічної інформації – це реалізація функції пошуку; метод повідомлення про документи – реалізація комунікативної функції; метод рекомендації – реалізація оціночної функції; метод бібліографічного згортання документів – подання документів в економічній знаковій формі бібліографічного запису. Ці методи відповідають наступним видам бібліографічної діяльності: довідково-бібліографічній (пошуковий); комунікативній (бібліографічне повідомлення про документи); рекомендаційно-бібліографічній (оцінення та відбір документів); створенню бібліографічного запису (бібліографічне згортання документів) [2].

Паралельно з розвитком у 1970–2000 рр. різноаспектної бібліографічної діяльності у бібліотеках набуває поширення особливий вид бібліографії – бібліотечна бібліографія, до якої відносяться ті ділянки бібліотечної роботи, де застосовуються бібліографічні методи. О.П. Коршунов першим у бібліографознавстві теоретично обґрунтував поняття „бібліотечне бібліографознавство” та „бібліографічне бібліотекознавство” [3]. Хоча вперше термін „бібліотечна бібліографія” вжив у 1900 рр. бібліотекознавець О. М. Белов.

Історія розвитку вітчизняної бібліографічної діяльності умовно поділяється на два періоди. Перший період – до 1990 року, а другий (після 1990 року) – це період формування електронних бібліографічних ресурсів: локальних бібліографічних баз даних і електронних каталогів, пізніше CD-ROM-технології та Інтернет. Автоматизація процесів бібліографічної діяльності призвела до трансформації її форм та змісту. Передбачалося, що комп'ютеризація прискорить та полегшить традиційні процеси, але не змінить їх зміст. Але інформаційні технології об'єднали разом можливості алфавітного, систематичного, предметного каталогів, зникла різниця між каталогами і картотеками, змінилась послідовність етапів наукової обробки документів, і як наслідок – змінилися вимоги до професійної компетентності фахівців, які здійснюють формування електронних бібліографічних ресурсів. Інформаційні технології не забезпечили якісних змін у повному обсязі. Не

створено достатньо могутньої, а також надійної у тривалому зберіганні і використанні джерельної бази електронних ресурсів, яка б дозволяла обійтись без залучення традиційних бібліографічних методів пошуку документів. При створенні бібліографічної продукції відповідно до класичних вимог — повноти, точності бібліографічного запису, фахівці вимушені звертатись до традиційних картотек, здійснювати перегляд статей *de visu*. В умовах недостатньої повноти вітчизняних електронних бібліографічних ресурсів оптимальним може бути комбіноване використання традиційних і електронних джерел [4].

Порівнюючи впровадження інформаційних технологій у вітчизняних і зарубіжних бібліотеках, констатуємо наступні факти. Практично всі бібліотеки Європи, США, Австралії розпочали формувати свої електронні каталоги з кінця 1970 рр. і на початку 1990 рр. закінчили ретроконверсію традиційних каталогів, повністю забезпечивши бібліографічний доступ до своїх колекцій. Сучасний стан розвитку інформаційних технологій пропонує різні напрями у здійсненні бібліографічної діяльності. Зокрема, у бібліографічному обслуговуванні найбільшого розповсюдження набуло онлайнове обслуговування та використання CD-ROM-ресурсів. Електронне довідкове обслуговування (ЕДО) виокремлено як самостійний напрям у формі довідкового обслуговування користувачів через e-mail та на засадах chat-технологій, відео і телеконференцій й повного автоматичного надання інформації на запити користувачів з використанням спеціальних баз даних [5].

У незалежній Україні бібліографічна діяльність здійснюється згідно із чинними державним стандартом ГОСТ 7.0–84 „Библиографическая деятельность. Основные термины и определения” [6] та міждержавним стандартом ГОСТ 7.0–99 „Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения” [7].

Відповідно ГОСТ 7.0–84 „Библиографическая деятельность. Основные термины и определения” термін „бібліографічна діяльність” — це „область информационной деятельности по удовлетворению потребностей в

библиографической информации”.

Основними напрямками бібліографічної діяльності згідно з ГОСТ 7.0–84 є:

1. Створення довідково-бібліографічного апарату (ДБА), який формується з таких складових:

- довідково-бібліографічний фонд (ДБФ),
- фонд виконаних довідок,
- система каталогів і картотек

2. Створення бібліографічних посібників

3. Організація бібліографічного обслуговування:

- довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО)
- бібліографічна консультація
- бібліографічне інформування [6].

Відповідно і бібліографічна діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (далі – Бібліотека) побудована згідно із зазначеними стандартами і здійснюється науковими співробітниками у процесі створення, розповсюдження та доведення бібліографічної інформації до користувача.

Головна мета Бібліотеки – науково-інформаційне забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики. З 2003 року Бібліотека здійснює бібліографічну діяльність в рамках науково-дослідної роботи з теми „Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України” (науковий керівник – канд. іст. наук В. І. Лутовинова). Це комплексне дослідження передбачає розроблення теоретико-методичних і організаційних засад системи бібліографічного, реферативного й оглядово-аналітичного забезпечення інформаційних потреб спеціалістів освітянської галузі [8]. Завданнями проекту, розрахованого на п'ять років, передбачено, зокрема:

- наукове формування галузевої бібліографічної бази даних на традиційних (каталоги і картотеки) і електронних носіях інформації;
- створення науково-допоміжної, виробничо(професійно)-допоміжної, рекомендаційної бібліографічної продукції з актуальних педагогіко-психологічних питань на паперових і електронних носіях інформації;
- забезпечення бібліографічного обслуговування користувачів –

науковців і практиків освітянської галузі з використанням методів диференційованого і недиференційованого інформування.

З огляду на вищезазначене у Бібліотеці значну увагу приділяють організації, веденню та редагуванню традиційної універсальної систематичної картотеки статей (далі – СКС) із періодичних видань, яка з 2000 р. є складовою частиною довідково-бібліографічного апарату Бібліотеки і налічує 222850 карток. СКС із періодичних видань – універсальна за змістом та галузева за призначенням база даних з поглибленим відображенням інформації з педагогіко-психологічних питань. З 2004 р. розпочато загальне наукове редагування всіх розділів СКС у відповідності до інноваційних підходів щодо наукового інформаційного забезпечення фахівців освітянської галузі. До СКС із періодичних видань створюється алфавітно-предметний покажчик, який вміщує 3000 рубрик. Активно використовується у бібліографічній діяльності Бібліотеки і галузева тематична картотека, що була започаткована працівниками наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України. Її хронологічні межі – кінець XIX ст.–2000 р. З 2000 р. тематична картотека законсервована.

Різноманітна за видами і призначенням бібліографічна продукція Бібліотеки є результатом виконання планових науково-дослідних робіт. Підготовлено і розповсюджено 1956 бібліографічних посібників та календарів знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки у традиційній та електронній формі.

Вагомим внеском у розбудову бібліографічної діяльності Бібліотеки стало видання науково-допоміжного бібліографічного покажчика „Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004)” (К., 2005).

Варто зазначити, що створення науково-допоміжної, виробничо(професійно)-допоміжної, рекомендаційної бібліографічної продукції здійснюється безпосередньо за участю вчених АПН України – це партнерська співпраця науковців Бібліотеки, АПН України, МОН України. Прикладом здійснення такої співпраці є науково-допоміжні посібники для

забезпечення наукових досліджень: лабораторії педагогічних інновацій Інституту педагогіки АПН України за темами „Життєва компетентність особистості”, „Метод проектів у сучасній школі”, „Теорія і практика проектування інноваційних педагогічних систем 12-річної школи” (керівники – доктор педагогічних наук Л. О. Онищук, канд. іст. наук І. Г. Єрмаков), відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України за темами „Створення концепції профільної школи”, „Зміст та методичне забезпечення Державного стандарту початкової загальної освіти” (керівник – академік Н. М. Бібік), кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету з теми „Гуманізація навчально-виховного процесу” (керівник – канд. пед. наук, проф. В. Г. Сипченко). Результатом цієї плідної співпраці стали два науково-практичних збірники: „Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати” (К., 2003) та „Життєва компетентність особистості: від теорії до практики” (Запоріжжя, 2005), де вміщено науково-допоміжні бібліографічні посібники, створені науковими працівниками Бібліотеки. Укладання виробничо(професійно)-допоміжних посібників здійснюється за наступною формулою співпраці: бібліограф-укладач (науковий співробітник Бібліотеки) – науковий консультант (вчений АПН України). В результаті такої співпраці останнім часом вийшли друком у періодичних виданнях виробничо(професійно)-допоміжні посібники, об'єднані у цикли, на виконання „Державної програми розвитку і функціонування української мови 2004–2010 рр.” та „Державної програми розвитку системи дистанційного навчання 2004–2006 рр.”.

Окрім того, згідно з рекомендаціями МОН України щодо проведення першого уроку в загальноосвітніх навчальних закладах України, починаючи з 2003 року, науковими співробітниками Бібліотеки спільно з кандидатом педагогічних наук, завідувачкою лабораторії Інституту проблем виховання К. І. Чорною та директором ДНПБ України, кандидатом історичних наук П. І. Роговою складено і надруковано в газетах „Освіта України”, „Шкільна бібліотека плюс” рекомендаційні бібліографічні посібники за темами: „Знання – це скарб, а вміння вчитися – ключ до нього”, „Життя людини –

найвища цінність”, „Моя Батьківщина – Україна”, „Моя рідна школа”, „Україна – держава європейська”.

Важливою складовою бібліографічної діяльності Бібліотеки є бібліографічне обслуговування в режимі „запит-відповідь” – разове оперативне довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) та систематичне диференційоване бібліографічне інформування (індивідуальне, групове), зокрема, в режимі вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ), і недиференційоване (масове).

За визначенням Т.В. Добко, М.А. Чиж, О.М. Василенко „Довідково-бібліографічне обслуговування – це сукупність процесів прийняття разових запитів, зумовленого ними пошуку та передачі користувачам інформації про документи, а також отримані з джерел інформації різноманітні факти. Основним змістом ДБО є виконання бібліографічних і фактографічних довідок в усній та письмовій формі, надання бібліографічних консультацій. ДБО належить до індивідуальних форм роботи і підпорядковане завданням задоволення інформаційних потреб користувачів. Цей вид обслуговування будується на використанні довідково-бібліографічного апарата (ДБА) універсального змісту, який повинен відповідати рівню розвитку науки на сучасному етапі і допомагати користувачам у вирішенні спеціальних міжгалузевих і комплексних проблем” [9].

Протягом шести років на вимогу різних категорій користувачів Бібліотеки виконано бібліографічних і фактографічних довідок у кількості 66557, з них усних довідок – 66452 (в тому числі тематичних – 47447, адресних – 9328, уточнюючих – 7808, фактографічних – 1869), письмових – 105. За замовленнями АПН України, МОН України виконано 67 письмових бібліографічних довідок. Зокрема, бібліографічну письмову довідку за темою „Проблеми громадянського виховання в працях видатних педагогів і філософів України” член Президії АПН України, академік Г. Г. Філіпчук використав у своїй монографії „Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика” (Чернівці, 2002), а цикл письмових бібліографічних довідок за темою „Екологізація суспільства і освіта” вчений використав у книжці

„Екологічна політика: національні та глобальні реалії” (Чернівці, 2003) [10]. Впродовж шести років надано 21878 консультацій (індивідуальних – 21800, групових – 78) для користувачів щодо структури довідково-бібліографічного апарата Бібліотеки.

Для забезпечення інформаційних потреб членів Президії АПН України, науковців АПН України, провідних фахівців МОН України здійснюється систематичне диференційоване бібліографічне інформування 19 абонентів (індивідуальних – 15, групових – 4) за 26 темами в режимі ВРІ за новими надходженнями до фондів Бібліотеки. Щомісяця надсилаються списки індивідуального бібліографічного інформування дійсним членам та членам-кореспондентам АПН України та провідним фахівцям освітянської галузі. Щоквартально надсилаються списки групового бібліографічного інформування до Відділення теорії та історії педагогіки АПН України (академік-секретар О. В. Сухомлинська), відділення педагогіки і психології вищої школи АПН України (академік-секретар М. Б. Євтух), відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України (академік-секретар Н. М. Бібік.), лабораторії навчання української мови та літератури Інституту педагогіки АПН України (зав. лабораторії Л. В. Скуратівський). Загальна кількість інформаційних бібліографічних списків протягом шести років складає 1598.

Недиференційоване (масове) інформування Бібліотекою здійснюється у формі складання та розповсюдження в установах АПН України, МОН України та на веб-сайті Бібліотеки бібліографічних бюлетенів „Нові надходження до Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського”. Кількість надрукованих у періодичних виданнях бюлетенів протягом шести років складає – 8, ненадрукованих – 64.

З метою підвищення кваліфікації загалу працівників Бібліотеки її наукові співробітники щомісяця проводять огляди нових надходжень фахових періодичних видань із актуальних питань вітчизняної і світової педагогічної науки і практики.

Отже, в Бібліотеці закладено основи наукової організації практичної

бібліографічної діяльності. Створено довідково-бібліографічний апарат (ДБА) та систему бібліографічних посібників, систематично здійснюється довідково-бібліографічне обслуговування та бібліографічне інформування як у традиційній так і в електронній формі. На майбутнє, задля оперативного і якісного забезпечення користувачів бібліографічною інформацією, необхідно активніше використовувати сучасні інформаційні технології у створенні електронного каталогу, бібліографічних та повнотекстових баз даних, здійснювати ретроконверсію окремих розділів традиційних каталогів і картотек. Особливої уваги вимагає запровадження інформаційних технологій у бібліографічному обслуговуванні користувачів. Варто виокремити довідково-бібліографічне обслуговування користувачів в електронному режимі у самостійну структуру, запровадивши і таку форму роботи як автоматичне надання інформації на запити користувачів з використанням спеціальних баз даних. Також бажано здійснювати бібліографічне інформування вчених АПН України в режимі ВРІ за допомогою персональних адрес електронної пошти та використовуючи chat-технології (форуми, конференції тощо).

Для ознайомлення з бібліографічною продукцією Бібліотеки радимо звернутись на наш Web-сайт:<http://www.library.edu-ua.net>. E-mail:dnrb@edu-ua.net

Література

1. Леликова Н. К. Деятельность РНБ по созданию библиографических работ: история и современное состояние // Информационно-библиографическое обслуживание. Вып. 1: История и современное состояние: Сб. ст. / Рос. нац. б-ка; Сост.: Е. Д. Жабко, С. Д. Магнутова; Науч. ред. Е. Д. Жабко. – СПб., 2003. – С. 48–71.
2. Вохрышева М. Г. Структура библиографической практической деятельности // Советская библиография. – 1986. – № 5. – С. 50–57.
3. Столяров Ю. Н. Мэтр библиографии // Библиотека. – 2006. – № 2. – С. 78.
4. Жабко Е. Д. Справочное обслуживание в сетевой среде: от локального

- обслуживания к национальным корпоративным службам // Библиотечные и компьютерные сети: Россия и Запад. – М., 2003. – Вып. 2. – С. 147–158.
5. Жабко Е. Д. Онлайновое СБО: особенности развития // Библиография. – 2005. – № 3. – С. 3–11.
6. ГОСТ 7.0–84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения. – М., 1985. – 24 с.
7. ГОСТ 7.0–99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения. – М., [2000]. – 23 с.
8. Рогова П. І. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності. Здобутки і перспективи // Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004): Наук.-допом. покажч. – К., 2005. – С. 10.
9. Передмова // Добко Т. В., Чиж М. А., Василенко О. М. Бібліографічна довідка в системі довідково-бібліографічного обслуговування: Практик. посіб. – К., 2004. – С. 5.
10. Палащина Н. А. Наукове інформаційно-бібліографічне забезпечення інноваційних напрямів освітньої галузі // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 2. – С. 36.

Тарасова Н. І.,
зав. відділу Наукової
бібліотеки НПУ ім. М.П.
Драгоманова

**ДО 15-РІЧЧЯ ВИДАННЯ ЩОРІЧНИКА „УКРАЇНСЬКА ПЕДАГОГІЧНА
БІБЛІОГРАФІЯ”: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Світова спільнота, а з нею і Україна, ставить за мету навчити і виховати людину – суб'єкта соціально-економічних відносин, здатну вижити в умовах конкуренції, ладну приймати самостійні рішення різного рівня, забезпечити успіх підприємницької ініціативи. І в цьому велика роль науки,

освіти і виховання, бо особистість інформаційного суспільства формує інтелектуальний потенціал суспільства, здатна приймати будь-які рішення.

Освіта України третього тисячоліття під впливом соціально-політичних змін, що відбуваються в державі, набула нової якості: розроблена Національна доктрина розвитку освіти, всеохоплююча загальнодержавна програма „Освіта: Україна ХХІ століття”, „Вчитель”, „Діти України” та багато інших. Рівень науково-педагогічних досліджень останніх років, спрямованих на виконання державних програм, значно підвищився. Про це свідчить кількість нових періодичних видань, наукових вісників ВНЗ України, книжок, захищених дисертацій. Творчі доробки науковців Академії педагогічних наук України публікуються в численних наукових збірниках психолого-педагогічної тематики.

Всі сфери педагогічної діяльності потребують інформаційно-бібліографічного забезпечення, тому необхідною залишається традиційна вторинна інформація: реєстрація, систематизація і розповсюдження відомостей про первинні галузеві документи.

Джерелом науково-педагогічної інформації з 90-х років минулого століття став щорічний показник бібліотеки НПУ ім. М.П. Драгоманова „Українська педагогічна бібліографія” (далі – УПБ) – поточне галузеве інформаційне видання, що охоплює документальний потік із загальних проблем освіти, педагогічної і психологічної наук в Україні. Це перша в країні спроба відібрати і систематизувати видання освітянської сфери. З 1991 по 2006 рр. вийшло з друку дев'ять випусків цього видання.

Головним принципом у відборі документів бібліографічного щорічника є територіальність з елементами екстеріорки, тому що мета показника – відображення наукового життя освітянської галузі України.

Виявлення матеріалу здійснюється шляхом перегляду електронних баз даних нових надходжень до Наукової бібліотеки НПУ ім. М.П. Драгоманова, електронних каталогів провідних наукових бібліотек Києва, літописів Книжкової палати України ім. І. Федорова. Джерельною базою показника є

також численні інформаційні та бібліографічні покажчики, списки літератури тощо.

Обсяг матеріалів – фундаментальні монографії, законодавчі документи України з психолого-педагогічних питань, праці українських педагогів-дослідників АПН України та інститутів підвищення кваліфікації працівників освіти, науково-методичні посібники і розробки вчителів, матеріали тематичних збірників і конференцій, автореферати дисертацій, статті в періодиці, праці українських авторів, надруковані в зарубіжних виданнях.

З головним принципом відбору інформації тісно пов'язаний і принцип повноти охоплення і вичерпності інформації. Проблемою є відсутність багатьох наукових видань регіональних університетів України у фондах провідних бібліотек Києва.

Записи УПБ групуються за структурою, розробленою на основі таблиці ББК та рекомендацій науковців-педагогів. Протягом років у зміст щорічника були введені нові рубрики, або виключені неактуальні. Автореферати дисертацій виділені окремим розділом.

З 1999 року підготовка видання “Українська педагогічна бібліографія” здійснюється в автоматизованому режимі на базі електронного каталогу і картотеки наукової бібліотеки (НБ) із застосуванням спеціально розробленої схеми. З переходом на нове програмне забезпечення АБІС “ІРБІС” БД було конвертовано з АІБС “МАРК”, в результаті бібліографічні записи корегуються згідно з існуючим стандартом. Підготовлені випуски УПБ виставлені на веб-сайті НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова. Паралельно продовжено друк бібліографічних посібників в традиційному паперовому вигляді.

Серед перспективних завдань, які б забезпечили випуск якісних, регулярних, з максимальним охопленням документів освітньої галузі покажчиків, є такі:

- удосконалення автоматизованої системи підготовки УПБ;
- удосконалення структури УПБ;
- скорочення інформаційного інтервалу випусків УПБ;

- інформаційна кооперація освітянських бібліотек.

Мацібора Н. Г.,
зав. відділу ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

**ФОНД ПІДРУЧНИКІВ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО –
ВАГОМИЙ ВНЕСОК У НАЦІОНАЛЬНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕПЕРТУАР**

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) – це національна галузева книжкозбірня з універсальним фондом близько 530 тис. одиниць зберігання, 40% фонду – фахові видання (II пол. XVIII – поч. XXI ст.): енциклопедії, словники, програми, навчально-методична література, дореволюційні підручники, унікальні за своєю значущістю дореволюційні збірники з питань розвитку педагогіки й психології, праці видатних українських педагогів XIX – XX ст. (Г. Ващенко, М. Пирогова, С. Русової, Я. Чепіги та багатьох ін.); фахові періодичні видання “Вестник воспитания” (1840 - 1917 рр.), “Журнал Министерства народного просвещения” (1835 - 1916 рр.), “Дошкольное воспитание” (1914 - 1917 рр.) тощо. Вагому частину інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського складають шкільні підручники XVIII – XX ст., яких налічується близько 60 тис. примірників: з них 1296 прим. – підручники дореволюційної доби, 2223 прим. – довоєнного періоду (1918-1941 рр.), решта – сучасні видання.

З метою інформаційного забезпечення науковців, освітян і бібліотечних працівників у їхніх дослідженнях з питань історії розвитку освіти, вітчизняного підручникотворення, бібліотечної справи колективом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського створено друкований каталог “Підручники та навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 - 1917 рр.) у фондах Державної науково - педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського”, у якому зосереджено відомості про 1174 назви навчальної літератури кінця XVIII - поч. XX ст., що є духовним

надбанням нашої держави. Підручники та посібники, що введено до каталогу - це складова наукового об'єкту ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, якому надано статус національного надбання.

Підручник – книжка, в якій викладаються основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки і культури [4, с. 260]. Він – один з найдавніших книжкових жанрів. Історія зародження підручників сягає в сиву давнину. Збереглися глиняні дощечки навчальних текстів (це шкільні зошити і одночасно стабільні підручники). Вік деяких нараховує 4,5 тис. років. Латинська граматика Евлія Доната (IV ст. н. ери) слугувала підручником до середини XVI ст., тобто 13 століть. Ця книжка визнана бути гідною серед перших творів гутенбергівського верстата (40 роки XV ст.). Визначною історичною пам'яткою XVI ст. є “Буквар” першодрукаря Івана Федорова, видатного просвітителя і гуманіста, виданий у Львові в 1574 р., який на довгі роки став доброчинним джерелом думки, мудрості і освіти [9, с. 561-562]. Але, якщо говорити про довговічність підручника, то ніщо не зрівняється з “Основами” Евкліда (близько 300 років до н.е.). Через 22 століття після написання, англійський переклад цієї книжки (вірніше, перших 6 книжок “Основ”) були підручником з геометрії для англійських школярів. З початку книжкодрукування до кінця XIX ст. бібліографи нараховують 2500 видань “Основ” в різних країнах світу [10, с. 9].

Першим підручником з навчання грамоти є “Буквар” або “Азбука”, що не тільки навчає, а і розповідає про життя країни, народ та його культуру. Змінюються часи, змінюються й букварі. Замість одних приходять інші, з новими текстами, з іншим оформленням, але головне завдання цих книжок залишається незмінним – навчити грамоти. У фондах ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського зберігаються 52 букварі дореволюційного періоду, починаючи з 1860 і до 1917 року. Серед них „Украинска абетка” М. Гащука [Гатцук]. – М., 1861 (підручник вміщує українську абетку, колядки, прислів'я, примовки, цифри, лічбу на копи, календар, свята та ін.) [3]; „Первый шаг. Букварь для письма и чтения” В. П. Вахтерова. – М., 1903 [2];

„Український буквар” С. Русової. 1-е вид. 1906 р. (2-е – 1917 р.). Із передмови до цієї книжки дізнаємось, що в основу підручника покладено давній буквар професора О. Потебні, створений у 60-х роках XIX ст. для недільних народних шкіл, які з’явилися тоді в Києві та Харкові і давали учням освіту українською мовою. Надрукувати буквар О. Потебні не вдалося. Тільки в серпні 1899 р. „Кіевская Старина” змогла подати його додатком до журналу і то без права розповсюджувати буквар окремими відбитками [16]; „Букварь народных, церковно-приходских и других элементарных училищ и для домашнего обучения” Ф. Ф. Пуциковича містить тексти для читання, вірші для запам’ятовування, зразки написання елементів букв і букви [14]; „Букварь „Охота пуще неволи” почти самоучитель” В. Н. Панова – популярне видання для дітей, на початку якого вміщено малюнки, далі – матеріал для бесід з розвитку мови за близькими і зрозумілими для школяра темами [12]; тексти для читання; зразки написання букв і слів; церковнослов’янські букви; титли¹ з поясненням [12]. Обов’язковий розділ, який був присутній майже у всіх “Букварях” того часу – церковнослов’янська грамота, молитви.

Найважливішою проблемою вітчизняних педагогів у XIX ст. було створення національної школи, бо тільки рідна школа могла закласти підвалини успішного суспільного, економічного та культурного розвитку нації. Однією з важливих складових у процесі розвитку і формування української школи було складання та видання різномовних підручників, і насамперед для початкової школи. Прогресивна українська інтелігенція рішуче не сприймала підручники для початкової школи російською мовою, які були наскрізь пройняті російським духом і виховували зневагу до українства. А якщо в шкільних читанках і згадувалось про Україну, то це була “якась нікчемна плутаниця, а часом й брехня” [1, с. 45]. “Чужа природа, чужі люди, чужі звичаї, чужа історія” [1, с. 58] не викликали у дітей цікавості, через що в них згасав інтерес до навчання.

¹ Титли – особливі значки, які проставляються над скороченим написанням слів

У фондах ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського зберігаються підручники другої половини XIX ст., укладені вітчизняними педагогами, письменниками, які боролися за те, щоб в Україні все ж таки з'явилася національна школа, національний підручник. Серед навчальних книжок цього періоду можна зазначити підручники Л. Ященка “Граматика для українського народу” (1862 р.), Д. Мороза “Арифметика або щотниця” (1862, 1863 р.), “Русская первая языкоучебная читанка” (Львов, 1869 р.), А. Дмитриева “Практические упражнения в геометрии” (СПб., 1877 р.) [8]. Серед підручників для практичної роботи в українській школі II пол. XIX ст. вагоме місце посідає „Граматка” П. Куліша (1857 р.) – українського письменника, літературного критика, фольклориста, етнографа, мовознавця, культурно-освітнього діяча, перекладача. Після повернення із заслання він заснував власну друкарню, що сприяло поширенню українських книжок у 60 рр. XIX ст. на теренах України. У 1857 р. з'явилося перше видання його “Граматки”, де в передмові зазначено: „Скільки ні єсть у нас на Вкраїні граматок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою...” і далі: „... треба учить дітей письменства так, щоб дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сього найперва поміч – щоб граматика зложена була рідною українською мовою” [5, с. 1-2]. Ця теза актуальна й донині.

На початку XX ст. починається новий етап у поступовому відродженні української національної педагогічної думки, запровадження у школах навчання рідною мовою. Упродовж 1905–1914 рр. створюються та видаються українською мовою підручники, навчальні посібники для народної школи, цьому особливо сприяли діячі національної освіти і культури. У процесі підготовки навчальних книжок автори з глибокою любов'ю до справи просвітництва рідного народу, використовуючи власний багатий досвід, намагалися враховувати найновіші досягнення педагогічної науки і практики. Відомий організатор початкової освіти С. Русова у статті „Думки М. Драгоманова про освіту” (1910 р.) виокремлює попечителя Київської шкільної округи М. Пирогова, який, за її словами, був єдиний з усіх

попечителів, „що не забороняв по школах вживати народної мови, коли на Київщині почали діяти перші недільні школи» [1, с. 30-33]. Якіснішим стає й оформлення підручника. Раніше, з метою здешевлення, навчальні книжки були мало ілюстровані. Великий внесок у теоретичну основу ілюстрування навчальної книжки зробив відомий педагог К. Д. Ушинський. Свої погляди на навчання і роль наочності в ньому вчений реалізував у знаменитих навчальних книжках „Детский мир” і „Родное слово”. Він докладно розробив систему методичних вказівок з питань використання вчителем ілюстрацій у навчальних книжках. Малюнки допомагали учневі зрозуміти зміст, висловитися правильно, розумно, чітко [13, с. 199]. Підручники „Детский мир и хрестоматия”, „Родное слово” (М., 1895 - 1917) К.Д. Ушинського для 1-го, 2-го, 3-го року навчання включені до списку рідкісних і цінних видань ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Ці видання - яскравий приклад застосування ілюстративного матеріалу в навчальних посібниках, що ознайомлює школяра з географією, навколишнім світом, з історією та першими уроками логіки. У передмові до цього видання К. Д. Ушинський дає вчителю методичні вказівки.

Шкільні підручники XVIII – початку XX ст. є історичним надбанням України, основою для наукових досліджень з питань розвитку освіти та підручникотворення. Збереження цього надбання – важливе завдання не тільки ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, а й держави.

Відповідно до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО в Україні розроблена і затверджена 15.09. 1999 р. Кабінетом Міністрів “Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000 – 2005 роки”, яка визначає стратегію розв’язання проблеми збереження бібліотечних та архівних фондів. Зокрема, нею передбачається присвоєння рідкісним і цінним виданням статусу документальної пам’ятки національного культурного надбання; забезпечення державної реєстрації рідкісних і цінних документів; створення Державного реєстру книжкових пам’яток України. Керуючись головними завданнями, викладеними у “Програмі збереження бібліотечних та архівних фондів”, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

в рамках наукового проекту “Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек кінця Х - ХХ ст.” започатковано окремий напрям із комплексного вивчення фонду шкільних підручників ХVІІІ – ХХ ст. Згідно з його завданнями, проаналізовано фонд підручників, виданих до 1917 року включно, і проведено ґрунтовну роботу з опису, систематизації та підготовлено до друку каталог “Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748–1917) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського”.

Вважається, що створення друкованих каталогів є найефективнішим способом інформування про зміст фондів бібліотек і інших установ-фондоутримувачів. Друкований каталог – це тип бібліографічного посібника, який розкриває зміст фондів бібліотек, окремої бібліотеки чи установи або будь-якої частини цього фонду. Друкований каталог виконує кілька функцій: культурно-історична сприяє вивченню процесу історичного розвитку держави; джерелознавча формує джерелознавчі основи наукових досліджень у ряді галузей знань; бібліотекознавча - створює основи для вивчення інформаційних ресурсів України та надає відомості користувачам з метою активізації їх використання; бібліографічна формує універсальну основу для розвитку різних ділянок бібліографічної діяльності і бібліотечної справи (довідково-бібліографічне обслуговування, комплектування фондів) тощо.

Інформацію про сучасні підручники та методичні посібники, створені після 1924 р., дослідник знайде у відповідних розділах освітянської та психолого-педагогічної науки в окремо виданих поточних бібліографічних покажчиках Книжкової палати України у "Літописі книжок" та "Нових виданнях України"; теоретичні праці з проблем підручникотворення - у "Літописі журнальних статей" та "Літописі газетних статей"; рецензій - у "Літописі рецензій".

Якщо за період з 1924 р. шляхом створення єдиної державної системи реєстрації творів друку друковані видання обліковувались регулярно, то за весь період дожовтневої доби (і до 1924 р.) такої інформації в Україні не було, внаслідок чого утворилася величезна інформаційна прогалина. Хоча

варто зазначити, що до революції кожна книжка, часопис, стаття будь-якої галузі супроводжувалися відповідно прикнижковими, прижурнальними, пристатейними бібліографічними списками. Найпоширенішим видом бібліографічного посібника тоді були друковані каталоги, які готували бібліотеки, музеї, архіви, книжкові склади, книжкові магазини, видавництва, комітети, Товариства з метою розкриття своїх фондів та інформування про нові надходження. Разом з прикнижковими та іншими бібліографічними списками - каталогами вони утворювали своєрідну інформаційну систему про друковану продукцію тих часів.

Більшість окремо виданих друкованих каталогів і каталогів у вигляді бібліографічних списків зафіксовано у бібліографічному покажчику "Джерела українознавства", підготовленому і виданому в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [6] та у пристатейній бібліографії Р. С. Жданової [7].

Робота над створенням друкованого каталогу "Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 - 1917 рр.) у фондах ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського." мала певну специфіку. Відомо, що книжки дореволюційної доби за своїм оформленням суттєво відрізняються від книжкового масиву пізнішого періоду. Тогочасні друкарні, видавничі установи, товариства-видавці здійснювали поліграфічне оформлення книжки за своїми власними правилами, через відсутність єдиних вимог до оформлення, що ускладнювало бібліографічне опрацювання документів означеного періоду. Створюючи це видання, науковці Бібліотеки взяли за основу посібник "Методичні рекомендації: Український бібліографічний репертуар " (К., 1999 р.) відомого українського бібліографа Р. С. Жданової, яка є не лише укладачем, а й бібліографічним редактором цієї фундаментальної праці.

Серед інших бібліографічних проблем під час роботи виникли питання добору матеріалу, розуміння особливостей бібліографічного опису дореволюційної книжки та пристосування його до умов праці в автоматизованому режимі.

Першим етапом, який мав дуже важливе значення, було обстеження, виявлення і опрацювання „живої” книжки безпосередньо з книжкоосховища бібліотеки. Укладачі досконало вивчали джерельну базу. Під час опрацювання основного розділу „Бібліографічний опис” найсуттєвіше було те, що він визначений як науково-бібліографічний (науковий). Це пов’язано з типом бібліографічного посібника як каталогу. При такому описі максимально враховується як основні, так і факультативні елементи, зберігається графіка написання твору, висвітлюється повніше його зміст. Увагу звертали на примітки, кількість яких у посібнику не обмежується. Враховували помітки, характерні як для всього тиражу видання, так і для окремих примірників, тобто дарчі написи, печатки і штампи, екслібриси тощо.

Структура друкованого каталогу складається з основної частини і низки допоміжних покажчиків.

В основній частині матеріал розташовано за хронологією його видання, а в межах одного року – за алфавітом авторів і назв підручників. Різномасштабному розкриттю змісту сприяє розгалужений науково - допоміжний пошуковий апарат, який включає покажчики, що значно збагатили каталог та підвищило його інформативність. Це:

- іменний покажчик (авторів, укладачів, редакторів тощо);
- систематичний покажчик;
- покажчик назв творів друку;
- покажчик друкарень, видавничих організацій та установ, видавців і видавництв;
- покажчик місць видань підручників;
- покажчик печаток (штампів) бібліотек, приватних осіб, інших установ;
- покажчик екслібрисів, присвят, епіграфів, іменних, дарчих та інших поміток.

Для ефективнішого користування допоміжними покажчиками кожному з них передуює невеликий вступ, в якому йдеться про принципи та особливості

його побудови. Зручності в користуванні посібником додасть і розроблена система посилань.

Слід також зазначити, що укладачами проведена значна пошукова робота для уточнення авторів, перекладачів, місць і років видання підручника чи посібника. З цією метою була залучена широка джерельна база: довідкова література, енциклопедичні видання, бібліографічні посібники тощо.

Каталог розрахований на науковців, спеціалістів, які створюють нові сучасні підручники, учителів, студентів, працівників бібліотек, зацікавляється ним й інформаційні служби та видавці.

Підручники XVIII – поч. XX ст. увійшли до складу наукового об'єкта ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського “Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XIX – поч. XX ст. (1850 – 1917 рр.)”, що становить національне надбання. Упродовж 2003 – 2005 рр. у Бібліотеці здійснено комплекс заходів, спрямованих на збереження та забезпечення належного функціонування вищезгаданого наукового об'єкта.

Отже, укладання каталогу "Підручники і навчальні посібники для початкових і середніх навчальних закладів (1748 - 1917 рр.) з фондів ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського" – вагомий внесок в національну бібліографію, результативне дослідження фондів Бібліотеки та формування потужного науково-інформаційного ресурсу освітнянської галузі України. Науково-дослідна робота з вивчення та збереження раритетних видань, що становлять основу інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та складову скарбниці національної культури, є важливим напрямом діяльності Бібліотеки.

Література

1. Вартовий П. (Грінченко Б.) Яка тепер народна школа на Вкраїні. – Львів, 1896. – С. 45, 58.
2. Вахтеров В. П. Первый шаг: Букварь для письма и чтения. – М., 1903. – 32 с.
3. Гатцук М. Українська абетка. – М., 1861. – 117 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К., 1997. – С. 260

5. Граматка. – СПб., 1857. – С. 1-2.
6. Джерела українознавства. Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела / АН УРСР. ЦНБ, Археогр. коміс. та ін.; Упоряд. Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька та ін. - К., 1990. - 240 с.
7. Жданова Р. С. Друкований каталог – важливе джерело інформації про бібліотечні фонди // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 3. – С. 20 - 23.
8. Клименко О. Перші друковані букварі // Бібліотечний вісник. – 2000. – №4. – С. 30.
9. Книжоковедение. Энциклопедический словарь. – М., 1982. – С. 561-562.
10. Маркумевич А.И. Размышления о судьбах учебника // Проблемы школьного учебника. Вып. 1. – М., 1974. – С. 9-13.
11. Методичні рекомендації: Український бібліографічний репертуар. – К., 1999. – С. 3-19.
12. Панов В. Н., Соколов Н. И. Букварь “Охота пуще неволи”. – М., 1911. – 72 с.
13. Попков А.В. Из истории иллюстрирования школьных учебников // Проблемы школьного учебника. Вып. 6. – М., 1978. – С. 199.
14. Пуцикович Ф. Ф. Букварь. – СПб., 1909. – 52 с.
15. Русова С. Думки М. Драгоманова про освіту // Світло. –1910. – Кн. 4. – С. 30 - 33.
16. Русова С. Український буквар. – СПб., 1906. – 36 с.

Клименко О.З.,
канд. іст. наук, с.н.
співробітник ДНПБУ країни ім.
В.О. Сухомлинського

**ВІТЧИЗНЯНА КНИЖОКА ДЛЯ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ XVIII–XX
СТ. У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: КНИЖОКОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ**

Процес культурного, духовного відродження в Україні, що розгорнувся зі здобуттям незалежності, вимагає об'єктивного відтворення історії

української духовності, одну зі складових частин якої становить сучасна філософська та педагогічна думка. Дослідження та аналіз усіх чинників духовної культури повинні відбуватися, насамперед, з урахуванням національної культурної традиції, яку слід розглядати у контексті світової, передусім європейської історії. Такий підхід стосовно духовного розвитку в Україні, на наше переконання, сприятиме подоланню однобічної схеми, яка довгий час панувала в нашій науці.

Завдяки переосмисленню та логічній реконструкції історії української духовності стало можливим повернення до актуального культурного процесу творчості видатних українських діячів минулого: істориків, лінгвістів, педагогів, філософів, духовенства, письменників, поетів, політичних діячів, імена яких десятиріччями замовчувалися або дискредитувалися в Україні. Багато хто з них уже давно набув світового авторитету, але на Батьківщині вони тривалий час залишалися незнаними, а їхні праці зберігалися у спецсховищах і були недоступними для пересічного читача.

Книжкові колекції ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – невід’ємна частина книжкових скарбів нашої держави. Вивчення бібліотечної колекції, окрім книжкознавчих проблем, сприяє глибшому висвітленню історії і культури України. Аналіз репертуару книжкової колекції демонструє читацькі запити та ступінь освіченості населення. Записи на зібраних виданнях є джерелом вивчення шляхів поширення книжок і різноплановості читацької аудиторії, відтворення складу бібліотек, їхнього впливу на розвиток суспільства. Важливу роль у вирішенні цих проблем покликаний відіграти представлений каталог “Підручники і навчальні посібники для початкових та середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського”, укладений фахівцями ДНПБ України, так як каталогізація – один з основних способів обліку і вивчення накопичених зібрань.

Потреба у каталозі, який би всебічно розкривав фонд навчальної книжки попередніх століть ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – головного сховища педагогічної літератури нашої держави – назріла давно.

Представлений каталог становить значний книжкознавчий та історико-культурний інтерес, адже він покликаний нарешті заповнити прогалину у фаховій літературі стосовно накопичених зібрань дореволюційної навчальної літератури. Особливо актуальним є його видання тепер, коли масштабно розгорнулися дослідження з історії педагогіки та освіти України. Історія вітчизняного підручникотворення – унікальна, адже вона ввібрала кращі культурні та наукові надбання людства. На становлення українського підручникотворчого процесу в усі часи впливав високий рівень педагогічної думки, а культурно-просвітня діяльність слугувала взірцем для сподвижницької праці серед українців, що, власне, і відобразилося на формуванні світогляду, розвитку освіти рідною мовою і зацікавленні історичним минулим рідного народу.

Посібник “Підручники і навчальні посібники для початкових та середніх навчальних закладів (1748–1917 рр.) у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського” – фундаментальне комплексне дослідження, значення якого для сучасної вітчизняної науки важко переоцінити. Він включає майже весь багатющий матеріал з історії культури, історії та методики педагогіки, школознавства та освіти України за означений період. Це ґрунтовна джерельна база, яка кумулює в собі кращі зразки національної та світової думки. Вперше вводяться в науковий обіг маловідомі і практично не досліджувані до сьогодні пласти навчальної літератури. Вітчизняні навчальні книжки XVIII – початку XX ст. мали значний вплив на поширення та рівень освіти народу; ввібрали характерні особливості та відмінні риси регіонів, у яких вони побачили світ; стали основою для подальшого розвитку підручникотворчого процесу; відобразили становлення та формування української друкованої традиції. Каталог, який включає максимально повний бібліографічний опис усіх наявних у багатющому фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського цих видань, сприятиме великій активізації комплексних досліджень навчальної літератури XVIII – початку XX ст. як окремого явища книжкової культури. Адже саме цей тип літератури посідає особливе місце в системі історичних

джерел, відображає і акумулює цілий пласт духовного розвитку нової української нації. Каталог репрезентує найбільш давню частину фонду бібліотеки – підручники і посібники 1748–1917 рр. і включає описи 1174 примірників даного періоду.

Завдяки каталогу можна відстежити історію побутування і використання навчальної літератури. Матеріал цього каталогу стане базою для вивчення історії школи, джерелом збагачення відомостей з питань тогочасної освіти, дасть уявлення про навчальні заклади різних рівнів.

Позитивно, що, окрім бібліотечного шифру зберігання у фонді ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, укладачі вмістили посилання на всі наступні перевидання, що дасть змогу простежити зміни у змісті, структурі і художньо-поліграфічному оформленні видань.

У колекції є видання друкарень, які діяли упродовж XVIII – початку XX ст. на теренах України, Росії, Польщі, Угорщини. Деякі з друкарських осередків (Будим, Вятка, Казань) представлені здебільшого епізодично, хоча іноді і досить цікавими виданнями. Гадаємо, що таке співвідношення склалося зовсім не випадково – воно об'єктивно відображає географію культурних та освітніх зв'язків України.

Упорядники вважали за доцільне включити до каталогу описи підручників для вищої школи, що істотно доповнює уявлення про стан тогочасної освіти. Переважна більшість колекції – це підручники для різних типів шкіл, але разом з тим – посібники для самостійного навчання; книжки для читання; хрестоматії з усіх напрямів знань (історія, географія, філософія, геометрія тощо). Неабиякий інтерес становлять авторські підручники для початкового навчання грамоті Т. Лубенця, О. Духновича, Б. Грінченка, К. Ушинського, П. Куліша та інших видатних педагогів і культурно-освітніх діячів.

Значним досягненням колективу укладачів каталогу є розгалужений науково-допоміжний апарат майбутнього видання, який дає можливість проводити багатоцільовий пошук. Ґрунтовно продумана і оптимально складена струнка система покажчиків дозволить у найзручнішій формі

миттєво виявити персоналії (авторів та укладачів навчальної літератури); віднайти необхідні видання з окремої тематики чи галузі знань; відтворити книжкотогровельну мережу та рівень книжкорозповсюдження; надасть уявлення про систему бібліотек тих років, географію видавництв та друкарень, видавничий репертуар навчальної літератури і пропозиції книжкового ринку загалом.

Важливу роль у багатогранному розвитку вітчизняного підручникотворчого процесу відіграли видатні діячі науки, культури і освіти минулого, а їхня самовіддана просвітницька праця сприяла впровадженню української мови в усі сфери суспільного життя. “Іменний покажчик” презентує плеяду визначних особистостей, які протягом віків відстоювали право на власну освіту і культуру, надихаючи народ на боротьбу за національну незалежність.

Особливу цінність і унікальність колекційному фонду навчальної книжки надають різноманітні за змістом записи власників на деяких примірниках, що допоможе висвітлити окремі моменти в історії книжкової культури краю та регіональної палеографії. Значно полегшить роботу дослідникам вітчизняної історії бібліотечної справи “Покажчик екслібрисів, присвят, епіграфів, іменних, дарчих написів та інших приміток”, укладений завдяки перегляду *de visu* кожного підручника чи посібника, у процесі визначення походження колекцій та зібрань, які раніше знаходилися у приватній власності. Вивчення зазначених у “Покажчику печаток (штампів) бібліотек, приватних осіб, інших установ” допоможе визначити коло колекціонерів тих чи інших видань, дозволить до певної міри реконструювати репертуар видань, які знаходились у цих зібраннях, а також встановити шляхи формування колекції ДНПБ України ім В.О. Сухомлинського. Особливо цікавими є окремі примірники, які зберегли екслібриси своїх власників. Тобто, навчальна книжока з фондів ДНПБ України ім В.О. Сухомлинського представляє інтерес для фахівців спеціальної історичної дисципліни – сфрагістики і створює базу для різних книжкознавчих і культурологічних досліджень.

Загалом, вивчення презентованого фонду сприятиме повнішому висвітленню історії книжокодрукування, книжкового репертуару, розкриттю читацьких запитів, читацького контингенту та книжкової міграції.

Ілюстрування навчальної книжки – це окрема, але малорозвинена галузь історії вітчизняного мистецтва, котра відображає як національні традиції, так і індивідуальне світосприйняття художника, а також взаємопроникнення культур різних країн. У дослідженні оформлення, художнього стилю важливе значення має мистецтвознавчий аспект. Попримірникове вивчення сконцентрованих у фонді ДНПБ України ім В.О. Сухомлинського підручників сприятиме розгортанню узагальнювальних досліджень художнього оформлення українських навчальних видань XVIII – початку XX ст. Розміри ілюстрацій, розміщення їх на сторінці, співвідношення з полем пов'язані зі змістом самого тексту, який має завершений зміст і несе визначену інформаційну функцію. Адже основне завдання різнопланових ілюстрацій у цьому типі літератури – унаочнити, полегшити сприйняття стисло викладеного навчального матеріалу. Вивчення окремих видань дасть змогу мистецтвознавцям, історикам книжки виявити традиції оформлення навчальної літератури, характерні особливості та відмінні риси видань усіх регіонів України, становлення різних напрямів поліграфічного виконання та можливостей втілення авторського задуму, що реалізовувалось через залучення різноманітних допоміжних ілюстраційних матеріалів до навчального процесу.

Детальний виклад змісту представленої у каталозі навчальної книжки дає уявлення про трансформаційні процеси цього виду літератури, які найбільше активізувалися у XVIII ст., коли ускладнилася і удосконалилася архітектоніка книжки, що включала вже передмови, післямови, зміст, посвяти, різні покажчики, списки опечаток, додатки з малюнків, таблиць, карт. Підручники кінця XIX ст. вміщували перелік книжок окремого видавництва; бібліографію педагогічної літератури; перелік книжок для учнів та інші списки літератури.

Час змінив методологічні підходи до подачі матеріалу у підручнику, модифікував його структурні елементи, тому сформувалися нові види видань та класифікаційні вимоги до них. Цей каталог ілюструє еволюцію навчальної книжки, яка упродовж століть трансформувалась у сучасну систему різновидових видань, що на сьогодні становить комплекс літератури для дворівневої читацької аудиторії: для учня (як для шкільного, так і для самостійного навчання) та для педагога (методичні посібники, плани уроків тощо). Кардинальні зміни, які відбуваються в освіті сьогодні, своєю варіативністю, багатокomпонентністю покликана забезпечити багатоманітна навчальна книжока, яка ввібрала в себе витоки, традиції, звичаєвість та мудрість українського народу і протягом усього періоду свого існування слугувала формуванню його менталітету і окремішності української нації.

Необхідно представлені у каталозі книжки перевести у електронну форму, щоб ці видання краще збереглися для нащадків у первозданному вигляді і їх можна було замовляти через Інтернет, користуватись електронною доставкою документів.

Вважаємо за доцільне у фонді ДНПБ України ім В.О. Сухомлинського як національного депозитарію психолого-педагогічної літератури максимально повно зосередити профільні видання, що значно полегшить роботу дослідникам усіх напрямів. Оскільки Каталог демонструє і популяризує основний склад зібрання навчальної книжки XVIII – початку XX ст. ДНПБ України ім В.О. Сухомлинського, тому і перші кроки щодо розкриття багатющих фондів цієї книжкозбірні засвідчили масштабність бачення та високий фаховий рівень працівників установи.

Думається, що саме на базі Бібліотеки слід створити банк даних навчальної книжки державного рівня, який включатиме фонд страхових копій на CD чи дискетах підручників XVIII – початку XX ст., укомплектувати його дублетами – оригіналами видань, які у кількох примірниках зберігаються у непрофільних бібліотечних, музейних, архівних закладах.

Маємо надію, що найближчим часом колектив ДНПБ України ім В.О. Сухомлинського проведе локальні комплексні дослідження у царині формування навчальної книжки типу “Література з української мови ... ст.”, “Література з історії ... ст.” із залученням фондів інших провідних книжкокозбірень держави, що сприятиме глибшому, всебічному вивченню друкованої спадщини минулого, як бази для гуманітаризації навчально-виховного процесу в умовах трансформації українського суспільства у світовий інформаційний простір.

Представлений у каталозі фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського увесь масив навчальної літератури, яка побачила світ на теренах України та поза її межами з 1748 по 1917 рр. і в усі часи була джерелом духовного та морально-культурного розвитку українства, дає підстави з упевненістю і оптимізмом дивитися у майбутнє національного підручникотворення, сприймати XXI ст. як якісно нову сходинку у продукуванні ідей та формуванні інформаційного базису для освіти, завдяки якому прийдешні покоління будуть гідно представлені у глобалізованому світі.

Сподіваємось, що зібраний у каталозі матеріал приверне увагу істориків, літературознавців, мистецтвознавців, книжкознавців, бібліотекознавців, бібліографознавців, усіх, хто цікавиться вітчизняною історією книжки та освіти, і спеціалістів інших галузей знань та сприятиме справі зберігання духовних скарбів нашого народу.

Це видання є значним досягненням вітчизняних науковців і тому без перебільшення його можна назвати епохальною подією у сучасній українській бібліографії. На нашу думку, бачиться необхідним укладання таких каталогів фахівцями усіх книжкокозбірень, що стане значним внеском у розвиток інформаційно-бібліотечного забезпечення освітянської галузі України та сприятиме інноваційним процесам на всіх етапах навчально-педагогічної підготовки молодого громадянина незалежної держави. Поширення таких бібліографічних посібників у друкованій і електронній

формі сприятиме збагаченню всебічних знань про культурно-історичне минуле нашої вітчизни.

Маємо надію, що і у подальшому дослідницька діяльність ДНПБ України ім. В. Сухомлинського укладатиме міцний фундамент скарбниці знань і досвіду українства, утвердженню національної ідеї, формуванню могутньої Української держави.

Доркену А. М.,
зав. Філії № 1 ДНПБ України
ім. В.О.Сухомлинського

**ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О.
СУХОМЛИНСЬКОГО НА ДОПОМОГУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ
ВИХОВАННЮ ОСВІТЯН ТА МОЛОДІ, ЩО НАВЧАЄТЬСЯ**

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. Цей процес потребує виховання високоморальної, духовно багатой особистості та формування громадянської культури у підростаючого покоління. Важливу роль щодо цього відіграють усі заклади системи освіти, позашкільні установи, бібліотеки всіх систем і відомств та освітянські бібліотеки, які у своїй діяльності органічно поєднують виховну роботу з навчальним процесом, а навчання – з вихованням.

В Україні здійснюється принципове реформування освіти, удосконалюються всі ділянки роботи позашкільних і навчально-виховних закладів. Особливо багато наукових досліджень розробляються згідно з державними документами: “Національною програмою „Діти України””; Указом Президента України „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадянина”; Національною програмою патріотичного виховання громадян, розвитку духовності та

Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ ст. В умовах сьогодення йде активний, різнобічний пошук нової моральної парадигми в філософії, психолого-педагогічній науці, державних структурах, школі, бібліотеці, сім'ї.

Громадянське виховання – це формування громадянськості як інтегральної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично дієздатною та захищеною. Виховання громадянина має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Велике значення у розв'язанні цього завдання має виховання поваги до батьків, свого роду, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як представника, спадкоємця і наступника, а також передбачає досконале знання рідної мови. Слід зазначити, що головне місце в громадянському вихованні займає громадянська освіта – навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини. Важлива роль у вирішенні цих питань належить освітянським бібліотекам, які є галузевими інформаційними центрами і покликані сприяти навчально-виховному процесу, пропагувати і залучати молодь до книжки.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), яка є національним галузевим книжкосховищем з питань психолого-педагогічної науки та освіти, галузевим науково-інформаційним центром і координаційно-методичним центром мережі освітянських бібліотек України, спрямовує свою роботу на задоволення інформаційних потреб освітян та молоді на різних етапах здобуття знань, і визначає інноваційні пріоритети в діяльності освітянських бібліотек.

Одним із завдань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є доведення до відома користувачів освітянської галузі, від науковців до вчителів, вихователів, студентів педагогічних вузів інформації про документи з педагогічних питань, що висвітлюють процес формування активної життєвої позиції, прогресивні технології виховання молодого громадянина України та

пропонують науково-інформаційне забезпечення процесів реформування освіти в Україні.

Використовуючи різні бібліотечні форми й методи роботи, ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського об'єднує зусилля з навчальними закладами, науковими установами, веде послідовну роботу з питань громадянського виховання та освіти. Цьому сприяють масові заходи, що проводить бібліотека: книжкові виставки, бібліографічні огляди, дні інформації, презентації, зустрічі з відомими українськими письменниками та ін. Інформаційно-бібліографічне забезпечення користувачів ДНПБ України здійснюється за допомогою різних видів і форм інформаційної діяльності: бюлетенів, тематичних списків з актуальних педагогіко-психологічних питань, бібліографічних покажчиків – науково-допоміжних та рекомендаційних, каталогів книжкових виставок тощо.

Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері, що передбачає політичну, правову і економічну освіченість. Цим питанням приділяють увагу науковці АПН України, які під керівництвом академіка АПН України, доктора педагогічних наук, професора, завідувача відділенням теорії та історії педагогіки АПН України О.В. Сухомлинської розробили „Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” [4] та „Концепцію громадянської освіти в школах України” [5]. Відповідно до положень вищезазначених концепцій і з метою представлення найповнішої актуальної інформації з питань громадянського виховання та освіти, що є у фондах нашої бібліотеки, науковцями ДНПБ України були підготовлені різні інформаційно-бібліографічні матеріали. Так, у 2002 році ДНПБ України видала рекомендаційний список літератури „Громадянське виховання та освіта – нагальна потреба України” [2] (науковий редактор: Рогова П.І., канд. іст. наук, директор бібліотеки), в якому зібрані документи, що містять інформацію про засади, суть, підходи, принципи, форми і методи громадянського виховання, а також висвітлені питання про різні аспекти громадянської освіти. Цей список складений на допомогу класним

керівникам, вихователям, шкільним психологам, керівникам закладів освіти, усім, хто зацікавлений у поглибленні знань з теорії і практики громадянського виховання та освіти підрастаючого покоління.

Ідея створення науково-допоміжного покажчика літератури з громадянської освіти була висловлена під час роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції „Вчителі України – за громадянську освіту”. За сприяння Донецької школи прав людини, ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського виданий тисячним тиражем науково-допоміжний бібліографічний покажчик „Гід з громадянської освіти в Україні” [1], присвячений питанням громадянськості, громадянського виховання підрастаючого покоління, його самоактивності та самовдосконаленню. Публікації, зібрані в покажчику, відображають головні напрями розвитку змісту та прогресивних технологій освіти й виховання громадянина. Він розрахований на наукових працівників, педагогів, аспірантів, вчителів і вихователів, студентів, які готують наукові роботи, працівників освітянських бібліотек. Це видання було розіслано у більшість освітянських бібліотек України.

Другий науково-допоміжний покажчик з цієї теми: „Формування життєвої позиції громадянина України” [9] – систематизує наукові пошуки та дослідження провідних учених АПН України, педагогів вищих навчальних закладів, вчителів-практиків, містить джерела про прогресивні технології виховання громадянина.

Щоб донести свої видання до найбільшої кількості освітянських бібліотек України, яких нині нараховується близько 22 тис. [7], колектив ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського активно співпрацює з періодичними фаховими виданнями: газетами „Освіта”, „Освіта України”, „Шкільний світ”, „Педагогічна газета” та журналами „Директор школи, ліцею, гімназії”, „Шлях освіти”, „Рідна школа” тощо, на сторінках яких друкуються наукові статті, тематичні рекомендаційні списки з актуальних педагогіко-психологічних питань та методичні матеріали. Таким чином, упродовж 2001-2006 рр. були надруковані в газеті „Шкільний світ” тематичні рекомендаційні

списки літератури, зокрема “Громадянська освіта – погляд у ХХІ століття”, “Культура миру та права дитини”, „Патріотичне виховання”, „Виховання людяності, гуманізму”, „Професійне зростання вчителя”, укладачами яких є наукові співробітники ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського. Всі списки розраховані на допомогу науковцям, методистам, вихователям, педагогам-предметникам, шкільним психологам, керівникам закладів освіти, усім, хто зацікавлений у поглибленні знань з теорії і практики громадянського виховання та освіти підрастаючого покоління.

Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері, що передбачає політичну, правову, економічну освіченість. Цим питанням приділяється велика увага в роботі ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. Колективом бібліотеки була запроваджена співпраця зі школами м. Києва, в практику роботи якої було введено інформаційне забезпечення педагогічних рад, як на місцях, так і тих, що організовуються на базі нашої бібліотеки. Щорічно філією № 1 та головним приміщенням ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського проводиться близько 24 педагогічних нарад, де обов'язковим елементом є книжкова виставка на відповідну тему та бібліографічний огляд представлених видань. Одним із таких цікавих заходів була педагогічна рада, організована бібліотекою та колективом методистів Будинку вчителя на тему: „Місце і роль культурно-освітніх заходів у формуванні громадянських якостей особистості вчителя в умовах розвитку української державності ”, на якій була представлена книжкова виставка: „Виховуємо громадянина” і зроблений до неї бібліографічний огляд літератури.

Колектив бібліотеки постійно співпрацює з адміністраціями шкіл, вчителями, методистами м. Києва. Наукові співробітники бібліотеки виступають на семінарах, надають методичну допомогу шкільним бібліотекарям, проводять Дні інформації з питань громадянського виховання та освіти. Бібліотекою пропагуються джерела, в яких розроблені концептуальні засади, ефективні прийоми та принципи виховання активної

життєвої позиції громадянина. Відповідне розкриття фондів відбувається шляхом масового, групового та індивідуального інформування, проведення презентацій книжок, цікавих зустрічей з відомими українськими педагогами та письменниками. Здійснюється індивідуальне та групове інформування членів президії АПН України, науковців інститутів АПН України, працівників Міністерства освіти і науки України за зазначеною темою. Щорічно наукові співробітники бібліотеки обслуговують 25 абонентів ВРІ, для яких впродовж 2004-2006 рр. було складено і надіслано понад 300 інформаційних списків літератури щодо громадянської освіти, спрямованих на формування знань про права й обов'язки громадянина України та виховання активної життєвої позиції підростаючого покоління.

Для висвітлення досягнень національної педагогіко-психологічної науки та сприяння широкому їх впровадженню у педагогічну практику і суспільне життя, вперше в Україні ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського започаткувала цикл біобібліографічних посібників „Академіки АПН України”, „Видатні педагоги світу”, „Ювіляри АПН України”. У рамках цих серій видано біобібліографію видатних педагогів світу: В.Сухомлинського, Януша Корчака та наших сучасників: В. Кременя, В. Мадзігона, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка, О. Савченко та багатьох інших. За шість років діяльності нашою бібліотекою було надруковано понад 20 біобібліографічних покажчиків з вищезазначених питань, які надійшли до бібліотек галузі.

ДНПБ України чимало уваги приділяє популяризації спадщини видатних педагогів таких, як Т. Лубенець, Я. Чепіга, М. Корф, Х. Алчевська, С. Русова. У зв'язку з цим привертає увагу щорічний цикл книжкових виставок „Видатні педагоги”, що організовуються в бібліотеці до ювілейних дат визначних педагогів, наприклад: „Провідник національного відродження” (до 150-річчя від дня народження С. Й. Смаль-Стоцького), „Вчений, педагог, реформатор” (до 125-річчя від дня народження О. М. Астряба), „Педагогічний феномен В. О. Сухомлинського”, „Будівничий народної школи” (до 170-річчя від дня народження М. Корфа, видатного педагога,

методиста), „Борець української виховноосвітньої системи” (до 125-річчя від дня народження Г. Ващенко), „Фундатор української дошкільної педагогіки” (до 150-річчя від дня народження С. Русової), „Життя для просвіти народу” (до 165-річниці від дня народження Х. Д. Алчевської) та ін.

Чимало уваги науковці ДНПБ України приділяють пропаганді творчих ідей В.О. Сухомлинського, ім'я якого вона носить з 2003 р. У бібліотеці відкрито читальний зал Фонду В.О.Сухомлинського, в якому знаходяться подаровані родиною видатного педагога-гуманіста книжки, архівні матеріали, фото та відеоматеріали. Для розкриття і популяризації наукової спадщини педагога у бібліотеці постійно діють книжкові виставки з використанням висловлювань як самого В. О. Сухомлинського, так і цитат про нього. До читального залу Фонду В. О. Сухомлинського організовуються екскурсії викладачів, методистів, вчителів, студентів, іноземних делегацій, відбуваються перегляди кінофільмів про життя і педагогічну, наукову діяльність відомого педагога, постійно діє книжкова виставка “В.О. Сухомлинський – педагог, новатор, гуманіст”.

У 2006 році ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського приймала активну участь у презентації проекту АПН України та всеукраїнського науково-практичного журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” – “Педагоги-новатори в Україні”. Даний проект був присвячений видатному українському педагогу-новатору, Народному учителю СРСР, Заслуженому учителю України, творцю нової методики навчання – В.Ф.Шаталову. Для проведення заходу, що відбувся у Палаці спорту на третій виставці-презентації "Освіта України. Інноваційні технології навчання“, бібліотекою була організована книжкова виставка “В.Ф.Шаталов – педагог-практик сучасності”. На ній були представлені всі праці видатного педагога з методики викладання предметів, книжки, в яких він намагався утвердити особистісно-зорієнтовану педагогіку в практичну технологію навчання. Треба відзначити, що ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського придбала всі книжки відомого педагога (загальною кількістю 62 примірники), і стала

єдиною бібліотекою на Україні, що може забезпечити потреби користувачів у працях В.Ф.Шаталова.

У фондах ДНПБ України ім.В.О.Сухомлинського знаходяться прижиттєві та перевидані твори, епістолярна спадщина багатьох видатних педагогів: В. Сухомлинського, Г. Ващенко, С. Русової, К. Ушинського, А. Макаренка та ін. Через популяризацію спадщини відомих педагогів, документів про їх життя і наукову діяльність, колектив бібліотеки намагається донести до освітян та молоді, що навчається, їх визначні здобутки, почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку і цим сприяти вирішенню проблеми громадянської культури і виховання громадянина в сучасних умовах.

Колективом бібліотеки також активно популяризується література сучасних українських письменників і громадських діячів, цьому сприяє експозиційно-виставкова та масова робота для користувачів. Близько 200 книжкових виставок організовуються щорічно працівниками бібліотеки, серед них: „Над берегами вічної ріки” – присвячена видатній українській поетесі Л. Костенко; „Обранець долі” (до 70-річчя від дня народження Б. І. Олійника); “Духовний пророк нації” (до 150-річчя від дня народження І.Я. Франка); “Поборник національної справи” (Т. Гунчак – укр. історик, професор, культурний і громадський діяч) та ін. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського співпрацює з багатьма українськими письменниками, культурними і громадськими діячами. Зокрема, давня дружба пов'язує бібліотеку з Ю.М. Хорунжим – відомим українським письменником, громадським і культурним діячем, головним редактором журналу “Зона”. Не раз у стінах нашої бібліотеки презентувалися його твори. У 2006 році відбувся творчий вечір, присвячений 40-річчю літературної діяльності письменника, де аналізувалися три його останні книжки: відомий роман „Вірую”, головним героєм якого є перший президент Української Народної республіки – Михайло Грушевський; збірник есеїв “Мужі чину”, в якому вміщена епістолярія про видатного українського педагога, науковця М.П. Драгоманова та новий роман, що носить поетичну назву “Садовський садить

сад. З Марією і без.” До творчого вечора науковими співробітниками ДНПБ України ім.В.О.Сухомлинського була підготовлена книжкова виставка про життєвий і творчий шлях відомого українського письменника Ю.М.Хорунжого “З незламною вірою в Україну” та виданий бібліографічний покажчик [10].

Задоволення інформаційних потреб освітян та молоді, що навчається, з питань громадянського виховання і освіти не може здійснюватись без сучасних інформаційних технологій. На Web-сайті ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського розміщений Бюлетень нових надходжень до бібліотеки, створюється електронний депозитарій повнотекстових наукових, науково-методичних, науково-організаційних документів, розпочато створення електронного каталогу. Перехід до електронного каталогізування документів, розробка баз даних (бібліографічних, фактографічних, повнотекстових) сприяє значному розширенню інформаційних можливостей бібліотеки, збагачує вітчизняний інформаційний ресурс. Це дає змогу інтегруватися у вітчизняний і світовий простір, тим самим надавати можливість науково-педагогічним та управлінським кадрам, вчителям, студентам на різних етапах здобуття фахових знань задовольняти свої інформаційні потреби з питань громадянського виховання та освіти.

Отже, в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства освітянські бібліотеки України виступають не тільки як посередники між особистістю та інформацією, але і центром всього комплексу заходів, що покликані виховувати читача. Освітянські бібліотеки залишаються носіями книжкової культури, і їх засіб комунікації в інформаційному суспільстві стає внеском у культурний розвиток особистості, гуманізації та гуманітаризації освіти. Популяризація літератури відбувається в комплексі культурно-виховних заходів, форми і методи яких відповідають сучасним вимогам. Книжка, яка несе пізнавальну, моральну, естетичну та іншу інформацію, стає універсальним зберігачем соціального досвіду і є основним засобом не тільки інтелектуального, соціального, духовного розвитку особистості, а і вихователем громадянина України. Тому для реалізації поставлених завдань

перед кожною бібліотекою домінуючим чинником культурної комунікації книжки в її традиційній формі є модернізація культурно-виховної діяльності в умовах формування інформаційного суспільства в Україні.

Література

1. Гід з громадянської освіти в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажчик /Упоряд.: Л. О. Пономаренко, Л.І.Ніколюк, Г.К.Черняєва та ін.; Наук.ред. П.І. Рогова, М.П.Рагозін. – Донецьк – К., 2003. – 168 с. – (Академія пед. наук України. Державна наук.-пед. б-ка України. Донецька школа прав людини).
2. Громадянське виховання та освіта – нагальна потреба України: Реком. список л-ри /Уклад. В.О.Павленчик ; Наук.ред. П.І. Рогова.- К., 2002.- 8 с. – (АПН України. Держ. наук.-пед. б-ка України).
3. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004 рр.): Наук.-допом. покажч. / АПН України. Укр. асоц. ім.В.О.Сухомлинського; Держ. наук.-пед. б-ка України ім.В.О.Сухомлинського; Уклад.: Н. А. Палащина та ін.; Наук.ред. П.І. Рогова, В.І.Лутовинова. – К.: Вид-во. О. М. Ешке, 2005. – 100 с.
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошк. виховання. – 2003. - №2. – С. 3-8.
5. Концепція громадянської освіти в школах України // Упр.освітою (ШС). – 2005. – Черв.(№12). – Вкл., с. 1-8.
6. Кузнєцова Н. Патриот и гражданин. Формирование качеств личности молодого человека / Н.Кузнєцова // Библ. дело. – 2004. – № 5. – С. 30–31.
7. Рогова П. І. Стратегічний напрямок діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України / П. Рогова, Л. Пономаренко // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2002. – № 6. – С. 82–83.
8. Рогова П. І. Мережа освітянських бібліотек і соціальне призначення і функції / П. Рогова // Шкіл. б-ка. – 2003. – № 1. – С. 10–15.
9. Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України: Наук.-допом. бібліогр. покажч. / Держ. наук.-пед. б-ка України, Київ. нац.

екон. ун-т; Упоряд.: Л.О.Пономаренкота ін; Наук. ред. П.І. Рогова. – К.: КНЕУ, 2002. – 144 с.

10. Юрій Михайлович Хорунжий: Бібліогр. покажч. : До 40-річчя літ. діяльності / Уклад. Р.С.Жданова; Наук.ред. П.І. Рогова; АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. – К.: Вид.дім."КМ Академія", 2006. – 94, [1] с.: фотогр.

Розділ II. Інформаційний ресурс бібліотек освітянської галузі фундамент їхньої інформаційної діяльності

Горбенко Н. А. ,
н. с. ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

ДОКУМЕНТНИЙ ПОТІК З ПЕДАГОКИ В УКРАЇНІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Входження України до Болонського процесу є важливим кроком у реформуванні системи освіти та наближенні її до європейських стандартів. Втілення засад національної політики в галузі освіти, запровадження нових освітніх технологій і методик оцінювання навчальних досягнень, вдосконалення змісту та гуманізація освіти, всебічний розвиток особистості – такими є основні проблеми, які сьогодні вирішує педагогічна наука в Україні.

Як і в ході будь-якої суспільної діяльності, в педагогічній діяльності відбуваються комунікативні процеси. Однією із складових цього явища є документна комунікація – процеси і засоби обміну інформацією у суспільстві за допомогою документів.

Науково-дослідна, інформаційна, аналітична, прогностична діяльність в галузі педагогіки в Україні, обмін досвідом педагогів-практиків знаходять відображення на сторінках численних документів, які утворюють документний потік (далі – ДП) з педагогіки, який до цього часу залишається недослідженим.

Можна виділити низку причин, які визначають актуальність дослідження даної проблеми: інтегрований характер сучасної педагогіки, її орієнтація на досягнення таких наук як психологія, соціологія, філософія, культурологія; впровадження в освітній процес в Україні нових інформаційних технологій; трансформація засобів документування та розповсюдження, що постійно розширюють документне поле; процеси злиття, ліквідації та появи нових видавничих структур, створення нових періодичних видань або їх перепрофілювання, публікація профільних

наукових творів у вигляді книжок або у складі видань, що продовжуються – на традиційних і електронних носіях інформації.

В сучасному документознавстві тема документних потоків активно вивчається науковцями, зокрема Г. Ф. Гордукаловою, А. А. Соляник та іншими.

Г.Ф. Гордукалова, досліджуючи документний потік соціальної тематики, розглядає його як вибіркове відображення в документній формі результатів соціальної діяльності (науково-пізнавальної, практичної, художньої і т. і.) та зазначає, що його розвиток обумовлений процесами пізнання навколишнього світу [4, с 7]. Визначаючи документ головним елементом ДП, автор підкреслює, що кожен конкретний документ є дискретним та незмінним з плином часу, виконуючи функцію збереження та розповсюдження інформації, а власне ДП постійно поповнюється новими документами і через це є унікальним способом накопичення відомостей та знань про навколишню дійсність. ДП складають елементи, пов'язані між собою спільною тематикою, мовою, видом видань та іншими ознаками і такий зв'язок дозволяє охарактеризувати ДП як цілісне функціонально значуще явище для суспільства. Підтвердженням цьому є довготривалість існування ДП в часі. Способом існування ДП автор визначає рух, бо він постійно змінює кількісний об'єм ДП, темпи росту, види, жанри документів, що його утворюють, матеріальні носії. Кожен новий документ змінює семантичну структуру ДП, значущість, ціннісні властивості всіх попередніх документів, змінюється також інтенсивність використання документів, темпи старіння елементів потоку. Автор вважає, що, по суті, для потоку не існує стабільних характеристик і відносно незмінною є лише його функціональна роль в житті суспільства як основного засобу збереження, накопичення та передачі інформації в просторі і часі [4, с.7–9]. Також науковець зазначає, що як будь-яка певний час існуюча система, ДП має власну структуру та закономірності існування. Щодо структури ДП, то вона виділяє такі ознаки структурування: семантичну (тематичну), видову, авторську, видавничу, географічну, мовну [4, с. 44–69].

Закономірності ДП – це найбільш стійкі тенденції його розвитку в часі й використання в суспільстві, і серед них Г. Ф. Гордукалова виділяє такі: 1) динаміка росту потоку; 2) старіння та актуалізація документів у потоці; 3) розсіяння та концентрація документів; 4) фрагментарність і дублювання інформації в потоці.

У контексті дослідження, автор підкреслює, що загальний ДП можна поділити на мікропотоки (наприклад: мікропотік документів певної галузі знання, вузькогалузовий та проблемно-тематичний мікропотоки, мікропотік документів певного типу, виду, жанру). Також вона зазначає, що загальним для всіх мікропотоків є обумовленість матеріальною єдністю світу, а також мета створення документів: збереження, накопичення та розповсюдження інформації, передача її в просторі і часі, а особливим – формування під впливом характеру сфери соціальної діяльності і форм її впливу на оточуючий світ [4, с. 11, 20]. Серед методів вивчення ДП дослідниця виділяє такі: 1) історико-генетичні, книжкознавчі методи, що дозволяють характеризувати походження та розвиток основної частини документів (тип, вид, жанр та ін.); 2) типологічні методи – дозволяють структурувати ДП за певною ознакою; 3) класифікаційні методи – дозволяють виявити тематично однорідний потік; 4) статистичні методи – виявляють частоту появи в потоці документів з певною ознакою; 5) семантико-лінгвістичні методи аналізують відомості про документ та їх тексти (контент-аналіз, кластерний та сленговий аналіз); 6) бібліографічний аналіз побудований на вивченні формальних, змістових та функціональних (ціннісних) ознак документів [4, с. 2–13].

Українська дослідниця А. А. Соляник визначає ДП як сукупність розподілених у просторі і часі документів, які рухаються комунікаційними каналами від створювачів та виробників до користувачів [11, с. 7]. Науковець розглядає ДП як мезосистему – сукупність документів, що функціонують в процесі створення, розповсюдження та використання у суспільстві документованої інформації. Вона погоджується з Г. Ф. Гордукаловою, що ДП це окремо існуюча система яка має свої елементи, структуру, функції. Автор підкреслює, що на формування і функціонування ДП безпосередньо або

опосередковано впливають такі фактори: економічний, політико-правовий, науково-технічний, соціокультурний, демографічний, природничо-екологічний [11, с. 15].

Теоретичне знання про ДП А. Соляник доповнює ознаками, серед яких виділяє спільні та відмінні. До спільних відносить множинність документів у потоці, доцільність функціонування ДП, постійне відтворення ДП у процесі соціально-комунікативної діяльності. До відмінних – динамічність та неупорядкованість. Серед властивостей науковець виділяє атрибутивні – тобто суттєві властивості, без яких явище не існує, та прагматичні, що виявляються в процесі використання ДП.

Атрибутивні властивості нею поділено на загальні та специфічні. Загальні атрибутивні властивості: цілісність – внутрішні зв'язки між документами в потоці; цілеспрямованість – наявність мети функціонування; дискретність – існування кожного елемента ДП окремо один від одного; континуальність – постійне продукування суспільством нових документів; інформативність – ДП містять інформацію з усіх сфер діяльності. Специфічні атрибутивні властивості: транзитність, нескінченність та нестабільність.

До прагматичних властивостей ДП А. А. Соляник відносить: стохастичність (імовірність) формування ДП, що полягає в неможливості абсолютно точного розрахунку їх поповнення та передбачення ступеня цінності окремих документів і використання; керованість, що виявляється у здатності потоків бути керованими і в той же час керувати суспільною діяльністю; відкритість – поступовий розвиток та універсальність інформаційної та матеріальної складової документів, їх форм, носіїв та засобів документування; синергетичність – злагоджене функціонування ДП збільшує його загальну ефективність. Автор також виділяє основні параметри ДП: зміст та функціональна належність – відповідають цільовому призначенню документів; структура – ознаки за якими здійснюється класифікація; режим функціонування – зміни, що відбуваються з плином часу в інформаційному навантаженні ДП.

А. А. Соляник дослідила функції ДП. Інформативну функцію ДП (забезпечення розповсюдження інформації в суспільстві) вона називає базисною, а комунікативну (забезпечення руху та обміну інформацією) – основною. Це зовнішні функції ДП, зумовлені соціальною необхідністю. Функції, що відображають завдання ДП відносно виробників та користувачів документів, науковець називає внутрішніми: соціально-орієнтувальна – забезпечення спадкоємності суспільства; управлінська – забезпечення керівництва соціальними процесами через розповсюдження документованої інформації; утилітарна – використання ДП у процесі соціально-комунікативної діяльності [11, с. 16–22].

Розглядаючи структурування ДП, автор ділить ознаки структурування на змістові та формальні. Змістові: семантична – смислові зв'язки між документами; тематична – поширеність документів певної тематики; типологічна – розповсюдженість документів певних типів або жанрів. До формальних відносить видову, мовну, географічну, видавничу, авторську, хронологічну. В цьому контексті дослідник зауважує, що ДП можна структурувати за будь-якими формальними ознаками документної класифікації [11, с. 23–26]. До закономірностей функціонування ДП, розглянутих Г. Ф. Гордукаловою, науковець додає такі: закон відповідності ДП зовнішньому середовищу; закономірність ущільнення ДП в процесі історичного розвитку; закономірність зберігання й спеціалізації різних видів документів [11, с. 62–64].

Отже, пішовши найраціональнішим шляхом вивчення складних явищ, розподіливши складне на просте, тобто елементи, дослідивши сутність і функції кожного з них та встановивши зв'язки між ними, вчені створили ґрунтовну теорію документних потоків.

Питання документних потоків активно досліджується науковцями: теоретико-методологічні засади формування та функціонування розглядалися в численних публікаціях І. А. Астахова, Ю. С. Безстрем'янної, Г. В. Головка, Н. Б. Захарової, Л. Лабушевської, М. Х. Тамре, дослідження ДП з певної галузі та певного виду документів висвітлювалися Г. М. Рослик та

Д. Д. Демидовим, але питання функціонування документних потоків з педагогіки в Україні поки що не стало об'єктом наукового дослідження.

Зважаючи на актуальність вивчення означеної проблеми, на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в межах науково-дослідної роботи „Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського” буде проведено дисертаційне дослідження проблеми формування та функціонування документного потоку з педагогіки в Україні впродовж 1917–2005 рр.

В ході дослідження проблеми планується вирішити такі завдання:

1. На основі аналізу праць провідних документознавців, спеціалістів у галузі ДП, дослідити теоретичні підходи до проблеми формування та функціонування ДП і на цій основі охарактеризувати ДП з педагогіки, вивчити сутність та визначити функції, притаманні цьому явищу.

2. На основі дослідження наукових праць з історії педагогіки проаналізувати в історичному контексті, розвиток ДП з педагогіки в Україні в 1917–2005 роках. Вивчити діяльність педагогічних установ України із підготовки та видання документів, що містять педагогічну інформацію. Об'єктивно висвітлити фактори, що впливали на процеси формування ДП з педагогіки. Особливу увагу в ході дослідження буде приділено розробці періодизації формування галузевого ДП.

3. Наступним важливим завданням у ході дослідження постає вирішення проблеми структурування ДП з педагогіки. Перш за все вона буде здійснена на основі ознак, виділених в теоретичних дослідженнях: семантичної, тематичної, типологічної, видової, авторської, видавничої, мовної, географічної. Але удосконалення процесів документування, еволюція матеріальних носіїв інформації, активне використання інформаційних технологій у процесі навчання та виховання спонукають до детальнішого структурування галузевого ДП. Тож на основі дослідження сучасних інформаційних технологій, що використовуються в педагогічному процесі та

найпоширеніших в документознавстві класифікацій документів планується визначити додаткові ознаки, за якими буде проведено структурування ДП.

4. Важливе місце у вивченні галузевого документного потоку в Україні займає дослідження закономірностей його функціонування. Тому на основі вивчення цього аспекту, виділеного в теоретичному знанні про ДП, буде досліджено закономірності функціонування ДП з педагогіки в Україні.

5. На основі проведеного аналізу планується розробити модель функціонування ДП з педагогіки в Україні, висвітливши стан та динаміку розвитку цього явища.

6. Підсумовуючи дослідження галузевого ДП, буде проаналізовано і узагальнено проблеми розвитку ДП з педагогіки, визначено можливі шляхи їх вирішення та дослідження основних факторів оптимізації галузевого ДП в Україні.

Результати вивчення документного потоку з педагогіки в Україні дозволять поліпшити формування національного галузевого ресурсу та системи інформаційного забезпечення освітянської галузі нашої держави.

Література

1. Астахов И. А. Информационный хаос .Обзор литературы // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1988. – № 11. – С. 25-32. – Библиогр.: 62 назв.
2. Бесстремьяная Ю. С. Изменения в потоке печатной продукции: парадоксы статистики или объективная закономерность? // Библиотековедение. – 1997. – № 5/6. – С. 48-52.
3. Головкин Г. В. Статистический анализ документального потока по научно-методической работе в библиотечном деле // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1990. – № 6. – С. 6-10. – Библиогр.: 34 назв.
4. Гордукалова Г. Ф. Документальный поток социальной тематики как объект библиографической деятельности: Учеб. пособие. – Л., 1990. – 108 с.
5. Демидов Д. Д. Депонированные рукописи как источник информации // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1988. – № 8. – С. 17-20. – Библиогр.: 25 назв.

6. Захарова Н. Б. Количественный анализ изданий и публикаций по проблемам фондоведения // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1987. – № 8. – С. 13-17. – Библиогр.: 25 назв.
7. Лабушевська Л. Наукометричні методи оцінки галузевого документального інформаційного потоку // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 7. – С. 19-21. – Бібліогр.: 15 назв.
8. Рослик Г. М., Трохачев С. Ю. Иностранный документный поток по медицине // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1987. – № 6. – С. 12-15. – Библиогр.: 10 назв.
9. Рослик Г. М. Современная медицинская книжка // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1988. – № 7. – С. 43-45. – Библиогр.: 10 назв.
10. Тамре М. Х. Сравнительный анализ периодических изданий библиотечной и библиографической тематики // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1985. – № 3. – С. 7-10. – Библиогр.: 10 назв.
11. Соляник А. А. Документні потоки та масиви: Навч. посіб. – Х.: ХДАК, 2000. – 111 с.

Плужнікова Н.С.,
зав. відділу ДНПБ
України ім. В.О.Сухомлинського;
Бондар Л.М., Шапошник Л.Л.
н.с. ДНПБ України ім.
В.О.Сухомлинського

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТНОГО
ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО**

ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського – структурна складова АПН України, національне галузеве книжкосховище, головний науково-інформаційний центр освітянської галузі, науково-методичний центр освітянських бібліотек, науково-дослідний центр з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства і книжкознавства, депозитарій психолого-педагогічної літератури. У своїй діяльності бібліотека керується такими основними завданнями:

- 1) розбудувати ДНПБ України у всеукраїнський галузевий науково-дослідний, інформаційний та науково-методичний комплекс освітянської галузі;
- 2) сформувати інтегрований загальнодержавний галузевий інформаційний ресурс;
- 3) створити систему інформаційного забезпечення освітянської галузі України [3].

Формування фондів ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського – один з найважливіших напрямів її діяльності, оскільки документні ресурси є основним фундаментом забезпечення загального доступу до інформації широкого кола читачів освітянської галузі та інформаційно-аналітичного забезпечення провідних спеціалістів системи АПН.

Науковим підґрунтям для формування галузевого документного фонду ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського стали фундаментальні праці з бібліотекознавства та бібліотечного фондознавства Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяника, Ю.М. Столярова, А.А. Соляник, Я.О. Чепурєнко, Л.А. Дубровіної.

Складність вирішення проблеми своєчасного та повноцінного поповнення документами бібліотечних фондів зумовлена занепадом системи державного централізованого книжкорозповсюдження, постійним недофінансуванням комплектування бібліотек, відсутністю взаємодії між видавничою, книжкоторговельною та бібліотечною галузями, а також незадовільним інформуванням про нові видання України [5].

На початковому етапі формування галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського вивчався практичний досвід роботи провідних національних та галузевих бібліотек України, зокрема, Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського; Національної парламентської бібліотеки України; Національної медичної бібліотеки України; Державної науково-технічної бібліотеки України; Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та ін.

Впродовж 2002 - 2004 рр. спеціалістами бібліотеки проводилось анкетування різних категорій користувачів з метою вивчення інформаційних потреб і для визначення пріоритетів у комплектуванні (у тематичному і видотиповому відношенні). За єдиною картотекою реєстрації читача на 01.01.2006 р. користувачами ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського були 8 305 осіб. За категоріями вони розподіляються так: науковці – 1 684, працівники освітніх установ – 1 590, студенти – 4 394, бібліотечні працівники – 234. Аналіз анкетування ліг в основу розробки тематико-типологічного плану комплектування ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, робота над яким завершилась у 2005 р.

Тематико-типологічний план комплектування (далі ТТПК) – головний документ, що визначає напрями комплектування та є провідним документом, за яким здійснюється формування фонду Бібліотеки. ТТПК ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського охоплює усі види і типи вітчизняних та зарубіжних видань українською, російською та іноземними мовами, якими комплектуються фонди Бібліотеки. Завдяки цьому документу вдосконалюється відбір документів для постійного зберігання і застосовується диференційований підхід до визначення кількості примірників з урахуванням їх наукової, історичної та культурної цінності. У ньому закріплені основні рішення щодо відбору документів конкретної тематики, цільового і читацького призначення. ТТПК дає змогу приймати правильні рішення у формуванні фондів, доукомплектуванні, а також у вилученні з фонду непрофільної та дублетної літератури. Усі позиції, закладені в ТТПК (тематичний та типологічно-видовий склад, кількість примірників, ступінь повноти відбору документів та термін їх зберігання), визначені згідно з призначенням бібліотеки, закладених у її установчих документах.

До фонду ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського у більшості входять офіційні, наукові, довідкові видання, література для підвищення кваліфікації (практичні посібники, практичні керівництва, пам'ятки), навчальні та навчально-методичні матеріали (підручники, навчальні посібники,

методичні, програмні видання для дошкільних закладів, ЗОШ та спеціальних шкіл, ПТУ, ВНЗ I-IV р. а.), інформаційно-бібліографічні видання. У меншій кількості комплектуються літературно-художні, науково-популярні та інші типи видань. Окрім книжок, брошур, періодичних видань та видань, що продовжуються, фонди ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського комплектуються дисертаціями, авторефератами дисертацій з психолого-педагогічних питань, наочними посібниками, аудіовізуальними та електронними документами з вищезазначених питань, образотворчими та картографічними виданнями.

Теоретичні, методичні та організаційні засади формування повноцінного галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського з 2006 року стали темою нової науково-дослідної роботи бібліотеки „Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського”. У межах даної НДР відділом наукового комплектування фондів проводиться аналіз і робляться відповідні висновки щодо надходжень до бібліотеки документів із різних джерел комплектування, а саме: надходження обов’язкового примірника документів; передплата періодичних видань за рахунок державного фінансування; надходження друкованих праць зі структурних підрозділів АПН України, Інститутів післядипломної педагогічної освіти, вищих навчальних закладів; книжокообмін із бібліотеками; дарунки читачів, авторів, різних установ та організацій.

Вирішальним чинником у забезпеченні користувачів бібліотеки найновішою інформацією є обов’язковий примірник документів [1].

Обов’язкові примірники видань – це документи, що підлягають неодмінному доставлянню їхніми виробниками до відповідних державних книжкосховищ, бібліотек, відомств та установ за умовами, визначеними Законом України „Про обов’язковий примірник документів” [1]. У ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як бібліотеки загальнодержавного значення, є право на одержання обов’язкового примірника документів. Згідно

із Законом України „Про обов’язковий примірник документів” від 9 квітня 1999 р. та Постановою Кабінету Міністрів від 10 травня 2002 р. за № 608 ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського з 2002 р. почала отримувати обов’язковий безоплатний примірник документів [1; 2]. До цього часу жодна бібліотека освітянської галузі не отримувала обов’язкового примірника фахової літератури і не мала депозитарію [4]. Надходження цього примірника забезпечує ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського можливість виконання культурно-меморіальної, бібліотечно-інформаційної та архівної функцій [7].

Нині бібліотека отримує такий примірник документів із 183 видавництв та установ України, які їх друкують. Серед тих, хто регулярно надсилає до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вищезазначені документи, можна назвати видавництва „Каменярь”, „Либідь”, „Перун”, „БАО”, „Торсінг” та ін. До книжкозбірні надходить обов’язковий примірник документів і від профільних освітніх книжковидавничих організацій України, а саме: „Абетка”, „Абетка-НОВА” (Кам’янець-Подільський), „Педагогічна преса” (Київ), „Підручники і посібники” (Тернопіль), „Просвіта” (Запоріжжя), „Вища школа” (Київ) та ін.

Як свідчить здійснений аналіз, надходження обов’язкового безоплатного примірника документів є одним із головних джерел комплектування фондів ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського і становить 40 % нових надходжень до книжкозбірні.

Другим за значущістю джерелом комплектування фондів ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського є передплата галузевих періодичних видань за рахунок державного фінансування. Адже саме преса – найшвидший засіб інформування про інноваційні досягнення в науці, освіті і практиці. З перших років діяльності бібліотека щорічно передплачувала близько 300 назв періодичних видань України і Російської Федерації, з яких фахові видання становлять 60-65% (близько 190 назв).

Для виховання майбутнього громадянина демократичної європейської держави України заклади освіти потребують інформацію про всі сучасні напрацювання не тільки українських освітян, а й фахівців інших розвинутих

світових держав. З творчими доробками зарубіжних науковців, надрукованими у періодичних виданнях, користувачі бібліотеки можуть ознайомитися у відділі зберігання фондів іноземними мовами, до якого надходять шість іноземних журналів з психолого-педагогічної тематики із Великобританії, Франції, США, Німеччини, Нідерландів. У перспективі – підключення бібліотеки до світових дистриб'юторів електронних наукових журналів психолого-педагогічного профілю.

Вагому частку у створення національного фонду ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського вносять видання вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) України, що дає їм можливість ознайомити користувачів Бібліотеки зі своїми науковими працями, новими дослідженнями з різних галузей науки. Пальма першості серед вищих навчальних закладів за кількістю назв книжкової продукції належить таким відомим ВНЗ, як Львівська комерційна академія, Бердянський державний педагогічний університет, Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Глухівський державний педагогічний університет, Київський національний економічний університет, Ніжинський державний педагогічний університет ім. Миколи Гоголя, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова.

Фахову цінність становлять також документи, що надходять з обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. На сьогодні до ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського надсилають свою друковану продукцію 16 із 27 ІППО України. Щодо цього варто відзначити активність Донецького ІППО, Київського ІППО, Луганського ІППО, Миколаївського ІППО, Рівненського ІППО.

Згідно з Постановою Президії АПН України від 21.05.2002 р., ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, як найбільша складова інтегрованого ресурсу освітянської галузі, комплектується друкованими працями від науковців установ системи АПН України. Із 17 структурних підрозділів Академії у 2003 р. бібліотека отримувала документи з 8 підпорядкованих їй установ, у 2004 р. – з одинадцяти, а в 2005 р. – з п'ятнадцяти. Вагомим внеском у розбудову головної книжкозбірні освітянської галузі і значним

джерелом поповнення її фондів є дари установ, окремих осіб, авторів, читачів, видавництв, асоціацій та благодійних фондів. Як показав аналіз надходжень за п'ять років, щорічно в середньому дари становлять 35% загальної кількості нових надходжень до Бібліотеки. Використовує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і таке джерело комплектування, як книжкообмін. Упродовж перших п'яти років діяльності бібліотека найактивніше співпрацювала з Національною бібліотекою України ім. В.Вернадського, Національною парламентською бібліотекою України, Державною науково-технічною бібліотекою України, Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника та з іншими книжкозбірнями. Завдяки особистим контактам директора ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського П. І. Рогової, протягом 2000-2005 рр. мав місце обмін документами між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Державною науковою педагогічною бібліотекою ім. К. Д. Ушинського (м. Москва).

Щодо закупівлі документів у книжкових магазинах, книжковидавничих та книжкорозповсюджувальних організаціях, то протягом 2000-2005 рр. кошти на придбання літератури державою практично не виділялися.

Упродовж шести років існування в ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського склалася система формування галузевого інформаційного ресурсу. Документний фонд книжкозбірні став основою для створення вторинної інформації. Її якісне та повноцінне формування знайшло своє практичне відображення у вторинних документах Бібліотеки, а саме: у бібліографічних науково-допоміжних та рекомендаційних покажчиках, бібліографічних списках, оглядах, друкованих каталогах та біобібліографії.

Отже, враховуючи вищезазначене, вирішення проблеми своєчасного поповнення галузевого документного фонду ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського (як і фондів інших бібліотек) потребує:

- 1) вдосконалення нормативно-правової бази у сфері державної підтримки книжковидання та книжкорозповсюдження в Україні;

2) організації жорсткого контролю держави щодо виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. за № 608 „Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів” видавництвами та видавничими організаціями. Адже саме держава якнайбільше має бути зацікавлена в збереженні свого національного надбання. Тому потрібно застосовувати штрафні санкції до тих установ, які ухиляються від виконання законів надавати видавничі пільги тим організаціям, які дотримуються „букви” закону та організовувати моніторинг виходу в світ видань обов’язкового примірника документів;

3) систематичного та повноцінного державного фінансування передплати періодичних видань та закупівлі документів з книжкотогровельної мережі, захищеного окремими статтями державного та місцевих бюджетів;

4) відміни проведення бібліотеками законодавчо закріплених тендерних процедур для придбання видавничої продукції;

5) створення в Україні системи користування світовими електронними журналами на всій території України;

6) створення міжнародної системи оповіщення про вихід із друку відповідних галузевих видань.

Невід’ємною складовою заходів по формуванню фонду ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського є співпраця з авторами, проведення презентацій фахових видань у бібліотеці і подальше залучення цих видань до фондів, а також налагодження міжнародного книжокообміну із педагогічними бібліотеками світу.

Література

1. Про обов’язковий примірник документів: Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур’єр. – 1999. -13 трав. – С. 1-3.
2. Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2-4.

3. Рогова П. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського: п'ять років діяльності. Здобутки і перспективи // Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000 - 2004): Наук.-допом. бібліогр. покажч. – К., 2005. – С. 3 – 13.
4. Рогова П. Інформаційна підтримка освітянської галузі // Ліцейна освіта в Україні: реалії і перспективи розвитку: практично-зорієнтований зб. / За редакцією Г. С. Сизоненко. – К.: УЦДК, 2002. – С. 197-202.
5. Соляник А. Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. – Х., 2006. – 45 с.
6. Словник книжкознавчих термінів / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К.: Кн. Палата України, 2003. – 160 с.
7. Чепуренко Я. Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку // Бібл. вісн. – 1999. - № 4. – С. 9-12.

Шкира О.І.,
директор бібліотеки
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький
Державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ БІБЛІОТЕКОЮ ПЕРЕЯСЛАВ-
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ**

Сьогодні колектив нашої бібліотеки, окрім пріоритетного виду бібліотечної діяльності – обслуговування читачів – вирішує багато інших завдань: здійснює наукові дослідження щодо організації бібліотечного обслуговування та інноваційної діяльності бібліотек, упроваджує нові види послуг, освоює інформаційні технології, бере участь у різноманітних інноваційних проектах.

Відомо, що створення комфортного інформаційного простору у бібліотеці вищого навчального закладу – це, передовсім, забезпечення доступу користувача до необхідних йому документів і даних, незалежно від того, в якому виді вони представлені і де зберігаються. В міру впровадження комп'ютерних та активного використання телекомунікаційних технологій, інформаційний простір бібліотеки Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди розширився до загальноуніверситетського. Бібліотека розвивається у тісній взаємодії з усіма структурними елементами університету, доповнюючи та збагачуючи їх різноманітністю форм та методів своєї специфічної діяльності. Останнім часом інформаційна діяльність книжкозбірні зазнала активізації та кардинального поліпшення. У потоці величезної друкованої інформації та інформації на електронних носіях студентів часом важко зорієнтуватися. І тут закономірно постає необхідність інформування користувачів про ресурси книжкозбірні. Проводиться клопітка робота з навчання користувачів культурі споживачів інформації, формування навичок аналітичного відбору шляхом проведення бібліотечних уроків, роз'яснювальної роботи серед читачів, щоденного спілкування. Результатом цього стало те, що студент повноцінно відчуває себе у бібліотечному середовищі, а боржник у бібліотеці є рідкісною особою. Варто зазначити, що це дуже нелегка робота, оскільки, на превеликий жаль, випускники шкіл є, як правило, абсолютно не підготовленими користувачами бібліотеки: не вміють користуватися довідково-бібліографічним апаратом на паперових носіях, погано орієнтуються у галузях знань, у багатьох відсутні навички роботи з комп'ютером.

Всі заходи бібліотечно-інформаційної роботи супроводжуються супутними документними випусками бібліографічного, пояснювального чи коментуючого характеру. З метою подачі повної інформації користувачам про нові надходження до бібліотечних фондів, а також для полегшення їхньої наступної пошукової діяльності до Днів інформування про нові надходження до бібліотеки постійно готується черговий випуск Бібліокур'єра, що вміщує

від кількох сотень до тисячі одиниць бібліографічної інформації. На таких заходах проводяться бібліографічні огляди нової літератури, моніторингове опитування відвідувачів, анкетування з метою вивчення читацьких зацікавлень. Останнім часом колектив бібліотеки тісно співпрацює із спеціалістами психологічної служби університету, які теж долучилися до проблеми вивчення інтелектуального рівня студентів, факторів впливу на духовний ріст молоді, періодичності звернення студентів до джерел інформації, їхнього ставлення до рівня бібліотечного обслуговування. Адже не секрет, що світогляд сучасної молодої людини значним чином формується під впливом насаджуваних хибних стереотипів, що пропагуються з екранів телевізорів та динаміків приймачів про те, що жити весело та щасливо, відпочивати змістовно можна від випитої чашки кави, пляшки пива, або ж від з'їденого хрусткого печива. Навіщо ж тоді замислюватися над складними життєвими питаннями, шукати відповіді на них в книжках, удосконалювати себе, урізноманітнювати свій побут? Фахівці служби консультують працівників книжкозбірні з питань психології особистості сучасного користувача, що сприяє його цілеспрямованому і результативному обслуговуванню.

До комплексу інформаційної роботи входить також проведення виставок-оглядів періодичних видань у рамках Днів інформації із супроводжуючим випуском прес-релізу "Світ періодичних видань". Останнім часом така ефективна форма інформаційної роботи як прес-релізи зазнала урізноманітнення. Так, бібліотекою університету було випущено 31 примірник Прес-релізів - Інформацій - документів, котрі містять інформаційні та рекомендаційні списки літератури та інші дані стосовно особи чи об'єкту заходу. З них два Прес-релізи - Інформації було підготовлено до проведення персональних виставок робіт декоративно-прикладного мистецтва викладачів університету та їхніх вихованців. Вони супроводжували День інформування про нові надходження до бібліотеки і вміщували біографічну та ознайомлюючу з предметом виставки інформацію. Нині, зберігаючи свою основну функцію, Дні інформування, як і інші види

діяльності, зазнали змін, – перетворилися на культурно-просвітницькі акції, на яких поряд з розгорнутою виставкою нових надходжень функціонує виставка-продаж робіт декоративно-ужиткового мистецтва місцевих умільців – вишивальниць, художників, різб'ярів, фоторобіт та творів образотворчого мистецтва, авторами яких є викладачі, студенти, співробітники університету. Доповнює такі заходи Акція нової книжки – виставка-продаж книжок представниками видавництв “Академвидав”, “ЦУЛ”, “Освіта України”, “Знання” та ін. Так на одному просторі відвідувачі можуть отримувати інформацію, долучатися до прекрасного, споглядати витвори мистецтва, купити річ, яка сподобалася, придбати книжки і просто поспілкуватися з цікавими людьми та своїми ровесниками.

Бібліотека здійснює активну краєзнавчу діяльність, адже збір та збереження інформації про історію, побут, природу, мистецтво, мову, фольклор рідного краю, а відтак і виховання культурної та національної пам'яті є одним з найвідповідальніших завдань, які стоять перед національною культурою як на державному, так і на локальному, регіональному рівні. З метою розширення бібліографічної і фактографічної краєзнавчої інформації бібліотека проводить значну інформаційну та науково-дослідницьку роботу: створений і активно поповнюється Зведений краєзнавчий каталог, що містить бібліографічні матеріали про книжкові пам'ятки бібліотек музеїв міста, краєзнавчих фондів університетської бібліотеки, якими охоче користуються студенти, аспіранти, викладачі, учителі міста, науковці. Створюються теки повнотекстових краєзнавчих матеріалів, авторами яких є науковці університету та НІЕЗу “Переяслав”, архіви регіональних періодичних видань, фонд краєзнавчої літератури, фіксуються в електронному продукті “Щоденник. Хронологія року” події університетського життя. Результатом такої науково-дослідницької діяльності став ряд інформаційних продуктів бібліографічного та науково-популярного характеру. Так, було підготовлено Прес-реліз “Літературне краєзнавство” з нагоди проведення презентації книжки доцента кафедри літератури і методики викладання Потапенко Г.І. “Літературне краєзнавство

Київщини”. 28 Прес-релізів / Інформацій “Наукові досягнення – 2005”, котрі вміщують бібліографічні списки наукових праць викладачів усіх кафедр, було підготовлено у рамках проведення загальноукраїнської акції “Вища школа. Наука. Час”. Триває робота над укладенням додатку “Успіх – 2006”. З нагоди XII Всеукраїнських Сковородинівських читань, що відбувалися в нашому університеті 6-7 жовтня 2005 року, вийшов друком біобібліографічний покажчик “Григорій Сковорода (1722-1794)”, який вмістив 364 бібліографічних записів. Покажчик створений колективом бібліографів, які опрацьовували книжки, наукові збірники та періодичні видання із фондів бібліотеки університету та бібліотеки музею Григорія Сковороди. Триває робота над збиранням матеріалів для випуску бібліографічних покажчиків: “Т.Г. Шевченко”, “Козаччина”, “В.О. Сухомлинський”. Укладається “Біобібліографічний покажчик наукових праць професорсько-викладацького складу ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, приурочений 20-річчю від дня створення ПХДПУ імені Григорія Сковороди. Випущено два числа (№3 і №4) Інформаційно-бібліографічного бюлетеня наукових праць викладачів.

Бібліотекарі – люди творчі. Творчість вимагає від людини постійного самовдосконалення і засвоєння сучасних інформаційних новацій. Тому наші співробітники щоразу вдаються до нових форм бібліотечної роботи з читачем, оскільки такий підхід формує у студентів внутрішню потребу у розширенні знань, розвиває бачення протиріч і проблем, спостережливість, провокує у них розумові зусилля. Цьому сприяє наша видавнича і рекламна діяльність: листівки-презентації нових книжок (аргументують актуальність матеріалу, що вміщує це видання, містять короткий виклад змісту), листівки-закладки (містять вказівки на певний факт стосовно змісту чи обставин виходу видання), листівки-привітання кращим читачам (містять привітання у віршованій формі, їх авторами є співробітники бібліотеки), буклети, плакати тощо.

Університетська бібліотека бере активну участь у житті Переяславщини: кваліфіковано допомагає шкільним бібліотекарям, спеціалістам міського та районного відділів освіти, вчителям міста та району у реалізації державної політики в галузі освіти; проводить консультації для шкільних бібліотекарів; надає методичні поради, рекомендації; здійснює тематичний підбір документів, огляди літератури; організовує книжкові виставки для успішного проведення учнівських олімпіад, конференцій та конкурсів, семінарів-практикумів учителів, науково-методичних нарад педагогічних працівників, бібліотечних уроків, інших заходів, що відбуваються у рамках спільної роботи структурних підрозділів університету з освітянськими організаціями міста та району; сприяє формуванню нового обличчя сучасної шкільної бібліотеки. Традиційними стали семінари “День біолога”, “День філолога” та ін., що проводяться спільними зусиллями науковців факультетів, освітян та працівників бібліотеки університету.

Науково-практичний семінар шкільних бібліотекарів на тему “Шкільна бібліотека – центр розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, центр спілкування, дозвілля та релаксації”, який нещодавно відбувся на базі університетської бібліотеки, засвідчив, що наша книжкозбірня є потужним інформаційним центром у регіоні, а її колектив – помічником і радником шкільним бібліотекарям у справі професійного ведення бібліотечної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах. Співробітники бібліотеки ПХДПУ імені Григорія Сковороди провели екскурсії в читальних залах, виступили перед учасниками “школи бібліотекарів”, яка успішно функціонує вже п’ять років, з доповідями за тематикою інформаційно-бібліографічної роботи з користувачами, ознайомили присутніх з формами і методами діяльності книжкозбірні, надали слушні поради і рекомендації. Працівники бібліотеки університету постійно спілкуються зі своїми колегами – співробітниками вузівських та наукових книжкозбірень України. Так, “круглий стіл” на тему “Книжока. Бібліотека. Час”, проведений спільно з працівниками довідково-бібліографічного відділу Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на базі нашої книжкозбірні засвідчив непідробну

двосторонню зацікавленість особливостями інформаційної та бібліографічної діяльності, сприяв обміну досвідом.

У своїй діяльності університетська бібліотека сполучає дослідницьку роботу із культурологічною, просвітницькою. При цьому вона використовує як традиційні методи інформаційної роботи, – тематичні книжкові виставки, книжкові виставки згідно з Календарем знаменних дат, – так і усні огляди літератури, бесіди, зустрічі, презентації книжок, використовуючи результати своєї наукової роботи, а також створені бази даних. Виставковій роботі приділяється особливо багато уваги, оскільки відомо, що саме наочність стимулює бажання ближче познайомитися з книжкою, дозволяє підвищити якість навчання, покращує результативність освоєння матеріалу. Готуються різні види виставок: виставки-рекомендації, виставки однієї книжки, виставки-експозиції, виставки-презентації, виставки одного автора, виставки-календарі тощо. Формуванню інформаційної культури користувачів значною мірою сприяють віртуальні виставки “Бібліотека ПХДПУ імені Григорія Сковороди”, “Т.Г. Шевченко”, “Козаччина: право на безсмертя”, “Наукові праці викладачів”, “Наукова еліта Переяславщини”, “Путівник Київської області”, “Інформотека у світлинах”, “Українська козацька держава”.

Бібліотекарі оперативно реагують на випуск нових видань, авторами яких є науковці університету і презентують їх на постійно діючій книжковій виставці “Експрес-інформація”. Творчий підхід до роботи засвідчує дбайливо організована бібліографами мистецька галерея, присвячена роковинам генія українського народу Т.Г. Шевченка, героїчним сторінкам української козащини.

Така широка діяльність нашої бібліотеки, спрямована на виховання студентів, розвиток інтелектуального та духовного рівня молодшої людини знайшла схвальний відгук у міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка, який відвідав бібліотеку в рамках зустрічі із студентами, викладачами та освітянами міста у березні цього року.

Багатоманітність завдань і функцій бібліотек ставить перед бібліотекарями нові вимоги. Сучасній бібліотеці потрібні спеціалісти, які

володіють не лише традиційними професійними знаннями. Бібліотекар повинен бути високоосвіченою людиною з широким кругозором – має знати тенденції розвитку суспільства, перспективні напрями в науці, ринок друкованих і електронних наукових публікацій, зміст інформаційних джерел тощо. В сучасних умовах бібліотека університету бере на себе функції інформаційного та навчального центру, творчої лабораторії, і її співробітники прагнуть володіти відповідними знаннями та уміннями. Університетська книжкокозбірня є своєрідним інтелектуальним перехрестям студентів, науковців, освітян та бібліотекарів регіону.

Артемов Ю.І.,
с. н. с. ДНПБ України
ім. В.О.Сухомлинського,
Левченко Ж.А.,
н. с. ДНПБ України
ім. В.О.Сухомлинського,
Непляха О. С.,
м. н. с. ДНПБ України
ім. В.О.Сухомлинського

РОЛЬ І МІСЦЕ WEB-ПОРТАЛУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Вивчення ефективності впровадження нових інформаційних технологій у практику діяльності бібліотек є актуальним питанням сьогодення.

Інтернет-технології рішуче входять у практику роботи сучасних бібліотек. Ще недавно важко було знайти бібліотеку, яка не мала б власного сайту. А вже на черзі створення Web-порталів, принаймні – для наукових бібліотек.

Завдання та мета статті присвячена аналізу особливостей побудови Web-порталу в складі наукової бібліотеки, його структури і змісту на прикладі науково-педагогічної бібліотеки.

Питанням впровадження Інтернет-технологій у практику роботи бібліотек переймалося багато фахівців: Л. Я. Філіппова, О. М. Кушнарєнко, О. Д. Опаріна та інші [4]. Але й досі ще не існує чітких визначень для такого значного явища в інформаційному IP-просторі як портал.

Відповідно до словникового визначення: Інтернét-портáл (від англ. *portal* «головний вхід; ворота») – це такий Web-сайт, який надає користувачу Інтернет можливість отримання інформації з інших джерел, тобто з інших сайтів [1]. Тому до порталів іноді відносять пошукові сервери типу Yandex або Yahoo. Але справжні портали мають надавати користувачеві ряд додаткових послуг, пов'язаних з отриманням актуальної інформації.

На нашу думку портал – це такий сайт, який реалізує велику кількість інформаційних послуг і є загальною стартовою точкою для роботи в Інтернеті. Портал повинен мати досить великий обсяг віртуальної інформації, що включає безліч різних тематичних розділів меншого розміру. Практично, сайт стає порталом тоді, коли він забезпечений різними сервісами: пошук, каталог, новини, розсилка тощо.

Поняття порталу так чи інакше пов'язано з великим обсягом інформації, користування якою вимагає наявності розвиненої пошукової системи. Це зовсім не означає, що портал обов'язково повинен стати пошуковою машиною типу Yandex або Rambler. Але наявність пошуку у внутрішніх масивах інформації є обов'язковим.

Як правило, в цьому випадку головною складовою частиною порталу стають каталоги або директорії. Тут обробку цифрового ресурсу здійснює людина - каталогізатор, яка вносить дані в базу порталу та індексує їх відповідно до різних рубрикаторів, або за допомогою тезаурусу, тобто виконує інтелектуальну обробку матеріалу.

Інтенсивному розвитку порталів сприяє ряд програмних продуктів, що дозволяють об'єднати в єдиний простір інформацію з різних джерел. Технологію порталів взяли на озброєння багато політичних, громадянських та комерційних організацій.

Безумовно, структура порталу наукової бібліотеки докорінно повинна відрізнятись від структури порталу комерційної організації.

У 2005 році в Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В.О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського) методом анкетування було проведено дослідження інформаційних потреб користувачів бібліотеки. Воно показало, що позитивна оцінка щодо змісту матеріалів сайту орієнтує розроблювачів саме на створення і впровадження повнотекстових документів, а саме: авторефератів дисертацій (39%), статей на допомогу вчителям-предметникам (29%), сценаріїв масових заходів (31%), законодавчої і нормативно-правової бази (22%). При наявності електронного каталогу на сайті бібліотеки користувач має змогу отримати інформацію, чи є

в бібліотеці та книжка, що його зацікавила. За допомогою зведеного електронного каталогу він має змогу з'ясувати для себе, де у бібліотеках міста або регіону цю книжку можна знайти.

У нинішньому столітті інформації і знань, користувача все частіше цікавить не книжка як така, а інформація. На питання, що в нього виникають, він прагне негайно отримати відповідь, в той же час на читання книжки, як правило, бракує часу. Книжколюбів, що шукають знання в товстих фоліантах, стає менше. Користувач прагне відразу ж одержати інформацію, яку він знайшов за допомогою каталогу, і бібліотека зобов'язана надати йому таку можливість. Для цього вона повинна мати повнотекстову базу даних та розвинену систему електронної доставки. Створення повнотекстових баз даних та надання доступу до них користувачам обтяжується проблемою охорони авторських прав. Для вирішення цієї проблеми в глобальному масштабі в світі створюється єдина система міжнародно-правових механізмів. Імплементация цих механізмів у внутрішньодержавне право України вимагає активних дій з боку бібліотечних фахівців і бібліотечних асоціацій. Але поки цього не відбулося, вирішення проблеми ми бачимо у впровадженні Інтранет-технологій у практику роботи бібліотек.

Інтранет – це, за визначенням [4], комп'ютерна мережа, що забезпечує обмін інформацією для обмеженого кола осіб у форматі цілком відповідному форматові Інтернету, тобто у протоколі http. За іншим визначенням [5], Інтранет – це сайт, обмежено доступний тільки в рамках локальної мережі певної установи або компанії, чи портал у мережі Інтернет, який вимагає авторизації користувачів при вході. Тут ключовими словами є «обмежено доступний». Головна властивість Інтранет – обмежувати доступ користувачів аби забезпечувати охорону авторських прав.

На сьогодні у світі велика увага приділяється створенню освітніх порталів. Особливе місце серед освітніх інформаційних ресурсів займають електронні бібліотечні ресурси. Широке впровадження інтернет-технологій у бібліотечну практику дозволяє читачам безпосередньо з робочого місця або з

дому переглядати електронні каталоги бібліотек і повнотекстові бібліотечні ресурси. Властивість порталів забезпечувати авторизований доступ до бібліотечних ресурсів є вирішальною у технології дистанційного навчання. Впровадження Інтернет-технологій у систему роботи освітніх бібліотек пов'язано з величезною роботою з підготовки і перекваліфікації бібліотечних працівників. Дистанційна форма навчання може зіграти найважливішу роль у практичній реалізації цього процесу.

Викладене вище дозволило нам сформувати структуру сервісів майбутнього portalу ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Чотири сервіси покликані задовольнити інформаційні запити користувачів. Сервіс «Послуги» забезпечує видачу бібліографічних довідок і електронну доставку документів по запитах читачів. Умови доставки формуються з урахуванням захисту авторських прав. Сервіс «On-line-ресурси» (рис. 3) має досить складну структуру. «Електронний каталог» відкриває доступ до бібліографічної інформації в машинозчитуваному MARC-форматі.

Прагнення в найкоротший термін розкрити фонди ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського користувачам у всіх регіонах України привело до необхідності створення у бібліотеці імідж-каталогу, що являє собою колекцію електронних зображень бібліографічних карток, пошук у якій здійснюється за роздільниками.

Досить цікавим для професіоналів може стати посилання «Індекси періодики». Цей розділ передбачається заповнювати відсканованими індексами основних професійних журналів з педагогіки й освіти, супроводжуючи їх анотаціями там, де вони подаються авторами.

Пошук у цьому розділі, як і в розділі «Повнотекстові колекції» є предметом дослідження, що нині проводиться працівниками бібліотеки.

Розглядаються три варіанти:

- пошук по гіперпосиланнях;
- пошук по метаданим;
- повнотекстовий пошук.

Результати цих досліджень є предметом окремих статей.

З вищезазначеного випливає висновок, що сьогодні портал – це найдосконаліший спосіб надання користувачам рівноправного доступу до своєчасної і якісної наукової інформації в Україні і світі.

Література

1. Глоссарий. ru: Словари по естественным наукам. - Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru>.
2. «КМ.ru»: Энциклопедия персонального компьютера. - Режим доступу: <http://mega.km.ru>.
3. Визір О. Створення корпоративного інформаційного порталу на базі регіонального веб-серверу //Бібл. планета. – 2004. – №4. – С.9.

Коваленко С.Г.

н.с. відділу ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Світові тенденції побудови інформаційного суспільства вимагають перетворення бібліотек в автоматизовані, високотехнологічні інформаційні центри. Для цього потрібно здійснити ряд заходів з упровадження апаратно-технічного й програмного забезпечення. Причому, вибір та впровадження програмного забезпечення є найбільш важливою складовою процесу автоматизації бібліотек, тому що головним чином від нього залежить ефективність витрат на створення електронних інформаційних масивів.

Однією з головних проблем, які стоять перед ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського на сучасному етапі, є впровадження в роботу комплексної автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи (АІБС), складовою частиною якої є електронний каталог (ЕК). Створення електронного каталогу та надання доступу до нього користувачам дасть змогу нашій бібліотеці

ефективніше задовольняти інформаційні потреби науковців, педагогів, студентів та інших фахівців педагогічної галузі, інших користувачів.

ЕК повинен стати головною складовою довідково-пошукового апарату ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, розкривати зміст фонду друкованих, електронних і аудіовізуальних документів, забезпечувати вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки та слугувати реалізації багатоаспектного інформаційного пошуку, поєднавши в собі функції традиційних абеткових, систематичних і предметних каталогів.

Заміну традиційних ручних технологій на автоматизовані завжди починають з придбання технічних засобів та програмного забезпечення. Для впровадження цього процесу наша бібліотека використала АІБС „МАРК-SQL”, розроблену російським НВО „Інформ-система”. НВО „Інформ-система” – абсолютний лідер у Росії та СНД у галузі автоматизації інформаційно-бібліотечної діяльності. Воно впровадило свої програмні засоби в більш ніж 41000 організацій Росії, України, Казахстану, Молдови, Білорусі, Таджикистану та ін., а АІБС „МАРК-SQL – версія для шкільних бібліотек” має 39920 упроваджень у школи Російської Федерації. За це „Інформ-систему” занесено до Книжки рекордів Росії як розробника комп’ютерної програми з автоматизації інформаційно-бібліотечної діяльності, що має найбільшу кількість продажів.

Нашій бібліотеці цей програмний продукт було презентовано фірмою „Обрій” з нагоди присвоєння ДНПБ України імені видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Між бібліотекою та фірмою „Обрій”, яка є офіційним дистриб’ютором програми „МАРК-SQL” в Україні, було укладено довготерміновий договір про науково-технічне співробітництво, згідно з яким сторони мають певні права та обов’язки. Зокрема, підприємство „Обрій” зобов’язувалося встановити й налагодити АІБС у бібліотеці, забезпечити навчання працівників бібліотеки роботі з програмою, а також надавати технічну й консультативну допомогу в період її експлуатації. У свою чергу бібліотека мала використовувати отримане програмне

забезпечення виключно для власних потреб і не передавати його третім особам, а також популяризувати серед бібліотек освітянської галузі.

Вагомою перевагою АІБС „МАРК-SQL” є те, що користуватися цією системою, починаючи з витрат у декілька десятків доларів під силу будь-якій бібліотеці, навіть тій, яка має один-єдиний комп’ютер 10-річної давнини. Завдяки цьому можуть створюватися бази даних і здійснюватися інформаційний обмін. Перевагами цієї програми в порівнянні з іншими є, перш за все, простота у використанні. Достатньо знати правила бібліографічного описування документів, мати елементарні навички у роботі з текстовим редактором Microsoft Word і бути уважним при заповненні полів баз даних.

АІБС „МАРК-SQL” призначена для комплексної автоматизації бібліотечної діяльності на основі найновітніших інформаційних технологій. Її принциповими особливостями є: використання архітектури „клієнт-сервер”; підтримка різних СУБД; використання відкритих стандартів; дружній графічний інтерфейс; легкість і простота установки; адаптованість до різних структурних і технологічних особливостей бібліотек; зручність і гнучкість функцій налаштування системи; підтримка UNICODE; сумісність з міжнародними комунікативними форматами RUSMARC, USMARC, UNIMARC і в майбутньому UKRMARC; засоби для підтримання багатомовного інтерфейсу; підтримання необмеженої кількості електронних каталогів і баз даних; пошук інформації за будь-якими елементами бібліографічного запису і додаткових відомостей і їх поєднання; підтримання штрих-кової технології.

АІБС „МАРК-SQL”, яка функціонує у мережі „клієнт-сервер”, забезпечує комплексну автоматизацію всіх бібліотечних процесів: комплектування, створення й ведення електронного каталогу, довідково-інформаційне обслуговування, облік бібліотечного фонду, міжбібліотечний абонемент.

Систему складають модулі „Адміністратор”, „Комплектування”, „Каталогізація”, „Пошук”, „Абонемент”.

Модуль „Адміністратор” здійснює адміністрування системи й баз даних і виконує функції з адаптування системи до потреб конкретної бібліотеки.

У модулі „Комплектування” реалізуються функції замовлення й обліку надходжень літератури, а також формування звітних бухгалтерських документів.

У модулі „Каталогізація” здійснюється створення й ведення баз даних електронного каталогу. Тут реалізуються функції наукового й технічного опрацювання нових надходжень, перевіряння бібліографічних записів (БЗ) на дублетність, формування й друкування стандартних вихідних форм, ведення інвентарного та сумарного обліку, передплата на періодичні видання, створення необхідних словників для швидкого пошуку та багато інших. Модуль підтримує технологію штрихового кодування для ідентифікування примірників документів. Система вбудованих у програму конверторів дозволяє легко проводити імпорт/експорт баз даних бібліографічних описів в основні комунікативні формати RUSMARK, USMARK (MARK 21), UNIMARK.

У модулі „Пошук” ведеться читацький пошук, огляд і замовлення необхідної літератури.

Невід’ємною частиною роботи бібліотеки є обслуговування. Модуль „Абонемент” підтримує технологію штрихового кодування для реєстрації читачів, видачі або поверненні книжок. Основними функціями цього модуля є запис і реєстрація читачів, видача й повернення літератури, визначення заборгованостей, формування звітів про видані та замовлені документи, ведення статистики використання літератури, формування прогнозу читацького попиту тощо. Замовлення літератури може бути зроблено через модуль „Пошук” самим користувачем або через модуль „Абонемент” працівником на абонементі.

В АІБС „МАРК-SQL” з метою задоволення різноманітних інформаційних потреб реалізовано декілька видів багатоаспектного пошуку: простий пошук, пошук за словниками, розширений пошук, фіксований

пошук, пошук з урахуванням фільтрів. Вони можуть використовуватися як бібліотекарем, так і користувачами бібліотеки залежно від потреб і складності інформаційних запитів.

Надійність функціонування довідково-пошукового апарату бібліотеки значною мірою залежить від стану нормативної бази, одним з найважливіших компонентів якої є науково-методична документація. Правильно побудовані документи забезпечують відтворюваність технологічних процесів і операцій, зниження суб'єктивізму дій людини та часових й інтелектуальних витрат під час їх виконання. Особливого значення ця проблема набуває в умовах корпоративної діяльності бібліотек при впровадженні автоматизації бібліотечних процесів, коли необхідне прийняття єдиних, уніфікованих рішень.

Передумовою створення як традиційних, так і ЕК, має бути розроблення регламентуючої документації. Її складовою частиною є інструктивно-нормативна й методична документація для функціонування АІБС.

Узагалі основними документами, що регламентують організацію, ведення й редагування ЕК, є чинні стандарти з питань каталогізації та формат MARK 21. Але, як з'ясувалось, цього недостатньо. Це пояснюється тим, що в ході створення бібліографічних записів на різні види документів виникає багато запитань, не передбачених нормативними документами, або ж існує можливість вибору з декількох варіантів бібліографічного запису, що дуже небажано саме в ході створення електронних каталогів. Важливим чинником є уніфікованість записів у корпоративній діяльності бібліотек.

Вивчення досвіду створення ЕК іншими бібліотеками показав, що майже усі вони стикаються з проблемою відсутності стандартизованої нормативної документації. Тому, вже приступивши до створення власного ЕК, фахівці відділу наукового опрацювання й каталогізації документів одночасно почали розробляти нормативно-інструктивну й методичну документацію як для власних потреб, так і для бібліотек освітянської мережі.

Першим регламентуючим документом у цьому ряду є „Положення про електронний каталог Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського”. Цей документ визначив призначення й функції електронного каталогу, а також структуру ЕК, який складається з окремих баз даних, а саме:

- БД „Книжки” включає БЗ книжок, брошур, продовжуваних видань, альбомів, атласів та інших документів українською та російською мовами, що опрацьовуються як книжки;
- БД „Дисертації”
- БД „Автореферати”;
- БД „Періодика” – включає бібліографічні дані про періодичні видання, що зберігаються у фондах бібліотеки, а також бібліографічні записи статей і рецензій, опублікованих у періодичних виданнях з багатьох галузей знань з поглибленим відображенням матеріалів психолого-педагогічного напрямку та суміжних дисциплін;
- БД „Бібліотекознавство” – містить бібліографічні записи окремих документів: книжок, брошур, альбомів, атласів, стандартів, нормативно-технічної документації тощо, а також бібліографічні записи статей, опублікованих у періодичних, неперіодичних і продовжуваних виданнях (газетах, журналах, наукових збірниках) з питань інформаційної діяльності, документознавства, книжкознавства, бібліографознавства і бібліотекознавства як наявних у фондах ДНПБУ, так і з фондів інших бібліотек із зазначенням місця зберігання документів;
- БД „Сухомліністика” – відображає документи читального залу Фонду В.О. Сухомлинського: книжки, брошури, продовжувані видання та інші документи, а також статті зі збірників, періодичних і продовжуваних видань, які висвітлюють життя, творчість та вшанування пам’яті В.О. Сухомлинського.

ЕК наша бібліотека започаткувала у 2003 р. зі створення баз даних „Дисертації” та „Автореферати дисертацій”. Бібліографічні записи цих

документів дуже схожі, усі зони та елементи опису визначені й практично не викликають запитань. Тому одним з перших нормативно-методичних документів була інструкція „Ведення електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського (бази даних „Дисертації” та „Автореферати дисертацій”.

Ця інструкція визначає набір полів, розкриває зміст полів і підполів, а також загальні вимоги й правила їх заповнення для означених баз даних співробітниками відділів наукового комплектування фонду і наукового опрацювання й каталогізації документів на основі розподілу обов’язків. Правила заповнення полів розроблені на основі чинних стандартів та інструктивно-нормативних документів із питань каталогізації, що регламентують загальні правила складання бібліографічних описів різних видів документів, формування заголовків бібліографічних записів, використання скорочень слів в описах українською та російською мовами, індексування документів. У правилах наведені коди полів формату MARC-21. Зазначено обов’язковість заповнення полів.

Наступним документом, розробленим фахівцями бібліотеки, є „Методичні рекомендації з координатного індексування документів і заповнення поля „Ключові слова” для електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського”.

Як відомо, завдання електронного каталогу – це надання користувачам максимально сприятливих умов для пошуку необхідної інформації. Це завдання може бути вирішено тільки в разі існування розвинутої системи лінгвістичного забезпечення. Лінгвістичні засоби забезпечують індексування документів і записів, проведення інформаційного пошуку в інформаційно-пошукових системах (ІПС), формують і структурують бази даних, сприяють сумісності ЕК різних бібліотек з метою обміну даними. Як правило, до складу лінгвістичного забезпечення входять декілька інформаційно-пошукових мов, кожна з яких виконує свою функцію в ІПС. Цим пояснюється необхідність досягнення їхньої сумісності в ІПС, що дозволяє

формувати інформаційні запити тією ІПМ, якій користувач надає перевагу. Основними видами ІПМ є: класифікаційна, предметизаційна і дескрипторна.

При створенні записів електронного каталогу ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського застосовує метод вільного координатного індексування, що означає індексування ключовими словами, вибраними безпосередньо з тексту документа і представлений в пошуковому образі документа (ПОД) у термінології автора, з мінімальним контролем над лексикою і без урахування того, що ці КС уже використовувались для індексування таких же самих або близьких за змістом документів. На відміну від методики індексування з використанням тезауруса, де ПОД складається на основі КС документа, але представлених у вигляді стійких понять, зв'язаних з тезаурусом, під час вільного індексування словник КС створюється разом з формуванням бази. Особливістю пропонованої моделі смислового опрацювання інформації та формування ПОД є максимальна повнота індексування інформації, можливість описання сфери попиту користувача у вигляді переліку основних понять (ключових слів), які можуть бути не регламентовані тезаурусами. Така технологія індексування є універсальною, вона може бути використана бібліотеками різного ступеня автоматизації, орієнтована на користувачів як локальних, так і глобальних телекомукаційних мереж і покликана сприяти якості пошуку документів.

У „Методичних рекомендаціях...” докладно розглядаються 4 етапи індексування за КС, а саме: аналізування й визначення змісту документа як об'єкта індексування; відбирання понять, які характеризують зміст документа; відбирання термінів індексування для позначення понять; формування пошукового образу документа з термінів індексування.

Регламентується також використання відмінків, числа, інверсії КС. Розглядаються випадки полісемії, омонімії та синонімії КС з наведенням різних прикладів, а також дається детальний аналіз помилок, які можуть виникнути під час координатного індексування.

З усіма розробленими документами можна ознайомитися, а також одержати їхні електронні копії в Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В.О. Сухомлинського.

На основі викладеного можна зробити висновок, що удосконалення традиційних і розвиток нових інформаційних технологій у бібліотеці вимагають надійного забезпечення регламентуючою документацією. Робота в цьому напрямі продовжуватиметься, і основна увага науковців відділу наукового опрацювання й каталогізації документів приділятиметься дослідженню та упровадженню в процеси каталогізації нових інформаційних технологій та їх документаційному забезпеченню.

Література

1. Бойкова О. Ф. Локальные нормативные акты как правовые инструменты управления библиотекой / Бойкова О. Ф. // Библиотечное дело – 2004: Всеобщая доступность информации: Матер.: Девятой междунар. конф. (22-24 апр. 2004 г.) – М.: МГУКИ, 2004. – Режим доступа: <http://libconfs.narod.ru/2004/msuca4-tez.htm>. – Загл. с экрана.
2. Грибов В. Т. Современное состояние и перспективы автоматизации библиотек на основе АИБС семейства „МАРК” / Грибов В. Т. // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 2. – С. 12–15.
3. Левова Л. В. АИБС MARK-SQL: Обзор текущего состояния: Новые направления развития / Левова Л. В., Ефремов С. В., Трифонова Е. В. // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 2. – С. 32–38.
4. Методичні рекомендації з координатного індексування документів і заповнення поля „Ключові слова” для електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Уклад.: Лобановська І. Г.; ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. – К., 2006. – 75 с. – рукопис.
5. Положення про електронний каталог Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. – К., 2005. – 7 с. – рукопис.

6. Світайло В. Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН на шляху до створення електронного каталогу / Віра Світайло // Наукові праці / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 8. – С. 84–88.
7. Торлин И. Подводя промежуточные итоги... / Игорь Торлин // Бібліотечний форум України. – 2004. – № 1. – С. 15–17.
- Юрьева Т. Ю. Технологические аспекты методической деятельности / Т. Ю. Юрьева // Науч.-техн. б-ки. – 2003. – № 8. – С. 26–35.

Савенкова Л.В.,
заступник директора
Наукової бібліотеки
НПУ імені М.П. Драгоманова

ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ГАЛУЗЕВОГО РЕСУРСУ В НБ НПУ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Останнім часом розвиток бібліотечного обслуговування багато в чому визначається прогресом в області обчислювальних систем та інформаційних технологій. Поява персональних комп'ютерів привела до революційних змін у застосуванні обчислювальних засобів в усіх галузях людської діяльності. В бібліотеках також повсюдно створюються автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи на базі персональних комп'ютерів.

У науковій бібліотеці НПУ імені М.П. Драгоманова з появою у 1992 році персональних комп'ютерів типу ЕС, постало питання, як правильно використати техніку, який саме інформаційний продукт потрібний читачам бібліотеки. Після ознайомлення з досвідом провідних бібліотек було прийнято рішення створювати електронний каталог. З бібліотечних програм, представлених на ринку на той час, обрано програмне забезпечення МАРК "Інформсистеми". Критерієм відбору послужило те, що назване ПЗ:

- створено на стандартному форматі US MARC ,
- має дружній інтерфейс, що важливо для працівників бібліотеки, які звикли до традиційних технологій опрацювання літератури.

Роботу почали зі створення електронного каталогу, в який вносили бібліографічні відомості про нові надходження до бібліотеки. Певні складності виникали при залученні співробітників до навчання роботи на комп'ютері. Необхідно було переконати співробітників, що ведення електронного каталогу чи картотеки має багато позитивних сторін, не дивлячись на складний опис відповідно до формату. Важливо було роз'яснити бібліотекарям значення правильного заповнення кожного поля, особливо полів, що не відносяться до традиційного бібліографічного опису (наприклад, кодованої інформації). Важливим також було переконати працівників у необхідності заповнення найбільшої кількості полів 600 блоку, що стосуються точок доступу за систематичними та предметними рубриками. Тільки після того, як бібліотекарі почали здійснювати пошук для читачів у власноручно створених базах даних електронного каталогу, вони зрозуміли важливість правильного занесення даних в кожне поле.

У 2001 році бібліотека придбала програмне забезпечення АБІС ІРБІС. Була проведена конвертація баз даних з ПЗ МАРК "Інформсистеми". В основному всі бібліографічні записи перенесені без втрат, але повне редагування записів ще триває, бо працівники ставлять за мету високу якість нашого інформаційного продукту. Сьогодні в арсеналі електронного каталогу бібліотеки є такі бази даних: Каталог книжок кирилицею, що надійшли до фондів бібліотеки (започатковано з 1995 року, обсяг – 18000 записів); Каталог книжок латиницею (започатковано з 1995 року, обсяг – 2455 записів); Картотека статей (започатковано з 1994 року, обсяг – 140000 записів); Каталог дисертацій, захищених в НПУ імені М.П. Драгоманова (започатковано з 1995 року, обсяг – 840 записів); Каталог авторефератів дисертацій (започатковано з 1995 року, обсяг – 870 записів). У 2004 році бібліографи доповнили записи періодичних видань посиланнями на Інтернет-адреси тих періодичних видань, які мають свої WEB-сайти. Цього ж року студентами у плані виконання практичних завдань було вибірково відскановано статті з популярних педагогічних видань. Такі повнотекстові

документи були приписані до відповідних бібліографічних описів у базі даних “Картотека статей”.

Досвід роботи показав зручність користування електронним каталогом: оперативніше надходить інформація до довідкового апарату, прискорюється пошук необхідної інформації, урізноманітнюються аспекти пошуку, з’являється можливість відразу отримати друкований список літератури. Читачі бібліотеки мають можливість користуватись електронними каталогами бібліотеки у комп’ютерному класі, який організовано безпосередньо у залі каталогів головного корпусу університету. Доступ до БД електронного каталогу надається також і на WEB-сторінці бібліотеки. На жаль, можливість користування інформаційним ресурсом бібліотеки обмежена і кількістю робочих місць для читачів, і часом. Основними причинами цього недоліку є недостатня кількість персональних комп’ютерів, а також невміння читачів користуватися електронними каталогами. Тому кафедрою технічних засобів навчання та бібліотекою в гуманітарному корпусі університету прийнято рішення відпрацювати такі системи співробітництва:

- Комп’ютерний клас кафедри підключено до локальної мережі бібліотеки.
- Бібліотекою розроблена навчальна програма “Основи бібліотечно-інформаційних знань та роботи з бібліотечними ППС”
- Кафедрою розроблено лабораторні заняття, метою яких є ознайомлення з програмою “ІРБІС”, системою пошуку в базах даних.

Ми сподіваємося, що обраний шлях співпраці дасть позитивні наслідки. По-перше, завдяки плановим, а не епізодичним заняттям, студенти стануть досвідченішими користувачами, і, по-друге, бібліотека, маючи зворотній зв’язок, зможе правильніше зорієнтуватися у необхідних доробках при веденні баз даних електронного каталогу.

Бібліотека є і залишатиметься інформаційним центром вищого навчального закладу. Її мета і завдання – забезпечити доступ до знань у процесі навчання. Сучасний розвиток засобів організації, представлення, зберігання і доставки інформації призвів до появи цілого класу

інформаційних ресурсів, що не укладаються в традиційні бібліотечні технологічні схеми. Все більше матеріалів пропонується у вигляді, відмінному від традиційних друкованих видань. Фонди бібліотеки можуть поповнюватися навчальною літературою, особливо університетськими посібниками та методичними виданнями у вигляді електронних повнотекстових документів, створених за нормами друкованих видань (скановані копії або електронні версії, а також електронні підручники - посібники нового покоління, які будуть розвиватись).

Отже, спираючись тільки на традиційні бібліотечні технології, задовольнити постійно зростаючі потреби користувачів інформації стає дедалі складніше. Потріячбне реальне співіснування в бібліотеках двох технологій – традиційної і автоматизованої.

Рябчук Т. А.,
бібліотекар Черкаського
обласного ІПОП

ПІЛОТНИЙ ПРОЕКТ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ БІБЛІОТЕК ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ІНТЕРНЕТ

Черкаським обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників (ЧОІПОП) спільно з центром інформаційних технологій Макссофт з 2005 року ведуться роботи з розробки та запровадження проекту „Інформатизація регіональної системи освіти” (ІРСО) Черкаської області, який спрямований на створення умов для системного впровадження та активного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в роботі загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ).

Уперше на Україні створюється регіональна система інформаційно-ресурсної підтримки шкільних бібліотек шляхом застосування програмних продуктів АБІС “Славутич” та АБІС “Славутич-шкільний”, які мають гриф “Рекомендовано Міністерством освіти і науки”(№ 1/11-1540 та № 1/11-1541 від 20.04.06). Програма передбачує в шкільних бібліотеках формування

електронних каталогів шляхом запозичення каталожних записів з Інтернет, підтримку систем МБА і ЕДД та доступ користувачів шкільних бібліотек до розподілених баз даних провідних вітчизняних та зарубіжних бібліотек по протоколу Z39.50.

Зараз виконується пілотний проект системи інформаційної підтримки шкільних бібліотек, в якому беруть участь ЧОПОПП, дві школи м. Черкаси, одна школа м. Сміли та три школи Оболонського району м. Києва. В рамках цього проекту в лютому 2006 року були проведені курси підвищення кваліфікації бібліотекарів шкіл по впровадженню в загальноосвітніх закладах області АБІС «Славутич-шкільний».

Засоби інформатизації бібліотечно-інформаційної діяльності АБІС для школи мають ряд відмінностей, зумовлених специфікою роботи шкільної бібліотеки. АБІС «Славутич-шкільний» відповідає сучасному рівню розвитку інформаційних та телекомунікаційних технологій. Для шкільної бібліотеки дуже важливим є зв'язок із «зовнішнім світом», доступом через мережу Інтернет до ресурсів провідних бібліотек та інформаційних центрів України і світу.

АБІС «Славутич-шкільний» повністю відповідає діючим стандартам та технологіям організації обробки інформації в бібліотеці та забезпечує взаємодію з зовнішніми бібліотеками підтримуючи телекомунікаційні формати RUSMARC (UNIMARC) та MARC-21.

У 2005 році Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників розпочав упровадження АБІС «СЛАВУТИЧ» на базі своєї бібліотеки. Були поставлені завдання та розроблена послідовність формування нового технологічного середовища у бібліотеці, розглянуті етапи освоєння наступних модулів: АРМ «Каталогізація/Комплектування», АРМ «Читач», АРМ «Книжковидача», АРМ «МБА». Внаслідок цього поступово змінювалася сутність бібліотеки, психологія працівників та користувачів, а також взаєморозуміння між ними. Бібліотека інституту є складовою регіонального ресурсного центру і стає центральною ланкою в

управлінні інформаційними ресурсами інституту, як традиційними, так і електронними.

Вперше бібліотека взяла на себе функції інформаційної підтримки навчального процесу через мережу Інтернет. Ресурсний центр збирає та обробляє інформацію, а бібліотеки-учасниці пілотного проекту створюють свої електронні каталоги шляхом запозичення записів з корпоративного каталогу. Бібліотека інституту взяла на себе створення каталогу підручників, навчальних посібників та методичної літератури. Минулий рік був головним чином присвячений освоєнню вже закладених в програмі можливостей і адаптації автоматизованих технологічних процесів до умов нашої бібліотеки. Йдеться про освоєння наступних системних модулів: АРМ «Комплектування/Каталогізація», АРМ «Читач», АРМ «Книжкоковидача», АРМ «МБА».

АРМ «Комплектування/Каталогізація»

На 01.05.06 обсяг електронного каталогу досяг 4 000 записів. Електронний каталог бібліотеки складається з наступних частин: основний каталог, ретрокаталог, методичні матеріали, періодичні видання, обмінний фонд.

Основний каталог поповнюється інформацією про всі видання, що надходять до фонду бібліотеки, а також за рахунок введення бібліографічних записів щодо активної частини фонду, (можуть бути використані технології запозичення). Праці співробітників інституту містять бібліографічні і аналітичні описи ретроспективних і сучасних робіт.

АБІС «СЛАВУТИЧ» має змогу об'єднати процеси передплати на періодичні видання і ведення електронного каталогу, що значно зменшить витрати праці, збільшить якість записів у картотеці «Періодичні видання» і дозволить нам перейти до аналітичного розпису основних журналів з педагогічної тематики. У результаті читачі нашої бібліотеки одержать оперативну інформацію не тільки про випуски, що надходитимуть, а й про їхній зміст. Використання ж полів зв'язку, передбачених у форматі

RUSMARC, дозволить побудувати взаємозв'язок записів опису журналу “ретро – набір – фізична одиниця – аналітичний розпис”.

Система також надає можливості для статистичного аналізу складу електронного каталогу, проведення аналітичної роботи щодо достовірного віддзеркалення всіх наявних типів записів. У результаті можна буде відредагувати бібліографічні записи на відеокасети, аудіо- і мультимедіа, CD-ROM, дискети, дисертації і звіти, а також на книжки з додатками. Кількісна оцінка бібліографічних баз даних бібліотеки реальніше відповідатиме складу фондів. У своїй роботі ми використовуємо видання «RUSMARC в прикладах : учебное пособие для каталогизаторов», в трьох томах. Це навчальний посібник для каталогізаторів, які займаються створенням електронних каталогів. Система надає можливості щодо редагування шаблонів опису видань, які забезпечують достовірне віддзеркалення фондів в електронному каталозі і якісне формування каталогу в автоматизованому режимі.

Нові шаблони дали нам можливість розпочати створення електронної бібліотеки, яка буде включати електронні версії підручників, навчально-методичні посібники, матеріали конференцій, семінарів. Електронна бібліотека складатиметься з повнотекстових видань. Бібліотекою заплановані створення повнотекстових баз даних, згідно нової програми для 5-12 класів з української та зарубіжної літератури, тому що виникла нагальна потреба задовольнити попит на нововведені твори, текстів яких немає в підручниках та хрестоматіях. Особливу увагу при роботі в АРМ «Комплектування/Каталогізація» було приділено формуванню автоматизованих книжок сумарного (КСО) та інвентарного обліку. КСО створюється на основі значень маркера і кодованих даних кожного бібліографічного запису видань, що надходять або вибувають, тим самим автоматично фіксується вид документу (книжка, періодичне або інформаційне видання, нормативно-технічна документація, дисертація, електронне, аудіовізуальне або інші види видань), та його зміст (наукове, довідкове, навчальне, художнє, зарубіжне). Всі три частини книжки

сумарного обліку відображаються системою і ми маємо змогу працювати з ними. Всі записи каталогу автоматично заповнюють поля книжки інвентарного обліку.

Таким чином, АРМ «Каталогізація/Комплектування» дозволяє вести наступні процеси:

- Ведення баз даних бібліографічних записів у форматі *MARC21* та *RUSMARC*.
- Швидку настройку формату записів на потреби конкретної організації (склад полів, властивості полів/підполів, формати значень, списки і набори значень та багато іншого.).
- Контроль структурної та логічної суцільності записів (формат запису, значення і властивості всіх її елементів згідно специфікації конкретного формату сімейства *MARC* та настройками користувачів).
- Створення *MARC* записів з використанням шаблонів.
- Можливість каталогізації будь-яких видів документів, включаючи нетрадиційні (аудіо, відео, електронні ресурси, ноти і т.і.) згідно з специфікацією формату та настройками користувачів.
- Системну контекстну допомогу щодо формату запису, який редагується.
- Взаємодію з джерелами бібліографічних і авторитетних даних в форматах сімейства *MARC*, доступних за протоколом *Z39.50*.
- Зручний інтерфейс пошукової форми, функції простого, базового/расширеного, експертного і пакетного пошуку, уточнення та расширення запитів.
- Загрузка/вигрузка *MARC* записів з/в файл.
- Формування та друк бібліографічних карток.
- Можливість автономного, як *Z39.50*-клієнт, доступу до будь-яких, доступних за протоколом *Z39.50* джерелам даних.
- Можливість off-line-каталогізації (робота з локальними файлами *MARC* записів).

- Можливість пакетного запозичення *MARC* записів з перетворенням будь-якого формату бібліографічних записів у формат *MARC21*.

Програма підтримує наступні функції комплектування:

- замовлення книжок та інших не періодичних видань;
- реєстрація нових надходжень;
- розподілення літератури;
- контроль надходження літератури;
- списання літератури;
- інвентарний та сумарний облік надходження/вибуття.

АРМ «Читач», АРМ «Книжководача»

На WWW сервері бібліотеки розташований АРМ «Читач», з вбудованою допомогою користувачам і можливістю здійснювати пошук в трьох режимах: тільки пошук; пошук і замовлення; контроль над замовленнями. У користувачів з'явилася можливість бачити в електронному каталозі оперативну інформацію про нові видання в режимі on-line . Передбачений «зворотний зв'язок» із користувачами інформації, який дозволяє постійно удосконалювати існуючу систему допомоги доступу до електронного каталогу.

На абонементі встановлений АРМ «Книжководача» з упровадженою БД читачів. Система дає змогу працювати в таких напрямках: робота з читачами; обробка запитів; обробка черги; робота з екземплярами книжок.

АРМ «МБА і ЕДД» є основною частиною АБІС «Славутич» і призначений для автоматизації процесу проведення міжбібліотечного абонементу та організації системи електронної доставки документів.

АРМ «АМБ і ЕДД» складається з наступних модулів, що входять у стандартний комплект постачання:

- Модуля «Адміністратор МБА та ЕДД»
- Модуля «Користувач МБА та ЕДД»

Функціональні можливості:

Модуль «Адміністратора МБА та ЕДД»

Виконує функції:

- Прийому замовлень на доставку документів по HTTP протоколу.
- Прийому замовлень на доставку документів на CD.
- Прийому та передачі замовлень на абонемент бібліотеки.
- Прийому замовлень на доставку документів із інших бібліотек.
- Архівування виконаних замовлень.
- Надання користувачу інформації про стан його замовлення (прийняте, відмова, виконане; строки виконання кожної з цих частин).
- Розміщення повнотекстової інформації на Web-сервері.

Надсилення користувачу повідомлення з посиланням на документ.

Модуль «Користувача МБА та ЕДД»

Виконує функції:

- Оформлення замовлень із фонду бібліотеки.
- Оформлення замовлень із фондів інших бібліотек (замовлення надходить адміністратору, який вже самостійно йде в інші бібліотеки та замовляє).
- Замовлення в режимі «корзина» (декілька одночасно).
- Перегляд статистики виконання замовлення.
- Можливість відмінити замовлення на певних стадіях виконання.

Навчання співробітників

У зв'язку з введенням нових технологічних процесів постійно ведеться навчання співробітників. Підвищення кваліфікації засноване на курсах, розроблених провідними фахівцями ресурсного центру та бібліотеки. Регулярно здійснюється технологічний контроль упроваджених автоматизованих процесів, аналізуються виникаючі проблеми і знаходяться можливості їх спільного вирішення. Вироблена політика підвищення кваліфікації співробітників ляже в основу системи навчання всіх користувачів інформаційних ресурсів бібліотеки, яка створюється в рамках впровадження системи.

Підсумовуючи виконану роботу щодо впровадження систем АБІС «Славутич» та АБІС «Славутич-шкільний», потрібно відзначити великий стрибок в технічному та технологічному оснащенні нашої бібліотеки та шкільних бібліотек пілотного проекту.

Інформаційне середовище є сукупністю традиційних та автоматизованих процесів, дублюючих один одне. Але все більше і більше нові технології приходять на зміну старим, і це є вимогою часу.

Розділ IV. Науково-методичне забезпечення реформування і модернізації бібліотек освітянської галузі України

Хемчян І.І.,
зав. відділом ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського

РОЛЬ СИСТЕМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ БІБЛІОТЕК ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Удосконалення роботи бібліотек освітянської галузі України та підвищення фахового рівня бібліотечних працівників різних видів і типів цих книгозбірень в сучасних умовах багато у чому пов'язано з методичним забезпеченням їхньої діяльності, яке полягає у підготовці та розповсюдженні методичних видань. Бібліотеки-методичні центри готують різні види методичних видань, які охоплюють усі сторони діяльності бібліотек і методично забезпечують основні напрями їхньої роботи.

Усі багаточисельні види методичних видань складають систему, розвиток якої йде шляхом диференціації. Це призводить до створення видань різних видів і типів, які мають конкретні завдання, але в сукупності сприяють виконанню функцій методичного забезпечення бібліотечної діяльності – інформаційній, педагогічній, організаційній.

У своїй праці „Методическое обеспечение библиотечной деятельности”[3] відомий сучасний російський бібліотекознавець А.Н. Ванєєв детально розглядає існуючу систему методичних видань для бібліотек і висуває певні вимоги до їхньої підготовки. Зокрема, він зазначає, що методичні видання повинні:

- віддзеркалювати досягнення теорії і практики бібліотечної справи, як у своїй країні, так і за кордоном;
- ґрунтуватися на вивченні практичного досвіду і відображати передову бібліотечну практику;

- бути чіткими й конкретними, розкривати систему й методику роботи;
- пробуджувати творчу думку бібліотекарів, навчати їх аналізуванню та оцінюванню своєї діяльності [3, С.50].

Автор зазначає, що серед багатьох видів методичних видань є декілька груп. До першої групи відносяться методичні посібники, які мають на меті докладно викласти поради щодо організації й методики роботи в бібліотеках відповідного типу або виду за різними напрямками та окремими ланками їхньої діяльності. Це практичні посібники, методичні листи, методичні розробки. До другої групи належать інструктивно-методичні посібники, які визначають найдоцільніший порядок виконання тих або інших бібліотечних процесів та регламентують різні ланки діяльності бібліотек. Інструктивно-методичні посібники поділяються на такі види: регламентуюча документація, інструктивно-методичні матеріали, методичні рекомендації. Третя група методичних видань – навчально-методичні посібники – спрямована на допомогу організації та проведенню занять у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки бібліотечних кадрів. До них відносяться відповідні навчальні плани, навчально-методичні матеріали.

Четверту, особливу групу методичних видань, складають інформаційні посібники. Головною метою їхньої підготовки є інформування бібліотечних фахівців про діяльність бібліотек та новітні досягнення бібліотечної теорії й практики. Бібліотеки-методичні центри видають різні види інформаційних посібників: інформаційні листи, інформаційні бюлетені, тези доповідей і нарад, зведені плани методичної роботи.

П'ята група методичних видань – це опис бібліотечних нововведень. У цих виданнях узагальнюються нововведення у бібліотечній практиці. Видання опису нововведень представлені у брошурах та збірниках, присвячених досвіду роботи бібліотек. Окремою, шостою групою методичних видань, є бібліографічні посібники, які мають на меті допомогти бібліотечним працівникам у вивченні спеціальної бібліотекознавчої літератури. Методичними центрами видаються інформаційні та

рекомендаційні покажчики, огляди методичних видань, рецензії на методичні видання.

І остання, сьома група, – це видання комплексного характеру, серед яких можна назвати методико-бібліографічні посібники та бібліотечні збірники.

Сукупність усіх видів вищезазначених методичних матеріалів складає ту систему, яка дозволяє здійснювати всебічний методичний супровід бібліотечної діяльності, що включає доцільне і обґрунтоване планування, якісну практичну діяльність, безперервну освіту фахівців. Відсутність або застарілість тих чи інших посібників значною мірою погіршує методичне забезпечення діяльності будь-якої бібліотечної мережі.

ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як головний науково-методичний центр бібліотек освітянської галузі України враховуючи наукові дослідження і практичний досвід має відповідний наробок з підготовки методичних видань. Отже, головною метою цієї статті буде робота бібліотеки у цьому напрямі за шість років її функціонування як наукова-методичного і координаційного центру мережі освітянських бібліотек.

З огляду на вищезазначене, науковцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського за названий період, розроблялися і розповсюджувалися серед бібліотек освітянської мережі різні види методичних видань, які були спрямовані на вдосконалення їхньої діяльності. Проаналізуємо різні види методичних видань підготовлені ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського у відповідності до запропонованої А.Н. Ванєєвим системи.

Так, у 2002-2003 рр. для найбільш чисельної складової мережі освітянських книгозбірень – шкільних бібліотек – уперше в Україні колективом науковців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського укладено методичний посібник „Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу”[8], метою якого було надання практичної допомоги в організації діяльності шкільної бібліотеки. Укладачі посібника трактують бібліотеку навчального закладу як цілісну систему, спрямовану на задоволення інформаційних потреб усіх категорій її користувачів;

підготовлені матеріали дають комплексне уявлення про основні напрями її роботи, орієнтують шкільного бібліотекаря на підвищення професіоналізму. Включені до посібника організаційно-управлінські документи та методичні рекомендації (консультації) спрямовані на запровадження й поширення ефективних шляхів та методів здійснення якісної діяльності шкільної бібліотеки. До посібника також увійшли підготовлені працівниками відділу наукового опрацювання і каталогізації документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського україномовні „Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек”, розробка яких пояснюється тим, що таблиці ББК, видані в Росії 1998 р., до шкільних бібліотек України практично не потрапили. Та вони багато в чому й не відповідають потребам української бібліотечної науки та практики. Тому поява україномовних таблиць ББК значною мірою сприяла удосконаленню систематизації документів. Посібник отримали понад п'ять тисяч шкільних бібліотекарів, які вже протягом трьох років активно використовують його у своїй роботі. Про це свідчить постійне звертання до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського фахівців з проханням перевидати вищезазначений посібник більшим тиражем з врахуванням сучасних тенденцій у розвитку шкільної бібліотеки, яка на сьогодні повинна виконувати функції шкільного бібліотечно-інформаційного центру. Наступним виданням, яке належить до групи методичних посібників, є практичний посібник “Анотування як процес аналітико-синтетичної переробки інформації”[1] з серії “На допомогу працівникам освітянських бібліотек”, підготовлений у науковому проекті “Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України” В. І. Лутовиною, канд. іст наук, доцентом, науковим керівником ТСМІ.

Аналітико-синтетична переробка інформації потребує не тільки спеціальної вищої, але й безперервної після вузівської освіти. Адже, як свідчить досвід, складання бібліотечними працівниками анотації – найбільш творчий і суб'єктивний процес з усіх процесів аналітико-синтетичної обробки документів, він найменш формалізований і вимагає від автора найвищого професіоналізму, тому вищезазначений посібник, на нашу думку,

позитивно сприятиме саме цьому процесу. Головною метою посібника є ознайомлення практичних працівників наукових освітянських бібліотек із сучасними науково-методичними підходами до процесу анотування документів. Анотація трактується як вторинний документ, спрямований на розкриття основних аспектів змісту першоджерела. У посібнику оприлюднені нові науково-практичні підходи до максимального виявлення і представлення цих аспектів. Видання насичене значною кількістю ілюстрованих матеріалів, які досить вдало доповнюють і конкретизують теоретичні положення щодо анотування. Посібник вийшов друком у 2003 р. і його розповсюджено серед бібліотек освітянської мережі.

Серед бібліотек освітянської мережі багато книгозбірень мають рідкісні фонди. Це, зокрема, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, бібліотека Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, бібліотеки обласних ІППО, бібліотеки ВНЗ тощо. Тому практичний посібник „Укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII - початок XX ст.) із фондів бібліотеки”[12], який вийшов друком у 2005 році, надасть практичну допомогу освітянським книгозбірням щодо укладання друкованих каталогів. Вищезазначене видання належить до групи методичних посібників, у якому комплексно викладена методика організації роботи зі створення каталогів, розкриті принципи добору матеріалів, особливості бібліографічного опису, а також рекомендації щодо формування довідково-пошукового апарату наукових творів.

Наступну групу видань, які готує ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського для бібліотек мережі, складають інструктивно-методичні посібники, які видаються, як зазначалося, у трьох видах: регламентуюча документація, інструктивно-методичні рекомендації, методичні рекомендації.

До першого виду належить збірник «Організаційно-управлінські документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та

Академії педагогічних наук України», підготовлений у 2006 році науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [7].

Робота над зазначеним виданням відбувалася у відповідності до НДР «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (XI – XX ст.)» (науковий керівник – П.І. Рогова, кандидат історичних наук, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). До збірника включені організаційно управлінські документи для різних видів і типів освітянських бібліотек, розроблені науковцями бібліотеки і затверджені Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук України та Радою при директорі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, яка здійснює функції Вченої ради ДНПБ України. Збірник в електронній формі передано до провідних освітянських бібліотек - обласних методичних центрів.

Дуже важливою формою методичного забезпечення діяльності освітянських бібліотек є підготовка методичних рекомендацій, розробка яких базується на результатах наукових досліджень і вивченні передового бібліотечного досвіду. У методичних рекомендаціях подається найдоцільніший порядок виконання конкретних бібліотечних робіт. На відміну від регламентуючих та інструктивних документів, рекомендації не є директивними документами, безумовно обов'язковими для всіх бібліотек. Рекомендації укладаються методичними центрами на підставі експериментальної перевірки новацій на практиці. Вони також можуть бути результатом широкого обговорення тих чи інших питань бібліотечної роботи. Тому з перших років своєї діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського почала приділяти особливу увагу саме розробці методичних рекомендацій. Зокрема, для науково-педагогічних бібліотек, спеціальних навчальних педагогічних бібліотек ОППЮ, спеціальних наукових бібліотек, установ професійно-педагогічного навчання України, включаючи бібліотеки ВНЗ педагогічного та інженерно педагогічного профілю III – IV рівнів акредитації, науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено методичні рекомендації „Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі”(2006 р.) [11]. Даний посібник, за умови

творчого підходу до використання запропонованого матеріалу і врахування особливостей своєї бібліотеки, дозволить найбільш повно використовувати внутрішні резерви бібліотек, раціонально вирішувати питання організації праці, підносити якість та оперативність відповідних процесів наукового опрацювання й каталогізування документів, сприятиме ефективному використанню каталогів. Використання додатків посібника сприятиме розробленню інструктивно-нормативної документації з питань каталогізації, слугуватиме зразком для підготовки власних матеріалів.

Для спеціальних навчально-педагогічних бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти науковими бібліотеками підготовлені методичні рекомендації “Планування та звітність бібліотеки Інституту післядипломної педагогічної освіти” (2004 р.) [9]. Посібник віддзеркалює процеси, які притаманні сучасній книгозбірні, і враховує розширення функцій бібліотек ІППО у сучасних умовах, їхню поступову трансформацію в обласні бібліотечно-інформаційні центри з педагогіко-психологічних питань, а також забезпечує відповідні зміни у формуванні інформаційного ресурсу, бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні освітян, науково-методичному забезпеченні освітянських бібліотек, для яких ці книгозбірні визначені як методичні центри. З 2004 року методичні матеріали впроваджено в практику роботи 27 бібліотек ІППО. Варто зазначити, що нині лише у Дніпропетровському, Закарпатському, Київському, Кіровоградському ім. Василя Сухомлинського, Кримському, Луганському, Львівському, Миколаївському, Полтавському, Харківському, Херсонському, Центральному ІППО АПН України звіти готуються на належному професійному рівні. Для решти бібліотек характерні помилки, що свідчить про те, що подекуди бібліотечні працівники повністю або частково нехтують вимогами міждержавного стандарту ГОСТ 7.20 – 2000 “Бібліотечна статистика” та методичними рекомендаціями, підготовленими їхнім головним галузевим методичним центром.

Соціально-політичні реалії сьогодення, орієнтація освіти на модель неперервного навчання мають досить суттєві наслідки не тільки для

навчальних закладів, але й для шкільних бібліотек. Адже саме на них покладається навчання дітей інформаційної культури, яке повинно базуватись на нових принципах і сучасних методичних засадах. Тому актуальною є підготовка науковцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського науково-методичних рекомендацій „Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів” (2006 р.) [13], основним завданням яких є: розкриття факторів становлення та змісту інформаційної культури в інформаційному суспільстві; визначення базових понять, формування підходів до теоретичного осмислення та практичного вирішення проблеми відповідного виховання; визначення ролі та місця бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у формуванні інформаційної культури учнів. У документі визначаються мета, завдання, структура і зміст, а також особливості підготовки і проведення занять курсу „Основи інформаційної культури” для учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Особливу увагу науковці бібліотеки приділяють виданню інформаційних посібників. З цією метою 2005-2006 рр. були підготовлені і видані наступні інформаційно-аналітичні огляди: «Діяльність бібліотек установ Академії педагогічних наук України у 2000-2005 рр.» [5] та «Діяльність бібліотек обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти у 2000-2004 рр.» [4], які передані Міністерством освіти і науки України до керівників наукових установ, у підпорядкуванні яких знаходяться бібліотеки.

З 2003 року ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського розпочала підготовку окремої групи методичних видань – бібліографічних посібників. Започатковано серію бібліографічних посібників «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек», в якій видано бібліографічний покажчик «Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства». Метою цього бібліографічного покажчика було поглибити професійну свідомість бібліотекарів навчальних закладів щодо їх місця в сучасному освітянському просторі; довести до них інформацію про

документи, що висвітлюють сучасні тенденції розвитку бібліотек навчальних закладів, актуальні питання теорії, методики та практики бібліотечної справи, організації роботи бібліотек навчальних закладів на сучасному етапі, впровадження нових інформаційних технологій в їхню діяльність тощо. Показчик розрахований на фахівців бібліотек загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів I-II р. а. Завдяки друку у професійній газеті «Шкільна бібліотека плюс» це видання отримали понад 1600 бібліотек навчальних закладів України

Сьома група методичних видань комплексного характеру представлена науковим збірником «Історія освітянських бібліотек України» [6] виданого у 2006 році ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського.

Даний науковий збірник – перше комплексне видання, результат реалізації наукового проекту «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X-XX ст.)» (наук. керівник – П.І. Рогова, канд. іст. наук) колективом ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та бібліотекарями книгозбірень різних типів і видів освітянської галузі нашої держави упродовж п'ятиріччя (2001-2005 рр.).

До збірника «Історія освітянських бібліотек України» увійшли матеріали, підготовлені упродовж вищезначеного дослідження, доповіді та повідомлення, виголошені на методологічному семінарі «Тendenції розвитку освітянських бібліотек України» (2002 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Освітянські бібліотеки України. Історичні тенденції. Сучасний стан та перспективи розвитку» (2005 р.), проведених бібліотекою в рамках цього проекту. У збірнику вміщено також статті з історії становлення й розвитку спеціальних педагогічних та навчально-педагогічних книгозбірень різних видів, а також матеріали, що висвітлюють окремі питання теорії, методики і практики діяльності освітянських бібліотек у різних регіонах України.

Збірник стане у нагоді дослідникам історії національної освіти і бібліотечної справи України, педагогічним і науково-педагогічним кадрам, бібліотекознавцям, бібліотекарям-практикам, студентам.

Поряд із власними методично-бібліографічними виданнями, спрямованими на поліпшення організації роботи бібліотек освітянської мережі та підвищення якості бібліотечного обслуговування освітян України, бібліотека планує надавати допомогу освітянським книгозбірням у підготовці їхніх видань та налагодити координацію саме у видавничій діяльності. З цією метою ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського започаткувала у 2005 р. підготовку „Зведеного плану інформаційно-видавничої діяльності та основних заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянської галузі” (далі Зведений план). Розробка «Зведеного плану» здійснювалася в рамках науково-дослідної теми “Створення, становлення і розвиток освітянських бібліотек України (X – XX ст.)” (наук. керівник – канд. іст. наук, директор ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського П.І. Рогова).

Метою вищезазначеного «Зведеного плану» є узагальнення та розповсюдження відомостей про видавничу діяльність бібліотек освітянської мережі України – про створення наукових видань, укладання бібліографічних посібників, інструктивно-методичних матеріалів. «Зведений план» також віддзеркалює найважливіші значні заходи, спрямовані на забезпечення розвитку педагогічної науки, освіти і практики, підвищення професійного рівня бібліотечних працівників освітянської галузі. Він сприятиме координації роботи освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України, удосконаленню їхньої діяльності та підвищенню якості інформаційного обслуговування педагогічних і науково-педагогічних кадрів.

Підготовку «Зведеного плану» очолює ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, на яку відповідно до „Положення про мережу освітянських бібліотек МОН України та АПН України” покладені функції провідного координаційного науково-методичного центру бібліотек освітянської галузі України. Учасниками Зведеного плану є провідні освітянські бібліотеки з різних областей України, зокрема, Львівська обласна та Миколаївська науково-педагогічні бібліотеки, бібліотека Національного педагогічного

університету ім. М. Драгоманова, бібліотеки ОППО, ЦППО, ВНЗ III – IV рівнів акредитації.

Аналіз матеріалів «Зведеного плану» за 2005 рік свідчить про те, що на сьогодні в інформаційно-видавничій діяльності бібліотек переважає підготовка методичних та інструктивно-методичних посібників, головною метою яких є надання допомоги працівникам освітянських бібліотек в удосконаленні їхньої діяльності. Тому можна зробити висновок, що найактуальнішою проблематикою підготовлених матеріалів є формування інформаційної культури учнів, інформаційно-бібліографічне обслуговування учнів та педагогів, використання нових інформаційних технологій у роботі шкільної бібліотеки.

До зведеного плану у 2005 році подано інформацію від Львівської та Миколаївської науково-педагогічних бібліотек, Бібліотеки Інституту післядипломної педагогічної освіти АР Крим, бібліотеки Севастопольського інституту післядипломної педагогічної освіти та 19 бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти. «Зведений план» складається з двох розділів. До першого розділу „Інформаційно-видавнича діяльність” увійшла інформація про підготовку практичних посібників, методичних листів, методичних розробок, інструктивно-методичних матеріалів, методичних рекомендацій, збірників з досвіду роботи бібліотек, бібліографічних посібників та інших видань. У цьому ж розділі також подана інформація про презентації та виставки. Аналіз інформації про бібліографічні посібники показав, що перевага надається підготовці рекомендаційних покажчиків та рекомендаційних списків, тематика яких відповідає сучасним напрямкам розвитку національної освіти. Прикладом є рекомендаційні бібліографічні покажчики „Якість освіти – XXI ст.: від національних до міжнародних стандартів” (бібліотека Полтавського ОППО), „Особистісно-орієнтовані технології навчання” (Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека). У зведеному плані також подана інформація про матеріали з досвіду роботи. Підготовка таких матеріалів здійснюється бібліотекою Сумського ОППО. Ці документи висвітлюють досвід роботи з таких питань: „Форми масової

роботи з читачем”, „Планування як складова частина роботи шкільного бібліотекаря”. Учасниками зведеного плану надана інформація про підготовку та презентацію книжкових виставок. На нашу думку, найактуальнішими серед них є „Інформаційні та телекомунікаційні технології в освітньому процесі”, (бібліотека Кримського республіканського ІППО), „Інтеграція освіти України в Європейський простір” (бібліотека Хмельницького ІППО).

Хоча інформаційно-видавнича діяльність бібліотек освітянської мережі сьогодні поки що не представлена різними видами методичних посібників, які розглядалися на початку статті, і їхня тематика не охоплює всі аспекти сучасного розвитку національної освіти та основні напрями діяльності освітянських книгозбірень, позитивним є те, що фахівці, готуючи данні матеріали, хоча і частково, але забезпечують інформаційні потреби освітян і бібліотекарів на регіональному, обласному та місцевому рівнях. Передача до фондів ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського методичних посібників, підготовлених провідними освітянськими книгозбірнями, сприятиме якісному бібліотечно-інформаційному забезпеченню освітян України та налагодженню координації в їхній підготовці.

У другий розділ «Зведеного плану» подана інформація про заходи з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянських книгозбірень. Аналіз поданої інформації свідчить про те, що методичні центри бібліотек освітянської галузі володіють різними формами підвищення кваліфікації фахівців, серед яких конференції, семінари, круглі столи, практикуми тощо.

У 2005 році відповідно до інформації, поданої від обласних управлінь освіти і науки до «Зведеного плану», для бібліотек мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України заплановано провести наступні заходи: 2 обласні та 2 районні науково-практичні конференції, історико-краєзнавчі конференції, 5 обласних семінарів, 5 науково-практичних семінарів, 22 науково-методичних семінари, 4 теоретико-практичних

семінари, 3 семінари-практикуми, 8 семінарів-тренінгів, 5 проблемно-цільових семінарів, 16 круглих столів, 5 практикумів.

Із зазначеного бачимо, що перевага надавалася проведенню науково-методичних семінарів (22) та круглих столів (16). Найбільш актуальними темами, які обиралися, є удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, використання електронних інформаційних ресурсів у практиці роботи шкільних бібліотек, роль шкільної бібліотеки у громадському вихованні учнів, формування інформаційної культури учнів, вплив шкільної бібліотеки на читацькі інтереси учнів тощо.

У другому розділі плану подана інформація про регіональні конкурси та акції. Так, у 2005 р. відбулися Всеукраїнський конкурс „Шкільний бібліотекар-2005”, конкурс „Хочу читати”, Всеукраїнська акція „Живи, книго”, пройшов Тиждень дитячої та юнацької книжки, фестиваль „Бібліокруїз”.

Найактивнішими у проведенні заходів з підвищення кваліфікації є Запорізький ІППО, Кримський республіканський ІППО, Полтавський ІППО, Київський обласний ІПОПК, Кіровоградський ІППО, Львівська обласна та Миколаївська науково-педагогічні бібліотеки.

Укладання «Зведеного плану» у 2005 р. дало можливість науковцям ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського розробити наступні рекомендації щодо подальшого удосконалення цього процесу:

- ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського повинна розсилати інформаційні листи про збір інформації до Зведеного плану у встановлений термін (до 1 листопада);
- учасники Зведеного плану повинні подати інформацію до ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського у встановлений термін (1 грудня);
- 1 – 10 січня «Зведений план» розміщується на сайті ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та розсилається електронною поштою на обласні управління освіти і науки,

ОППО, провідні освітянські книгозбірні, друкується у газеті „Шкільна бібліотека плюс”;

- на початку кожного року (у I кв.) учасники Зведеного плану надсилають до ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського підготовлені у попередньому році матеріали, які були зазначені у I розділі.

Упровадження в практику роботи бібліотек освітянської мережі Зведеного плану здійснюється в три етапи:

- у 2005 році до Зведеного плану включається інформація від обласних управлінь освіти і науки та ОППО;
- у 2006 році до Зведеного плану вносяться відомості про інформаційно-видавничу діяльність та основні заходи з підвищення кваліфікації для освітянських бібліотек від ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, а також бібліотек наукових установ АПН України;
- у 2007 році у Зведеному плану будуть вміщені відомості про інформаційно-видавничу діяльність та основні заходи з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників від наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова й бібліотек ВНЗ III – IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю.

Поширення досвіду роботи бібліотек галузі відбувається шляхом популяризації їх доробку у фахових періодичних виданнях, зокрема у газеті „Шкільна бібліотека плюс”, на веб-сайті ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах тощо.

Підготовка ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського «Зведеного плану» дозволить уникнути дублювання при підготовці інформаційних видань у тематичному аспекті, а також сприятиме повноті інформаційного забезпечення потреб спеціалістів галузі, оперативному і масовому обміну

досвідом між бібліотеками завдяки визначенню оптимальних підходів відповідно до потреб кожної бібліотеки.

Отже видавнича діяльність ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського з підготовки методичних видань є суттєвою допомогою освітянським бібліотекам України в удосконаленні інформаційного забезпечення їх роботи щодо педагогічної науки, освіти і практики у регіонах нашої держави. Але створення ще більш дієвої системи науково-методичних документів потребує, по-перше, налагодження більш тісної координації освітянських бібліотек з ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; по-друге, розширення спектру розробки різних видів методичних видань (методичних, інструктивно-методичних та інформаційних посібників) які готує ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та бібліотеки-методичні центри; по-третє підвищення якості методичних видань; і четверте, збільшення тиражу підготовлених матеріалів для забезпечення фахових потреб освітянських бібліотекарів, а також популяризації цих матеріалів на сторінках професійних видань.

Література

1. Анотування як процес аналітико-синтетичної переробки інформації: Метод. посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Акад. пед. наук України. Держ. наук.-пед. б-ка України; Авт.-уклад. В.І. Лутовинова. – Х., 2003. – 44с. – (На допомогу працівникам освітянських бібліотек; Вип. 2).
2. Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства: Бібліогр. показч. для б-к загальноосвіт., проф.-техн. навч. закл., вищих навч. закл. I-II р.а. /Акад. пед. наук України. Держ. наук.-пед. б-ка України, Укр. бібл. асоц. Секція освіт. б-к; Упоряд. А.І. Рубан; Наук. консультанти: П.І.Рогова, К.Т.Селіверстова; Ред. Є.К. Бабич; Відп. за вип. І.І. Хемчян. – К., 2003. – 87 с. – (На допомогу проф. самоосвіті працівників освіт. б-к; Вип.1).

3. Ванеев А.Н. Методическое обеспечение библиотечной деятельности /С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. – М.: Профиздат, 2001. – 140 с. – (Соврем. б-ка; Вып.10).
4. Діяльність бібліотек обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти у 2000 – 2004 рр.: Інформ.-аналіт. огляд / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Уклад. В. П. Здановська; Наук. ред. П. І. Рогова; Від. за вип. І.І. Хемчян. – К.: 2006. – 28 с.
5. Діяльність бібліотек установ Академії педагогічних наук України у 2000 – 2005 рр.: Інформ.-аналіт. огляд / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Уклад. В. П. Здановська; Наук. ред. П. І. Рогова; Від. за вип. І.І. Хемчян. – К.: 2005. – 20 с.
6. Історія освітянських бібліотек України: Наук. зб. / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Редкол.: П.І. Рогова (голова), К.Т. Селіверстова (заст. голови); Рецензенти: Л.А. Дубровіна, В.І. Лутовинова. – К.: Вирій, 2006. – 404 с.
7. Організаційно-управлінські документи освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України (2000 – 2005 рр.) / Уклад.: І.І. Хемчян, В.П. Здановська; Наук. ред. П.І. Рогова, Т.Ф. Букшина; Літ. ред. О.З. Клименко; Рецензент: Л.В. Савенкова. – К.: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2006. – 252 с.
8. Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу / АПН України. ДНПБ України, УБА; Авт.-упоряд.: П.І. Рогова, І.І. Хемчян, Р.П. Гаврилюк та ін. // Шкіл. світ. – 2002. – №42/43. – С.1-62; №46/47. – С.1-61. – 2003. – №13. – С.1-23.
9. Планування та звітність бібліотеки Інституту післядипломної педагогічної освіти: Метод. рек. / Акад. пед. наук. України. Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О.Сухомлинського, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України; Уклад. В.П. Здановська; Наук. ред. П.І. Рогова. – К., 2004. – 75 с.
10. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України: Затв. спіл. наказом М-

- ва освіти і науки України та Акад. пед. наук України від 30.05.2003 р. №334/31 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – №21. – С.27-32.
11. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітянської галузі: Організація, ведення й редагування: Метод. рек. / Авт-уклад.: І.Г. Лобановська, Р.П. Гаврилюк, О.Г. Помчалова, Л.Г. Дубова, Н.С. Іванова, І.А. Гузняєва, С.Г. Коваленко; За ред. І.Г. Лобановської; АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. – К., 2006. – 166 с.
12. Укладання друкованих каталогів книг громадянського друку (XVIII – початок XX ст.) із фондів бібліотек України: Метод. посіб. / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; МКіТ України. НПБ України; Авт.-уклад. Р.С. Жданова; Наук. ред. П.І. Рогова. – К., 2005. – 124 с.
13. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів: Наук.-метод. рек. / АПН України. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; Упоряд. А.І. Рубан; Наук. консультант Я.О. Чепуренко; Наук. ред.: П.І. Рогова, В.І. Лутовинова; Рецензент: Є.А. Медведєва; Літ. ред. Л.І. Стельмах; Відп. За вип. І.І. Хемчян // Шкільна б-ка плюс. – 2006. – черв. (№11 / 12). – 63 с.

Здановська В.П.,
н. с. ДНПБ України
ім. В.О. Сухомлинського

**АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ОБЛАСНИХ ІНСТИТУТІВ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР
УДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ РОБОТИ**

Вивчення діяльності бібліотек освітянської мережі, зокрема бібліотек обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО), та прогнозування їхнього розвитку є одним із багатьох завдань, що стоять перед ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Цей напрям роботи був започаткований у межах науково-дослідної теми „Створення, становлення і розвиток освітянських бібліотек України Х-XX ст.” (наук. керівник – П.І.

Рогова, канд. іст. наук., директор ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського) і реалізований упродовж 2001-2005 рр.

Актуальність цієї роботи полягає в тому, що в нашій державі практично відсутня повна та достовірна інформація про діяльність бібліотек ІППО. Зважаючи на це, відділ наукового і прикладного бібліотекознавства ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, вперше в Україні, починаючи з 2001 р., розпочав збір та аналіз основних показників діяльності даних книжкокозбірень.

Як відомо, в нашій державі функціонує 27 бібліотек ІППО, головними завданнями яких, відповідно до „Примірного положення про спеціальну навчально-педагогічну бібліотеку обласного ІППО” [4] є: формування інформаційного ресурсу відповідно до напрямів роботи ІППО та інформаційних потреб користувачів, забезпечення фахових інформаційних потреб педагогічних кадрів у регіонах України, підготовка вторинних документів з актуальних психолого-педагогічних питань, забезпечення всебічного підвищення професійного, освітнього та культурного рівня освітян шляхом надання вільного доступу до профільної інформації та відповідних джерел на основі запровадження сучасних інформаційних технологій тощо.

Проаналізовані науковцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського звітні матеріали бібліотек ІППО за 2000-2004 рр. показали, що досить складним в їх діяльності є процес формування бібліотечних фондів. Це зумовлено низкою об’єктивних факторів, серед яких: незначне фінансування цих книжкокозбірень; відсутність нормативних документів, які регламентують надходження обов’язкового безкоштовного примірника від регіональних видавництв до бібліотек ІППО; відсутність повної інформації про видавничу діяльність вітчизняних виробників документів тощо. Втім, негативні умови, які склалися в системі книжкокозабезпечення бібліотек ІППО, стимулювали працівників цих книжкокозбірень використовувати, крім традиційних джерел поповнення фонду, ще й альтернативні, зокрема, налагоджувати безпосередні зв’язки з книжкоторговельними організаціями та видавництвами,

здійснювати книжкообмін з іншими бібліотеками та установами, проводити рекламну діяльність, повідомляючи широку громадськість про дари користувачів, приватних фірм, спонсорів. Комплектувати фонди даних книжкозбірень допомагав також й обмінно-резервний фонд ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, можливостями якого впродовж досліджуваного періоду скористалися бібліотеки Закарпатського, Запорізького, Кіровоградського, Миколаївського, Одеського, Рівненського, Хмельницького та Чернігівського ІППО, а також бібліотека Київського ІПОПК.

Таким чином, вжиті бібліотеками ІППО заходи щодо комплектування своїх фондів позитивно вплинули на динаміку їхнього росту впродовж 2000 – 2004 рр. Приміром, якщо у 2000 р. сукупний фонд бібліотек ІППО нараховував 588321 прим., то на початок 2005 р. він збільшився майже вдвічі і становив 911600 прим.

Найактивніше формували свій інформаційний ресурс бібліотеки Вінницького, Дніпропетровського, Запорізького, Львівського та Рівненського ІППО, Київського ІПОПК, ЦІППО та Харківського обласного НМІБО.

Аналіз нових надходжень за видами документів показав, що переважну більшість надходжень до бібліотек ІППО за останні п'яти років склали книжки і брошури (49%) та періодичні й продовжувані видання (47%). Це пояснюється тим, що в умовах дефіциту асигнувань на придбання нових документів бібліотеки ІППО намагаються передплачувати якомога більше періодичних видань. Однак, постійне підвищення цін на періодичні видання і нестача коштів на їхню передплату призвели до зменшення репертуару цього виду документів у фондах бібліотек Волинського, Житомирського, Закарпатського та Рівненського ІППО, Київського обласного ІПОПК. В той же час бібліотекам Івано-Франківського обласного, Кіровоградського обласного та Луганського ІППО вдалося розширити репертуар періодичних видань з психолого-педагогічних питань.

Протягом 2000 – 2004 рр. бібліотеки ІППО приділяли значну увагу збереженню галузевих фондів, сформованих протягом багатьох років. З

аналізу звітних матеріалів бібліотек ІППО видно, що збереженню бібліотечних фондів цих книжкозбірень перешкоджають брак коштів на палітурні роботи й стан приміщень. На сьогодні приміщення бібліотек Закарпатського, Кримського, Луганського, Херсонського та Полтавського ІППО ім. М. Остроградського потребують ремонту. Не відповідає нормативам і площа приміщень у багатьох бібліотеках, яка становить у середньому від 70 до 190 м², – а це у 5-7 разів менше потрібної². Це заважає ефективному використанню бібліотечних ресурсів, негативно впливає на якість збереження фондів та обслуговування користувачів. Дефіцит площі і потреба запобігати збільшенню пасивної частини фонду та падінню рівня ефективності його використання спонукали працівників усіх бібліотек ІППО активізувати роботу з вивчення та перевірки фондів, у результаті чого було вилучено застарілі, зношені та маловикористовувані документи.

Крім того, серйозною завадою процесу формування і зберігання бібліотечних фондів є відсутність або нестача комп'ютерної техніки, через що унеможливлюються використання документів на електронних носіях, віддалений пошук інформації тощо. Вирішити усі названі проблеми лише зусиллями працівників бібліотек ІППО, неможливо: має бути підтримка з боку керівництва ІППО та управлінь освіти і науки облдержадміністрацій.

Наступним важливим завданням, що стоїть перед бібліотеками ІППО, є бібліотечно-інформаційна та довідково-бібліографічна діяльність, яка була спрямована на удосконалення бібліотечного обслуговування усіх категорій користувачів (науковців, працівників освітніх установ, слухачів курсів, студентів, бібліотечних працівників), підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів, впровадження в практику роботи інформаційних технологій.

Протягом 2000 – 2004 рр. кількість користувачів бібліотек ІППО зростає приблизно на 10 %, і на початок 2005 р. становила 271789 тис.

² За визначенням вітчизняних бібліотекознавців, для зберігання 10 тис. прим. бібліотеці необхідно 50 м². Бібліотечні фонди більшості книжкозбірень ІППО нараховують від 40 до 90 тис. прим. [2].

З метою покращення інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, усі бібліотеки ІППО удосконалювали традиційний довідково-бібліографічний апарат, зокрема, пропонували своїм користувачам тематичні картотеки та бібліографічні посібники з актуальних питань розвитку сучасної педагогічної науки і практики. Упродовж 2000 – 2004 рр. було підготовлено 138 бібліографічних покажчиків і 237 рекомендаційних списків. Найактивніше в цьому напрямі працювали бібліотеки Донецького, Закарпатського, Луганського, Хмельницького ІППО та Херсонського ІПОПК. Втім, аналіз тематики та змісту бібліографічних посібників свідчить про те, що працівники різних бібліотек ІППО фактично дублюють роботу своїх колег. Зважаючи на це, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, як головний координаційний науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек України, запропонувала бібліотекам ІППО взяти участь у підготовці „Зведеного плану інформаційно-видавничої діяльності та основних заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників освітянської галузі України”, який допоможе отримувати інформацію про бібліографічні й методичні матеріали, що готують освітянські книжкозбірні різних видів, а також обмінюватися даними матеріалами.

Активно використовували бібліотеки ІППО й інші традиційні форми інформаційно-бібліотечного обслуговування, зокрема: організація книжкових виставок, проведення бібліографічних оглядів, днів інформації, днів фахівця, обслуговування в режимі вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ).

З метою інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу закладів освіти в регіонах значну допомогу бібліотекам ІППО надала ДНПБ України імені В.О. Сухомлинського, яка впродовж 2000-2004 рр. надіслала до вищезазначених книжкозбірень 17 назв бібліографічних та біобібліографічних посібників, підготовлених її науковцями. На сторінках фахових періодичних видань ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського надрукувала 96 бібліографічних списків з актуальних психолого-педагогічних питань.

Аналіз діяльності бібліотек ІППО щодо бібліотечно-інформаційного обслуговування освітян показав, що удосконаленню цього напрямку роботи заважає недостатньо активна комп'ютеризація даних бібліотек – лише третина з них має комп'ютерну техніку, яка, в силу об'єктивних причин (застаріла модифікація, відсутність програмного забезпечення) перешкоджає створенню електронних каталогів, наданню користувачам доступу до вітчизняного і світового інформаційного простору. Так, електронні каталоги до своїх фондів створюють лише бібліотеки Дніпропетровського, Івано-Франківського ІППО, Севастопольського ІПО, Київського обласного ІПОК та Харківського обласного НМІБО. Відсутність інформаційно-комп'ютерних технологій у переважної більшості бібліотек ІППО, фінансова обмеженість, а також брак засобів комунікацій заважають цим книжкозбірням здійснювати електронний обіг документів у межах діяльності міжбібліотечного абонементу (МБА). Лише бібліотеки Вінницького ІПОП, Дніпропетровського, Житомирського, Тернопільського, Чернігівського ІППО, Харківського обласного НМІБО та ЦІППО АПН України для обслуговування своїх читачів користувалися МБА у традиційному режимі.

Підсумовуючи результати бібліотечно-інформаційної діяльності, варто наголосити, що протягом 2000 – 2004 рр. працівники цих книжкозбірень помітно активізували свою роботу, а це, водночас, позитивно вплинуло на динаміку росту основних показників бібліотечно-бібліографічної діяльності.

Однак, у бібліотечно-бібліографічній роботі книжкозбірень ІППО є і проблемні моменти. Так, бібліотеки ІППО недостатньо популяризують свої послуги і продукцію у фахових виданнях і на веб-сайтах ІППО. Доцільно було б надсилати до ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського матеріали, підготовлені працівниками цих бібліотек. Така взаємодія сприятиме налагодженню координації між освітянськими бібліотеками з метою удосконалення системи інформаційного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики в регіонах України.

Серед важливих напрямів діяльності бібліотек ІППО – науково-методична робота. Відповідно до „Положення про мережу освітянських

бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України” [5] та „Примірного положення про спеціальну навчально-педагогічну бібліотеку обласного (міського) інституту післядипломної педагогічної освіти”[4] бібліотеки ІППО виконують функції науково-методичних центрів для бібліотек професійно-технічних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів конкретної області. В рамках цих повноважень їхніми основними завданнями є: аналіз діяльності бібліотек професійно-технічних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, узагальнення позитивного досвіду; надання їм методично – консультативної допомоги; упровадження в практику роботи цих книжкозбірень вітчизняного та зарубіжного досвіду; підготовка та проведення семінарів, круглих столів, тренінгів з актуальних питань діяльності освітянських бібліотек та ін.

Вивчення цього напрямку діяльності бібліотек ІППО показало, що лише бібліотеки Дніпропетровського, Запорізького, Рівненського, Чернівецького, Чернігівського ІППО, Кіровоградського обласного ІППО ім. В. Сухомлинського, Полтавського обласного ІППО ім. М. Остроградського, Київського обласного ІПОПК, Харківського обласного НМІБО, Херсонського регіонального ІПОПК,³ надають науково-методичну підтримку бібліотекам загальноосвітніх навчальних закладів засобом проведення семінарів, інструктивно-методичних нарад, організації методичних об’єднань, підготовки методичних рекомендацій, розроблення програм та сценаріїв занять з основ інформаційної культури учнів, підготовки лекцій для курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів, участі у проведенні Всеукраїнської акції „Живи, книжко!” і Всеукраїнського тижня дитячої та юнацької книжки. Усі названі заходи працівники бібліотек ІППО організовують і здійснюють разом з методистами з бібліотечних фондів ІППО та обласних управлінь освіти і науки.

³ Штат цих бібліотек ІППО складається з 2-5 фахівців.

Решта бібліотек ІППО не надає науково-методичної підтримки освітянським бібліотекам, що пояснюється недостатньою кількістю їхніх штатних працівників.

Таким чином, об'єктивно назріла необхідність приведення штатного розкладу бібліотек ІППО у відповідність до „Примірного положення про спеціальну навчально-педагогічну бібліотеку обласного (міського) інституту післядипломної педагогічної освіти”, в якому визначено основні завдання цих книжкозбірень на сучасному етапі. Тут заслуговує на увагу досвід Дніпропетровського та Чернігівського ІППО, які ввели до штатного розкладу своїх бібліотек посаду методиста з бібліотечних фондів, що дає змогу ефективніше і в повному обсязі виконувати завдання, поставлені перед бібліотеками ІППО як науково-методичними центрами освітянських бібліотек в областях України.

Вивчення кадрового складу бібліотек ІППО показало, що сьогодні в книжкозбірнях ІППО працюють 43 бібліотекарі, з яких: з вищою бібліотечною освітою – 19, вищою педагогічною – 15, середньою спеціальною – 7, іншою – 2. Це в цілому прийнятний освітній рівень, але модернізація системи освіти в нашій державі та введення у практику роботи бібліотек ІППО інноваційних технологій розширюють функціональні обов'язки бібліотечних працівників й зумовлюють необхідність оволодіння новими знаннями. З цією метою працівники бібліотек ІППО беруть активну участь у науково-практичних семінарах, круглих столах, тренінгах, які організують ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, обласні наукові, дитячі та юнацькі бібліотеки.

Традиційною формою підвищення кваліфікації бібліотечних працівників ІППО є курсова підготовка в обласних ІППО та ЦІППО АПН України. Втім, сьогодні вона має ряд недоліків, серед яких є, по-перше, незначна кількість бібліотекарів, яка навчається на курсах, а, по-друге, – недосконалість навчальних програм обласних ІППО, які не віддзеркалюють сучасних тенденцій у бібліотечній справі. Таким чином, система підвищення кваліфікації бібліотекарів потребує створення нової дієвої моделі, яка б

враховувала сучасні тенденції у бібліотечній справі та зміни у діяльності й структурі бібліотек в умовах реформування освіти, а також модернізацію навчальних планів курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів з метою їх підготовки до роботи в сучасних умовах.

Актуальною залишається й проблема забезпечення працівників даних книжкозбірень професійними джерелами інформації. Так, лише бібліотеки ЦППО, Черкаського та Дніпропетровського ІППО передплачують 4-5 фахових періодичних видань. Решта бібліотек ІППО отримують від 1 до 3 видань (бібліотеки Кримського та Чернігівського ІППО – 1 видання, Закарпатського – 2 видання, Волинського, Львівського, Рівненського та Херсонського, Харківського НМЦБО – 3 видання). Така ситуація, безперечно, негативно впливає на професійне зростання працівників бібліотек ІППО.

Протягом 2000 – 2004 рр. працівники бібліотек ІППО брали участь у науковому проєкті „Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України (X-XX ст.)”. Результати цієї роботи знайшли відображення у науковому збірнику „Історія освітянських бібліотек України”.

Вивчення рівня професійної підготовки працівників бібліотек ІППО та їхніх пропозицій щодо професійної консолідації, проведення навчання та стажування у ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та інших провідних бібліотеках України свідчать про необхідність удосконалення системи підвищення кваліфікації бібліотекарів (створення нової дієвої моделі, яка б враховувала сучасні тенденції у бібліотечній справі, зміни у діяльності та структурі бібліотек в умовах модернізації освіти). Також необхідно модернізувати навчальні плани курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів та активізувати самоосвітню діяльність працівників бібліотек ІППО за допомогою фахових видань та Інтернет.

Модернізація освіти в Україні вимагає від бібліотек ІППО реорганізації їхньої діяльності шляхом нарощування інформаційного потенціалу, інтеграції бібліотечних ресурсів, упровадження нових інформаційних технологій та поступової трансформації в сучасні інформаційно-бібліотечні

центри, які б забезпечували фахові потреби освітян у регіонах нашої держави. Проте, як засвідчив аналіз діяльності бібліотек ІППО у 2004 р., можливості цих бібліотек не зовсім відповідають їхнім завданням в умовах модернізації освіти.

Задля удосконалення діяльності бібліотек ІППО як сучасних інформаційних центрів освітянської галузі, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського пропонує обласним ІППО та бібліотекам цих установ:

Для удосконалення формування і зберігання бібліотечних фондів:

- віднайти можливість для збільшення асигнувань на комплектування бібліотечних фондів;
- покращити приміщення бібліотек відповідно до санітарно-гігієнічних норм;
- систематично вивчати інформаційні потреби користувачів бібліотек ІППО (опитування, анкетування) з метою оптимізації процесу комплектування фондів;

Для удосконалення бібліотечно-бібліографічного обслуговування освітян активізувати діяльність бібліотек ІППО щодо:

- здійснення кооперації та інтеграції з освітянськими бібліотеками (ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, Львівською обласною та Миколаївською науково-педагогічними бібліотеками, бібліотеками ІППО) та бібліотеками інших систем;
- використання можливостей МБА й обмінно-резервних фондів ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та бібліотек інших систем і відомств;
- покращення матеріально-технічної бази бібліотек ІППО (оснащення комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, телефонами, підключення до Інтернет тощо);
- участі у створенні корпоративних баз даних з актуальних питань розвитку педагогічної науки, освіти і практики;
- створення на веб-сайтах ІППО власних сторінок, присвячених діяльності бібліотек цих установ та ін.;

Для підвищення кваліфікації працівників бібліотек ІППО та інших освітянських бібліотек регіону:

- модернізувати навчально-тематичні плани курсів підвищення кваліфікації бібліотекарів; організувати навчання бібліотекарів основам комп'ютерної грамотності;
- знайти можливості забезпечити працівників бібліотек ІППО фаховими виданнями з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книжкознавства та інформаційної діяльності;
- сприяти участі бібліотекарів у науково-практичних конференціях, семінарах, нарадах, тренінгах з питань бібліотечної роботи;
- при підготовці планово-звітної документації використовувати уніфіковані одиниці обліку, що застосовують бібліотеки України відповідно до чинних нормативних документів у бібліотечній справі.

Удосконаленню діяльності бібліотек ІППО сприятиме також розробка і затвердження на державному рівні норм на основі бібліотечно-бібліографічні процеси, що, своєю чергою, дасть можливість затвердити примірні штати цих книжкозбірень і збільшити кількість працівників бібліотек ІППО.

Реалізація перерахованих вище заходів позитивно вплине на модернізацію діяльності бібліотек ІППО та їхню поступову трансформацію в сучасні інформаційно-бібліотечні центри освітянської галузі України.

Література

1. Библиотечная статистика: ГОСТ 7.20-2000 // Б-ка и закон: Юрид. журн.-справочник. – 2002. – Вып.12. – С. 302 – 310.
2. Обросов Ю. П. О расчёте мест в читальных залах // Общественные здания. – М.: Стройиздат, 1968. – 296 с.
3. Планування і звітність бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти: Метод. рек. / Уклад. В.П. Здановська, Наук. ред. П.І. Рогова. – К.: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2004. – 75 с.

4. Примірне положення про спеціальну навчально-педагогічну бібліотеку обласного (міського) інституту післядипломної педагогічної освіти/ Затв. наказ. МОН України від 17.06.05. №367//Ін форм. зб. М-ва освіти і науки України. – 2005. – №33. – С.18 – 30.
5. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України: Затвердж. спільним наказом МОН України та АПН України від 30.05.2003 р №334/31// Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2005. – №33. – С. 18 – 30.
6. Положення про республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти: Затвердж. Наказом МОН України від 17.11.2000 р. №538 // Управління освітою. – 2001.– № 23. – С.9 – 10.
7. Рогова П.І. Забезпечення інформаційних потреб вчителів: тенденції розвитку освітянських бібліотек / П. Рогова // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2003. – № 4. – С. 59 – 66.
8. Рогова П.І. Розвиток освітянської бібліотечної мережі та завдання книжкозбірень ІППО / П.Рогова, І. Хемчян, В. Здановська // Освіта України. – 2004. – 27 лют. – С. 14-15.

Дяченко Н.І.,
методист НМК виховної
роботи та шкільних бібліотек
Кіровоградського ІППО імені
Василя Сухомлинського

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Освіта та освіченість протягом століть були індикатором рівня цивілізованості суспільства, механізмом розвитку й підвищення його інтелектуального потенціалу.

Освіта й наука найбільш здатні нині генерувати нові духовні й інтелектуальні цінності, які так необхідні нашій державі.

Незаперечна істина, що книжка духовно збагачує, сприяє освіті, фаховому зростанню, задовольняє найвибагливіші наукові та культурні потреби. Саме тому важлива роль книжки й бібліотеки для нації та окремої людини.

Як невід'ємний структурний підрозділ освітнього закладу, бібліотеки мають не лише виконувати свої специфічні завдання, але й сприяти динамічному розвитку суспільства, поступово трансформуючись у новий вид бібліотечно-інформаційного утворення (медіа-центри).

Бібліотека сьогодні є не лише інформаційним центром, а значною мірою й центром психологічного розвантаження. Вона покликана також сприяти залученню школярів до історичного минулого та сьогодення, культури українського народу.

Зміна пріоритетів в освіті та бібліотечній справі викликала необхідність удосконалення та розробки сучасних технологій в системі навчання, виховання та формування бібліотечної культури книжкокористувачів. Тому актуальною стала проблема модернізації системи неперервної освіти всіх категорій працівників освітянської галузі.

Серед завдань для інститутів післядипломної педагогічної освіти, що сприяють реалізації вищезазначеної проблеми, зазначимо такі:

- науково-методичне, інформаційне забезпечення проведення реформ в освітніх закладах регіонів;
- доведення досягнень психолого-педагогічної науки та бібліотечної справи до педагогічних та бібліотечних працівників засобами видавничої діяльності;
- сприяння творчому переосмисленню, адаптації та практичній реалізації цих досягнень в закладах освіти;
- підвищення професійного рівня працівників усіх категорій.

Післядипломна освіта бібліотекарів освітянських книжкокозбірень є органічною складовою системи неперервної освіти. Для її успішного функціонування необхідно, щоб усі елементи: інститут післядипломної педагогічної освіти, регіональні методичні структури, бібліотечні фахівці,

різнопланові технології та методики підвищення кваліфікації були тісно пов'язані між собою.

Важливою ланкою в системі безперервної самоосвіти працівників, що ґрунтується на сучасних цінностях та принципах організації бібліотечної роботи, є процес підвищення професійного рівня методичних, педагогічних та бібліотечних працівників через систему курсів, семінарів, творчих груп тощо.

До визначення категорій бібліотечних працівників, для яких проводяться курси чи інші навчальні форми, навчально-методичний кабінет виховної роботи та шкільних бібліотек Кіровоградського ІППО імені Василя Сухомлинського підходить дуже зважено. Аналізуються картотека бібліотечних працівників (освіта, стаж роботи, кваліфікаційні категорії та терміни проходження курсів), результати тематичних і комплексних вивчень науково-методичного забезпечення функціонування освітянських бібліотек.

Тематика курсів, семінарів для бібліотечних працівників та методистів визначається перш за все актуальними проблемами та вимогами сьогодення. Їх змістове наповнення ґрунтується на глибокому аналізі структур методичних служб регіонів щодо науково-методичного забезпечення бібліотечних працівників, проблем, над реалізацією яких працюють бібліотекарі області, а також потреб, запитів бібліотекарів.

Вибір запропонованої кабінетом проблематики будь-яких форм підвищення кваліфікації на наступний рік попередньо обговорюється в регіонах. Бібліотекарі мають змогу визначитися стосовно підвищення свого професійного рівня на курсах з певної проблеми та зробити замовлення на навчання у працівників методичних служб свого регіону.

Важливим при формуванні змісту курсів є диференційований підхід до вибору лекційно-практичних занять для різних категорій слухачів. Так, для бібліотекарів з відповідною освітою значна увага приділяється розкриттю психолого-педагогічних особливостей читача та педагогічним технологіям. У роботі з нефахівцями глибше відпрацьовуються бібліотечні технології.

З орієнтовним навчально-тематичним планом курсів бібліотекарі знайомляться в день заїзду. На основі аналізу потреб даної категорії (вхідне анкетування, співбесіди) стосовно розкриття проблеми, над якою вони будуть працювати, уточнюється тематика лекційно-практичних занять та спецкурсів за різними напрямками їх діяльності.

Ціннісні орієнтації особистості методиста, бібліотекаря та мотиваційна сфера стають головними чинниками, що стимулюють активність в ході курсів підвищення кваліфікації працівників.

На заняттях обговорюються актуальні аспекти функціонування бібліотек та їх сучасне змістове наповнення, оптимізація бібліотечного процесу, ефективні шляхи впровадження сучасних педагогічних та бібліотечних технологій у практику роботи, опрацьовуються форми й методи щодо:

- формування універсального бібліотечного фонду, що відповідає профілю закладу, змісту навчального процесу, його інформаційним, виховним та культурологічним функціям, а також запитам, інтересам й потребам користувачів;
- створення довідково-пошукового апарату для багатоаспектного розкриття фонду через систему каталогів й картотек, формування фонду довідкових та інформаційних видань, включаючи електронні бази даних;
- максимальне розкриття фонду бібліотечних документів через сучасні форми наочної популяризації літератури та бібліографічного обслуговування.

Значне місце відводиться пошуку цілеспрямованих активних форм популяризації літератури, що забезпечують результативність процесу формування у школярів сталої потреби у зверненні до друкованого слова та самоосвітньої роботи з книжкою чи періодикою.

Важливим чинником ефективності навчального процесу на курсах, семінарах є підбір лекторської групи для різних категорій бібліотекарів. Обов'язковою умовою роботи лекторів є врахування специфіки кожної окремої групи слухачів (освіта, стаж роботи, кваліфікаційна категорія, запити

тощо). Це сприяє максимальному використанню в процесі занять базових знань слухачів, мотиваційної сфери та активізації під час навчання. Вдале поєднання традиційних та інноваційних технологій та інтерактивних методик створює передумови для глибшого аналізу власного досвіду та активізує роботу кожного із учасників навчального процесу. Наприклад, ознайомлення з проектними технологіями супроводжується створенням власних бібліотечних проектів як у паперовому так і в електронному варіанті. Така технологія допомагає й створенню електронних презентацій своїх бібліотек, а їх захист стимулює необхідність в оволодінні навичками роботи з комп'ютерною технікою.

Необхідною умовою професійного зростання бібліотекаря є перш за все зацікавленість у результатах своєї праці. Але не менш важливо відчуття важливості власної праці не лише в рамках свого навчального закладу, а й в загальнодержавному масштабі. Цьому має сприяти й створення максимальних можливостей для прояву ініціативи, самостійності, творчого пошуку, свободи, з одночасною відповідальністю за результати своєї праці. Не менш актуальна проблема – самооцінка власної діяльності, самоаналіза, а також оцінка творчої роботи колегами – слухачами курсів чи інших форм підвищення кваліфікації. Цьому сприяють і презентації-захисти власного досвіду та моделей бібліотек сьогодення й майбутнього. Удосконаленню професійної компетентності й поглибленню фахових знань бібліотекарів сприяють й зустрічі з лауреатами обласних та Всеукраїнських огляду бібліотек ЗНЗ та конкурсу “Шкільний бібліотекар – 2005”, які представили свої творчі лабораторії.

Створенню умов для професійного вдосконалення у системі неперервної самоосвіти бібліотекарів сприяють як система роботи під час навчання на курсах підвищення кваліфікації при КОППО імені Василя Сухомлинського, так й їх активна участь у різних формах методичної роботи у міжкурсовий період.

Найефективніші шляхи здійснення організаційно-методичного забезпечення функціонування бібліотек загальноосвітніх навчальних

закладів, вибір доцільних структур методичної роботи з кадрами та їх сучасне змістове наповнення, оптимізація бібліотечного процесу, впровадження сучасних педагогічних та бібліотечних технологій в практику роботи методичних служб та бібліотекарів є темою обговорення на засіданнях обласних семінарів методистів з бібліотечних фондів районних, міських методичних кабінетів. Найдосвідченіші методисти представляють власний досвід роботи з працівниками бібліотек.

У ході обговорення акцентується увага на основних аспектах здійснення особистісного, персоніфікованого підходу до навчання працівників бібліотек та в їх роботі з читачами. Серед них:

- провідна роль у визначенні власних освітніх потреб має належати самому фахівцю;
- навчання повинно здійснюватися на основі діагностики, з врахуванням специфіки діяльності працівника (читача), відповідати його індивідуальним освітнім потребам і стимулювати зростання цих потреб;
- у процесі навчання максимально опиратися на природне прагнення особистості до саморозвитку, самовдосконалення, стимулювати активізацію її суб'єктивної сфери;
- навчальний процес має відбуватися у спільній діяльності тих, хто навчає, з тими, хто навчається, з максимальним використанням інноваційних педагогічних та бібліотечних технологій;
- створення атмосфери творчості, успіху тощо.

Досвідчені методисти зважено й професійно підходять до створення системи роботи зі своєю категорією. Враховуються якісний склад бібліотекарів, їх освіта, стаж роботи. Попередньо вивчаються результати діагностичних карт (анкет), де бібліотекарі самі визначають рівень своїх знань, умінь, можливостей та потреб. Серед питань, включених у діагностичні карти (анкети), такі:

- робота з бібліотечним фондом (моделювання, комплектування, облік документів, розміщення їх на стелажах та у фондосховищах, зберігання, вилучення тощо);

- опрацювання документів та організація довідково-пошукового апарату (каталогізація, систематизація документів, складання бібліографічного та аналітичного описів документів, організація каталогів, картотек тощо);
- ефективні форми й методи здійснення довідково-бібліографічної та бібліотечно-інформаційної роботи;
- створення системи формування інформаційної культури, виховання активного книжкокористувача;
- методика проведення та використання активних форм бібліотечно-бібліографічних уроків, днів бібліографії, інформації тощо;
- впровадження інноваційних технологій у систему роботи бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів;
- напрями, методи, форми реалізації виховної та культурологічної функцій бібліотек;
- психолого-педагогічні аспекти спілкування з читачем і здійснення індивідуальної роботи та інші.

З урахуванням завдань щодо реалізації районної проблеми та проблем, над якими працюють окремі бібліотеки, результатів діагностування, – створені певні структури методичної роботи. Крім традиційних форм: методичних об'єднань бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів регіону, постійно діючих семінарів, шкіл молодого бібліотекаря, – діють районні методичні товариства (Новоукраїнський район). На базі кращих бібліотек навчальних закладів регіону відбуваються семінари-практикуми визначеної тематики, працюють школи позитивного досвіду, творчі групи, опорні школи з окремих проблем (Знам'янський, Кіровоградський, Новоархангельський, Новоукраїнський, Петрівський райони).

Зміст та форми методичної роботи налаштовують працівників бібліотек на якісне вирішення основних завдань, що поставлені перед бібліотеками загальноосвітніх навчальних закладів. У процесі реалізації загальноосвітніх і виховних функцій бібліотеки здійснюють інформаційну підтримку навчально-виховного процесу, прищеплюють користувачам навички інформаційної культури, самоосвіти. Вони сприяють формуванню

бібліотечними засобами рис патріота, громадянина України, поширенню педагогічних знань серед батьків тощо.

Під час вибору наступних курсів, семінарів та їх змісту провідними темами стануть бібліотечна інноватика, бібліотечний менеджмент, бібліотечно-інформаційний сервіс та шляхи їх вирішення.

Рубан А.І.,
н. с. ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Успішність сучасної людини, результати її навчальної, професійної та іншої діяльності все більше визначаються рівнем її інформаційної культури, яку нині обґрунтовано трактують як фактор соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві. Особливе значення вона має для молоді. У багатьох країнах світу уроки інформаційної грамотності вже включено до шкільної програми, в інших – це завдання майбутнього.

Тривалий час у бібліотеках загальноосвітніх навчальних закладів України проводили заняття з популяризації бібліотечно-бібліографічних знань за програмами, затвердженими Міністерством освіти УРСР (Міністерством народної освіти УРСР, Міністерством освіти України).

На сучасному етапі інтерес до бібліотечних занять значно посилюється. Від бібліотек уже чекають, щоб вони навчали дітей інформаційної культури на нових принципах, сучасних методичних засадах. Традиційні курси „Основи бібліотечно-бібліографічних знань” потребують перегляду змісту, форм і методів викладання.

Однією з умов організації інформаційної освіти є впровадження Міністерством освіти і науки України в навчальні плани освітніх закладів усіх типів обов’язкової спеціальної навчальної дисципліни „Основи інформаційної культури”, покликаної сформувати в учнів цілісну систему знань і вмінь для інформаційного самозабезпечення. І викладати її, на нашу

думку, повинні бібліотекарі як фахівці в галузі інформаційних ресурсів. Більше того, саме бібліотека має стати інформаційним центром, навколо якого розвиватиметься школа XXI ст. Адже бібліотеки створюють передумови для реалізації зв'язку інформаційної теорії з практикою, демонструють результати ефективного розв'язання різних типів інформаційних завдань, дають можливість відчувати проблеми непідготовленого споживача інформації під час роботи з бібліотечними інформаційними ресурсами.

За виконання шкільною бібліотекою такої відповідальної місії, якою є формування інформаційної культури, виступають і учні, і вчителі, і батьки. Питання лише в тому, чи готовий шкільний бібліотекар реалізовувати цю функцію, наскільки багаті інформаційні ресурси шкільної бібліотеки, якою мірою нові інформаційні технології увійшли в її роботу?

Як свідчить практика, сьогодні шкільні бібліотекарі на ініціативних засадах здійснюють велику роботу з інформаційної підготовки й навчання основ інформаційної культури користувачів. Але при цьому здебільшого переважає монодисциплінарний підхід, в результаті чого формування інформаційної культури зводиться або до навчання основ бібліотечно-бібліографічних знань, або до ліквідації комп'ютерної неграмотності, або до оволодіння раціональними прийомами роботи з книжкою тощо. Вся ця робота, безумовно, важлива, проте, маючи локальний характер, жоден з перерахованих напрямів не може сформувати інформаційну культуру в цілому.

З метою підвищення якості інформаційної підготовки учнів 1-11(12) кл. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, як галузевий науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний і координаційний центр мережі освітянських бібліотек України, розробила науково-методичні рекомендації „Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів”.

Мета названих науково-методичних рекомендацій – ознайомити бібліотекарів загальноосвітніх навчальних закладів із теоретичними

основами формування інформаційної культури особистості, визначити найважливіші принципи, на яких повинна будуватися програма занять курсу „Основи інформаційної культури” з учнями 1-11(12) класів та допомогти бібліотекарям в опрацюванні тематики й організації навчального процесу.

Науково-методичні рекомендації складаються з трьох частин.

У першій частині „Науково-практичні підходи до проблем інформаційної культури” розкриваються теоретичні основи формування інформаційної культури особистості. З цією метою було простежено теорію і досвід формування інформаційної культури користувачів інформації на основі аналізу документального потоку літератури. Аналіз публікацій показав, що проблема формування в дітей, підлітків, юнацтва інформаційної культури має не тільки свою історію розвитку, а й характеризується багатьма підходами до її теоретичного осмислення та практичного розв’язання.

Якщо виходити з накопиченого досвіду формування інформаційної культури, то її компонентами, були: бібліотечно-бібліографічні знання, культура читання, комп’ютерна грамотність.

Термін „інформаційна культура” в радянській науковій літературі з’явився в 1971 р. у монографії Г.Г. Воробйова „Информационная культура в управленческом труде” [3].

Наприкінці 1980 років питаннями інформаційної культури, поряд з бібліографознавцями, бібліотекознавцями, зацікавилися суспільствознавці, педагоги, філософи, фахівці в галузі інформатики.

У 1993 р. у складі Міжнародної академії інформатизації в Москві було створено Відділ інформаційної культури, що об’єднав учених різних галузевих профілів з багатьох вищих навчальних закладів і наукових установ Російської Федерації та країн близького і далекого зарубіжжя. Про важливість підвищення інформаційної культури як суспільства в цілому, так і окремої особистості свідчить і той факт, що цій проблемі було присвячено наукову конференцію, яка відбулася в Краснодарі того самого року і стала відтоді традиційною.

Приділялася увага інформаційній культурі особистості й на державному рівні.

Аналіз публікацій свідчить, що й нині це питання перебуває в центрі уваги спеціалістів, причому в Російській Федерації формуванню інформаційної культури особистості, зокрема учнів загальноосвітніх навчальних закладів, присвячується значно більше публікацій, ніж в Україні.

Матеріал, викладений у першій частині науково-методичних рекомендацій, крім того, що має суто пізнавальний характер, може ще й бути використаним бібліотекарем під час підготовки до занять курсу „Основи інформаційної культури”.

У другій частині науково-методичних рекомендацій „Інформаційна культура в контексті нової парадигми освіти: методика навчання і зміст курсу” викладено програму діяльності з формування інформаційної культури особистості в бібліотеках загальноосвітніх навчальних закладів. Визначаючи структуру курсу, нами за основу було взято навчальну програму аналогічного курсу, підготовлену фахівцями Кемеровського державного університету культури і мистецтв, розраховану на старшокласників загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв [4].

Проаналізувавши плани і програми навчання учнів бібліотечно-бібліографічної та інформаційної грамотності, підготовлені в 1980-1990 роках Міністерством освіти УРСР (Міністерством народної освіти УРСР, Міністерством освіти України), а також навчальні програми сучасних загальноосвітніх навчальних закладів з читання, української мови та літератури, інформатики, врахувавши досвід роботи бібліотек з формування інформаційної культури учнів різного віку, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського розробила примірну програму навчання основ інформаційної культури для учнів 1-11(12) класів, яку бібліотекарі загальноосвітніх навчальних закладів можуть взяти за основу, розробляючи власні програми.

Запропонований курс „Основи інформаційної культури” має блочно-модульний спосіб побудови, який означає, що, незалежно від вікової

категорії школярів, до його складу входять такі обов'язкові блоки: „Інформаційні ресурси суспільства”, „Інформаційний пошук”, „Аналітико-синтетичне опрацювання джерел інформації”, „Підготовка та оформлення результатів самостійної роботи учнів під час навчальної і науково-пізнавальної діяльності” та „Нові інформаційні технології в процесі формування інформаційної культури”. Кожний блок складається з кількох модулів (тем). У межах блоку склад модулів може варіюватися залежно від категорії учнів. Використання блочно-модульного принципу побудови дає змогу виділити як постійну, інваріантну, частину курсу, так і її варіативну, змінювану частину. Постійна, інваріантна, частина курсу забезпечує розв'язання таких завдань: дати уявлення про входження світової цивілізації в інформаційне суспільство, сформувати в учнів знання про складність та розмаїття наявних у суспільстві інформаційних ресурсів; навчити алгоритмів пошуку, аналітико-синтетичного опрацювання та оцінки інформації; технології підготовки та оформлення результатів самостійної навчальної, дослідницької діяльності. У варіативній частині курсу мають бути враховані вік, рівень підготовки, рівень інформаційної культури, а також інформаційні потреби й інші чинники.

Основний зміст курсу бібліотекарям пропонується формувати так, щоб отримані учнями знання і навички активно використовувалися у подальшому навчанні. На початковому етапі навчання фундаментальні поняття рекомендується викладати елементарно, потім поступово ускладнювати в основній школі і науково узагальнювати в старших (випускних) класах. Це, крім усього іншого, дасть змогу учням, які залишають загальноосвітній навчальний заклад із незакінченою загальною середньою освітою, набуті знання з основ інформаційної культури в тому обсязі, який допоможе їм орієнтуватися в інформаційному суспільстві за межами школи.

Відповідно до Закону про освіту [1] та Положення про загальноосвітній навчальний заклад [2], які встановлюють освітні рівні, що їх забезпечує загальноосвітній навчальний заклад, у запропонованій програмі теми (модулі) умовно поділено на три групи:

- I ступінь навчання – початкова школа (1-3 (4) кл.),
- II ступінь навчання – основна школа (5-9 кл.),
- III ступінь навчання – старша школа (10-11 (12) кл.).

Програмою передбачено поступове накопичення та закріплення знань і навичок, логічний взаємозв'язок блоків. Окремі теми можуть повторюватися у зв'язку з ускладненням та збільшенням обсягу матеріалу, урізноманітненням форм роботи. Враховуючи, що надзвичайно важливо правильно визначити методику, форми, прийоми проведення занять залежно від змісту теми, віку та рівня підготовленості учнів, а також умов роботи, програма подає їх у різноманітності, надаючи бібліотекареві широкі можливості для вибору методичних шляхів і прийомів викладання конкретного матеріалу. Шкільному бібліотекареві пропонуються як традиційні форми (урок-бесіда, бесіда-консультація, урок-лекція, практикум, тренінг, урок творчості, робота з особистим словником та ін.), так й ігрові, змагальні форми навчання за активної участі дітей (конкурс, турнір, вікторина-пошук, рольова гра тощо).

Кожен з п'яти блоків курсу „Основи інформаційної культури” завершується рекомендаційним бібліографічним списком, який можуть використовувати як бібліотекарі для проведення занять з різними віковими категоріями учнів, так і школярі для самостійної підготовки до занять.

У третій частині науково-методичних рекомендацій подано термінологічний словник до курсу „Основи інформаційної культури”, який містить 181 дефініцію з бібліотечної справи, інформаційної діяльності та освіти, що використані в тексті науково-методичних рекомендацій.

Шкільна освіта в Україні останніх років зазнала докорінних змін. Тепер головне завдання учня не механічне накопичення знань, а набуття вмінь шукати інформацію, орієнтуватися в різноманітності інформаційних ресурсів, добирати потрібне і критично оцінювати одержані результати. Крім того, він повинен уміти самостійно створювати інформацію і транслювати її, використовуючи й сучасні електронні технології. Школярі можуть і зобов'язані навчитися на заняттях з основ інформаційної культури, що їх

проводить шкільний бібліотекар. Зрозуміло, що задля успішної організації інформаційної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів потрібно об'єднати зусилля бібліотекаря та вчителів різних дисциплін, адже і для освітніх закладів, і для бібліотек організація інформаційної освіти та підвищення інформаційної культури особистості є найважливішою проблемою, а вчителі, викладачі та бібліотекарі стають ключовими постатями, від яких залежить справа реального підвищення рівня інформаційної культури молоді, яка навчається.

Література

1. Про освіту: Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060–XII: [Із змін. і доп.] // Освіта України: Нормат.-прав. док. / М-во освіти і науки України. – К., 2001. – С. 11–38.
2. Положення про загальноосвітній навчальний заклад: Затв. Постановою Каб. Міністрів України від 14 черв. 2000 р. № 964 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2001. – № 6. – С. 3–19.
3. Воробьев Г.Г. Информационная культура в управленческом труде. – М.: Экономика, 1971. – 108 с.
4. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях / Н.И. Гендина, Н.И. Колкова, И.Л. Скипор, Г.А. Стародубова. – М.: Школ. б-ка, 2002. – 288 с. – (Проф. б-чка школ. библиотекаря).

Матвічук О.Є.

канд. пед. наук, старший
викладач кафедри педагогіки
Київського міського
педагогічного університету
імені Б.Д. Грінченка

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕКАРІВ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

В умовах, коли освіта виступає в якості середовища розвитку самостійної, активної і відповідальної особистості, сучасна школа використовує особистісно орієнтовані педагогічні технології. Важливе місце в даному процесі займає шкільна бібліотека, яка є інформаційним центром для розвитку інтелекту учнів, центром психологічного розвантаження з комфортними умовами. Саме тому актуальною постає проблема підвищення професійного рівня фахівців – шкільних бібліотекарів, які мають забезпечувати учнів та вчителів своєчасною інформацією, формувати в них навички інформаційної культури. Сучасний бібліотекар, це і професіонал в інформаційно-бібліотечній справі, і педагог, і психолог, і менеджер, а це передбачає як постійне поповнення професійних знань, так і здобуття нових, відповідний рівень компетентності.

Організація підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів на сучасному етапі вимагає постійного пошуку, аналізу та впровадження досконалих технологій навчання, що відповідали б вимогам бібліотечної теорії та практики, дозволяли б з максимальною ефективністю здійснювати професійну освіту бібліотечних кадрів.

Проблема бібліотечної професії й освіти справедливо подаються вченими В.К.Скнар, І.О.Шевченко, М.С.Слободяником, А.С.Чачко, Ю.В.Трач [1; 5; 6; 7] у контексті підвищення якості обслуговування користувачів. Особливого значення набуває соціально-психологічна та психолого-педагогічна підготовка бібліотекаря, а також знання інформаційних технологій.

Система підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів має певний досвід застосування різних форм навчання, найбільш популярні – курси підвищення кваліфікації.

Враховуючи сучасні реалії в системі освіти, відповідно впровадження у вищій школі кредитно-модульної системи організації навчального процесу, яка передбачає індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму роботи, самоосвіту тих, хто навчається на факультеті підвищення кваліфікації Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка розроблено новий навчально-тематичний план та програму курсів підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів. Ця програма дозволяє оперативно реагувати на зміни інформаційних та професійних потреб бібліотечних працівників, формувати зміст їхнього навчання в системі підвищення кваліфікації, враховуючи поточні зміни у соціокультурному середовищі. Побудова навчального процесу у системі підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів відображається у деяких аспектах:

- способі розкриття змісту навчального матеріалу;
- методичному забезпеченні навчальної діяльності;
- використанні сучасних засобів навчання.

Основні розділи навчально-тематичного плану та програми курсів підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів складають: актуальні питання українського державотворення; охорону праці; сучасні педагогічні технології; психологічне забезпечення навчально-виховного процесу; актуальні питання теорії та методики роботи шкільної бібліотеки; інформаційні технології в освіті та навчального практикуму “Основи інформаційної культури”.

Методи навчання на курсах підвищення кваліфікації передбачають лекційні форми, круглі столи, семінари, ділові ігри, консультації, підготовку і захист творчих робіт.

Поглиблення психологічної, соціогуманітарної, педагогічної підготовки дозволить шкільному бібліотекарю якісніше на інноваційній основі

здійснювати запити на документи та інформацію бібліографічного, фактографічного, концептографічного характеру, на міжособистісне, групове спілкування з читачами. Бібліотечна інноватика – це самостійний напрям у бібліотекознавстві, який визначає специфіку змін у бібліотеках, методику їх вивчення і використання. Ці знання необхідні бібліотекарю для надання психологічних консультацій вчителям, батькам щодо читацького розвитку особистості.

Програма передбачає формування психолого-педагогічної компетентності бібліотекаря, оволодіння системою педагогічних та комунікативних умінь, знання підготовки та проведення індивідуальних та масових форм обслуговування. Це теми: індивідуальна робота шкільного бібліотекаря; масова робота шкільної бібліотеки; форми наочної популяризації літератури; морально-етичні норми спілкування бібліотекаря з користувачем; інформаційно-бібліографічне забезпечення вчителів загальноосвітніх шкіл.

Специфіка діяльності шкільного бібліотекаря передбачає велику кількість механічної роботи, технологію якої розкривають наступні теми програми: ведення довідково-бібліографічного апарату в шкільній бібліотеці; технологія роботи шкільної бібліотеки; ведення документації; систематизація книжкових фондів; Бібліографічний опис друкованих і електронних носіїв; робота з підручниками; комплектування, обробка і збереження фонду шкільної бібліотеки.

Ефективність роботи шкільного бібліотекаря визначається знанням законодавчо-нормативної бази шкільної бібліотеки; основних періодичних фахових видань та професійної літератури і, що звичайно найважливіше, від самого бажання бібліотекаря постійно поновлювати свої знання (самоосвіта шкільних бібліотекарів).

Важливим сьогодні для шкільного бібліотекаря є питання іміджології, технології створення бібліотечних проєктів, навичок складання письмових звернень, листів, замовлень, професійне листування, створення веб-сторінок

бібліотеки, знання історії виникнення бібліотек, вивчення історії власної шкільної бібліотеки. Ці питання також включені до програми.

Найбільше часу у підвищенні кваліфікації шкільних бібліотекарів відведено питанням інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, основним функціям роботи:

- комплексному інформаційному забезпеченню завдань і напрямів роботи школи;
- створенню інформаційного середовища у школі у вигляді формування баз даних, локальної мережі;
- створенню систем пошуку інформації;
- комп'ютеризації бібліотечних процесів;
- вивченню основних функцій автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, які можна використовувати в практиці роботи шкільних бібліотек;
- організації діяльності медіатек та шкільних бібліотечно-інформаційних центрів;
- знання соціологічних методів вивчення інформаційних потреб користувачів;
- організації консультативних послуг з питань пошуку і отримання інформації;
- формувань інформаційної культури користувачів, відведено 24 години навчального практикуму та педагогічного тренінгу "Основи інформаційної культури".

В умовах інформатизації освіти найважливішим напрямом діяльності шкільного бібліотекаря є не тільки забезпечення інформаційних потреб, а й надання знань з основ інформаційної культури, іншими словами формування навичок пошуку інформації та її використання. Більшість бібліотекарів шкіл уже сьогодні самі потребують цих знань, тому що не всі можуть з впевненістю сказати про себе, що вони є експертами у пошуку інформації, своєрідними "навігаторами в галузі знань".

При викладанні навчального практикуму “Основи інформаційної культури” враховувались різні форми навчання від комплексних програм (лекції, демонстрації), до семінарів-тренінгів, індивідуальних консультацій.

Змістовним наповненням цього практикуму є наступні теми: інформаційне суспільство; поняття інформації: види, форми й інформаційні ресурси; джерела інформації; документ в інформаційних відносинах; глобальні комп’ютерні мережі; Інтернет – засіб доступу до інформаційних ресурсів; початки писемності та книжкової справи; бібліотека. Загальне поняття та історія розвитку; Бібліотечні каталоги та картотеки, їх види і призначення; методи пошуку джерела інформації; культура розумової праці; складання конспектів, оглядів літератури, рефератів; робота на уроці з використанням аудіовізуальних, відео джерел, комп’ютерів; цілеспрямований пошук педагогічної інформації в Інтернет; робота з демонстраційними версіями автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем: “МАРК” – шкільна бібліотека (базою є ЗОШ № 277 м. Києва), “ІРБІС” – (гімназія № 48 м. Київ); створення власної веб-сторінки; організація передачі інформації через електронну пошту.

Значну кількість годин навчально-тематичного плану курсів підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів приділено роботі, яка передбачає самостійне проведення досліджень за науковими темами, збирання та аналіз інформації з досвіду роботи, підготовку доповідей і рефератів.

Освіта сьогодні починає набирати характер відкритості і безперервності, створюється модель інтерактивного навчання, що передбачає співпрацю учнів, вчителів та бібліотекарів з пошуку і оцінки інформаційних ресурсів. Саме професіоналу бібліотекаря належить важлива роль в реалізації завдань інформатизації освіти, спрямована на вирішення педагогічних ситуацій. Тому система підвищення кваліфікації шкільних бібліотекарів, їх післядипломна освіта є важливим завданням бібліотекознавчої та педагогічної науки.

Література

1. Гендина Н.И., Колкова Н.И., Скипор И.Л., Стародубова Г.А. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и общеобразовательных учреждениях: Пособие. - М.: Школьная библиотека, 2003.-296 с.
2. Климашина Г.А. Новые информационные технологии в работе школьных библиотек: Метод, пособие в помощь школьным библиотекарям. - Севастополь, 2002. - 25 с.
3. Колосай Л. Пошук оптимальних технологій бібліотечно-бібліографічної освіти школярів. - Славутич, 2000. - 65 с.
4. Матвійчук О.С. Діяльність шкільних бібліотек по забезпеченню інформаційних потреб старшокласників: Дис...канд.пед.наук. - К., 2004. - 202 с.
5. Організація проблемно-модульного навчання бібліотечних кадрів у системі підвищення кваліфікації / Ашаренкова Н.Г., Скнар В.К., Шамо Т.І., Шевченко І.О. - К.: ІГЖ ПК, 1997. - 73 с.
6. Чачко А. Роль библиотекарей в информационном обществе //Библиотековедение в человеческом измерении. - М., 2000. - С. 95-103.
7. Ястребцева Е.К. Школьный библиотечный медиа-центр: от идеи до воплощения: Метод.реком. -М.: БМУ, 2001. - 127 с.

Перелік скорочень

АБІС	– Автоматизована бібліотечно-інформаційна система
АІБС	– Автоматизована інформаційно-бібліотечна система
АПН України	– Академія педагогічних наук України
АРМ	– Автоматизоване робоче місце
БД	– База даних
БЗ	– Бібліографічний запис
ВАК	– Вища атестаційна комісія
ВСГІР	– Всеукраїнський єдиний галузевий інформаційний ресурс
ВНЗ	– Вищий навчальний заклад
ГАК	– Генеральний алфавітний каталог
ДБА	– Довідково-пошуковий апарат
ДБО	– Довідково-бібліографічне обслуговування
ДБФ	– Довідково-бібліографічний фонд
ДВНЗ	– Державний вищий навчальний заклад
ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського	– Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського
ДП	– Документний потік
ЕДД	– Електронна доставка документа
ЕК	– Електронний каталог
ЗНЗ	– Загальноосвітній навчальний заклад
ЗОШ	– Загальноосвітня школа
ІКТ	– Інформаційно-комунікаційні технології
ІМ	– Інформаційно-пошукова мова
ІПОПК	– Інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів
ІПОПІ	– Інститут післядипломної освіти педагогічних працівників
ІППО	– Інститут післядипломної педагогічної освіти
ІПРІ	– Інститут проблем реєстрації інформації
ІПС	– Інформаційно-пошукова система
ІРСО	– Інформатизація регіональної системи освіти
КС	– Ключове слово
ЛОНПБ	– Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека
МБА	– Міжбібліотечний абонемент

НАН України	– Національна академія наук України
НБ	– Наукова бібліотека
НБУВ	– Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НВО	– Науково-виробниче об'єднання
НДІ	– Науково-дослідний інститут
НДР	– Науково-дослідна робота
НМД	– Науково-методична діяльність
НМІБО	– Науково-методичний інститут безперервної освіти
НПУ ім. М.П. Драгоманова	– Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
НТІ	– Науково-технічна інформація
ПЗ	– Програмне забезпечення
ПК	– Персональний комп'ютер
ПОД	– Пошуковий образ документа
ПТНЗ	– Професійно-технічний навчальний заклад
ПТУ	– Професійно-технічне училище
РП	– Робоча програма
СІТ	– Сучасні інформаційні технології
СКС	– Систематична картотека статей
СУБД	– Система управління базами даних
ТТПК	– Тематико-типологічний план комплектування
УПБ	– Українська педагогічна бібліографія
УРЖ “Джерело”	– Український реферативний журнал “Джерело”
УРСР	– Українська радянська соціалістична республіка
ЦППО АПН України	– Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України